

SZILÁGYI MIKLÓS

A HERNÁD HALÁSZATA

BORSODI
KISMONOGRÁFIÁK

10

Lektorálta:
Gunda Béla
Selmeczi-Kovács Attila
Szerkesztő: Szabadfalvi József
Technikai szerkesztő: Viga Gyula
Fedőlapterv: Kamarás Jenő

ISBN — 963—01—2859—5

ISSN 0324—4563

Felelős kiadó: dr. Szabadfalvi József

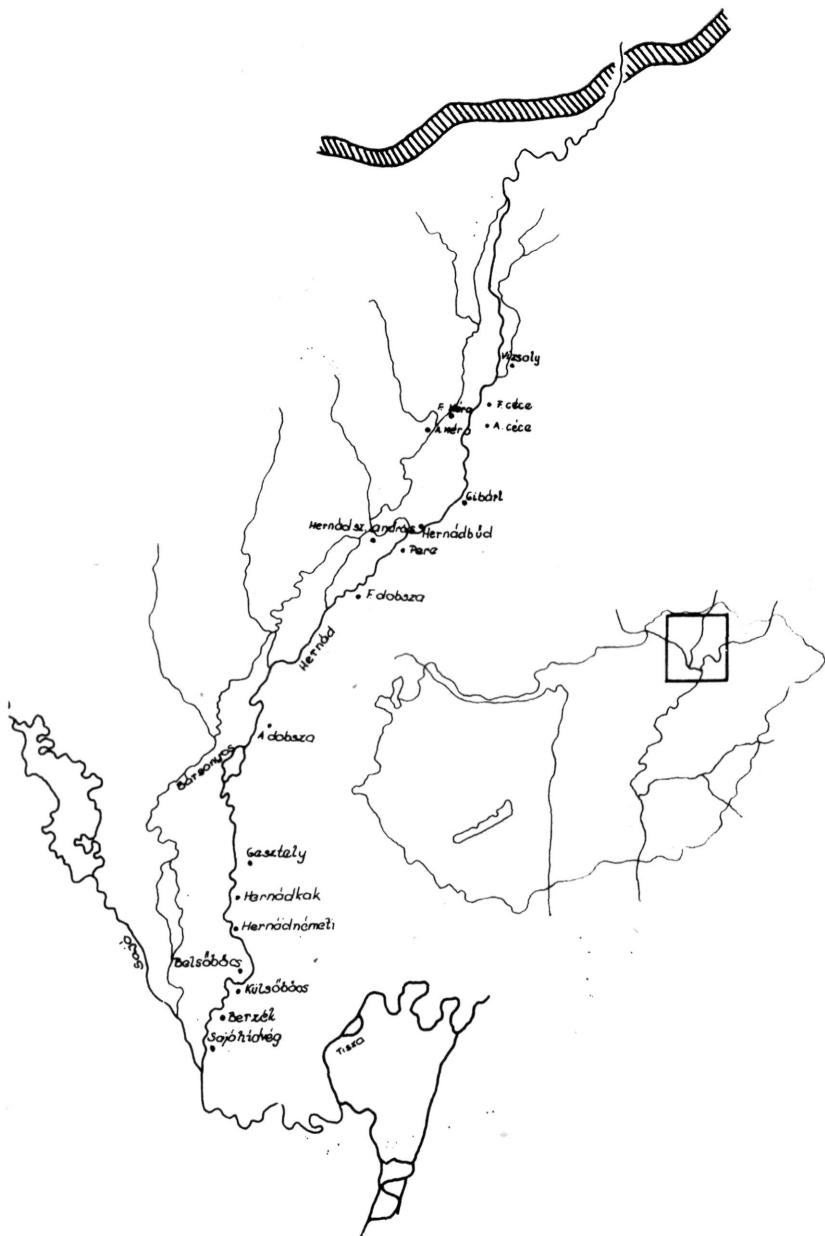

Készült: a Borsodi Nyomdában — 80 3570
Felelős vezető: Kilián Béla

SZILÁGYI MIKLÓS

A HERNÁD HALÁSZATA

**HERMAN OTTÓ MÚZEUM
MISKOLC, 1980**

1. kép: A Hernád menti falvak

A kisebb észak-magyarországi folyók — a Tisza mellékfolyói — népies halászatáról nincs rendszerezett néprajzi képünk. Csak **M. Kiss Lajos** vállalkozott arra, hogy egy folyó — a Sajó — teljes magyarországi szakaszának halászatát bemutassa¹, így összegezvén megfigyeléseit: „amiként a Sajó medre a Tiszába torkollástól fölfelé haladva fokozatosan szűkül... ugyanazonképpen csökevényesednek el a halászszerzők, azonképpen lesz folyton-folyvást kezdetlegesebb a halászat módja is”. A „kezdetleges” — egész sor halászati tanulmány, adatközlés bizonyítja² — egyúttal az „archaikusat” is jelenti, s ezért a néprajz megkülönböztetett érdeklődésére tarthat számot. **M. Kiss Lajos** azonban alig mutatott be olyan archaikus halászati módokat, mint pl. — jóval később! — **Vásárhelyi István**nak a Szinva és Garadna szigonyos halászatáról és a hal füstöléséről írott kis közleménye.³ Nyitott kérdés tehát, hogy e folyócskák felső szakaszaira jellemző „csökevényesedett” és „kezdetleges” esz-közök mindig és mindenütt egyszersmind „archaikusak”-e.

Az összehasonlító kontrollra, az általánosító következtetések levonására vajmi kevés a lehetőség, hiszen más folyókon végzett néprajzi gyűjtésekről szóló publikációk inkább a Tisza-ártérrel összefüggő alsó szakaszok halászati módjait ismertették. A Bodrog (és a Bodrogtörzs) halászata — mindenekelőtt **Gönyey (Ébner) Sándor**⁴ és **Ecsedi István**⁵ archaikumokat is bemutató közleményei alapján — éppúgy a vízjárta ártér adottságaihoz alkalmazkodónak

¹ **M. Kiss L.**, 1931. 110.

² Az archaikus halászati módok összehasonlító elemzésére l. **Gunda B.**, 1966. — (Az „egyszerű”, „primitív” és az „archaikus” fogalmának nem szükségszerű egybeesésére a ceglédi kisvizek halászatáról írva mutattam rá: **Szilágyi M.**, 1973/A)

³ **Vásárhelyi I.**, 1959.

⁴ **Gönyey (Ébner) S.**, 1925, 1926.

⁵ **Ecsedi I.**, 1925, 1926, 1934. — Már **Herman O.**, 1887. is számos bodrogtörzsi adatot közölt. (Újabban **Balassa I.**, 1975. a történelmi adatokat is értelmezte; **Dankó I.**, 1972. „szótárrá” összegezte a szétzórta, egymásnak gyakran ellentmondó adatokat.)

látszik, mint a szomszédos Tisza-szakasz halászata.⁶ Deák Geyza az Ung megyei Tiszahát ártéri vízfolyásainak rekészteségi módjait ismeretve mintegy mellékesen emlékezett meg a Latorca, a Laborc, s más kisebb folyók hasonló módszerű halászatáról.⁷ Legyenek bár sokkalta kedvezőtlenebbek a gyűjtési lehetőségek, mint voltak Deák, Gönyey, Ecsedi vagy M. Kiss gyűjtőmunkája idején, a „nyitott kérdésekre” adandó választ tehát csak akkor remélhetjük, ha vállaljuk a teljesség igényű adatgyűjtést is.

Jó terepül kínálkozik a korábbi vizsgálatok valamelyes kontrolljára is vállalkozó adatgyűjtéshez a Hernád folyó, melynek népies halászatáról — néhány, nem néprajzi célú halászati közleménytől⁸ eltekintve — még nem jelent meg leírás. Gyűjtőmunkánkat 1959—1961-ben a debreceni Egyetemi Néprajzi Intézet zempléni tervmunkája keretében végeztük. Mindazon falvakban, ahol a környéken szerzett információk és előzetes levélbeli tájékozódásunk szerint „halászok” dolgoztak, részletes adatfelvételt végeztünk. Elsősorban azokat az idős embereket kerestük fel, akiket a falu közvéleménye halásznak ismert. Azokat tehát, akik egész életükben halászgattak. Néhány faluban — elsősorban Hernádbúdön és Bőcsön — hat-nyolc ilyen személlyel találkoztunk, másutt egy-két adatközlő felkutatása is nehézséget okozott. Rendszerint arra hivatkoztak a falubeliek, hogy azok, akiket halászként ismertek, már meghaltak, a fiatalabbak pedig — ha van is köztük a vízhez — sporthorgászok, vagy orvhalászok ugyan, de ugyanúgy horgásznak, mint a „sportosok”. Anyagunk e gyűjtési nehézségek miatt kissé egyenetlen: nem minden faluban sikerült azonos mélységű ismereteket szereznünk. A hiányosságokat talán menti a szándék: teljességre törekedtünk. Adatgyűjtésünk idején ennél részletesebb és pontosabb néprajzi képet már nem lehetett kialakítani.⁹

---

⁶ V. ö.: Sztripszky H., 1904; Ecsedi I., 1934; Nyárády M., 1938; Kiss L., 1943, 1961.

⁷ Deák G., 1911.

⁸ Pl.: Juhász M., 1891; Váli T., 1900. 8—11; Deseő B., 1901; Sziklay J.—Borovszky S. (szerk.), 1896. (passim) — Martinka J., 1930—1931. Szlovákia halászatáról készített összefoglalása néhány hernádi adatot is tartalmaz.

⁹ Idős adatközlőim egy része valószínűleg már nem él, mégsem tartom illendőnek, hogy leleplezzem orvhalász voltukat. Nem közlöm tehát azok nevét, akik az adatgyűjtés során készségesen segítettek, de változatlan hálával emlékezem mindannyiukra. — A rajzokat (helyszíni vázlataim alapján) Farkas Pál szobrászművész barátom készítette. Fogadja érte köszönetemet.

HALÁSZATI LEHETŐSÉGEK

A halászó víz és a halak

A Hernád teljes hossza 282 km, ebből 119 km a magyarországi szakasza, mintegy 9 km a magyar—csehszlovák közös határ. Tornyosnémetinél lép magyar területre, és Sajóhídvég alatt torkollik a Sajóba. Csehszlovák területen Kassáig szűk völgyben folyik, innen széles völgy-lapályon kanyarog. Magyarországi útján alsó szakasz jellegű: a nagy esésű felső szakaszcól érkező hordalék lerakódik, s a medervándorlás is, a zátonyosodás is jelentős. Hernádszurdok alatt a Kis-Hernádnak vagy Bársonyosnak nevezett mellékág szakad ki a folyóból, mely majdnem párhuzamosan folyik délre, s Böcsnél egyesül újra a Hernáddal.¹⁰ Ez az eredetileg természetes vízfolyás századunkban már szabályozott „malomcsatorna” volt: rendszeres vízellátását egy Szurdoknál beépített gát biztosította, és több törpe vízi erőművet működtetett.¹¹ A főfolyó mélysége 1—2 méter, szélessége átlag 30 méter, némely helyeken azonban — mivel zátonyos — sokkalta sekélyebb, és szélessége a 150 métert is elér.¹² Esése, s ezzel együtt vízsebessége, a Sajóhoz hasonló, lényegesen nagyobb, mint a Tisza, a Bodrog vagy a Körösök magyarországi szakaszán.¹³

A szabályozások 1910 körül kezdődtek a Hernádon. 1945-ig 7, azóta további 3 átmetszés készült el, és több-kevesebb rendszerességgel folyt a partvédő művek építése is. Ezek a szabályozási munkák nem változtatták meg a mederviszonyokat és a vízjárást olyan

---

¹⁰ A legfontosabb adatok: Sziklay J.—Borovszky S. (szerk.), 1896. 271; Zrínyi J.—László F. (szerk.), 1961. 143—146.

¹¹ Zrínyi J.—László F. (szerk.), 1961. 383. — Korponay J. (1866—1870. I. 250—258.) adatai szerint 1853-ban alakult a „kis-hernádi vagy bársonyosi társulat”, s ekkor állapították meg, hogy 14 malomnál több nem lehet a csatornán. 1863-ban az első kőből épített osztógát is elkészült.

¹² Sziklay J.—Borovszky S. (szerk.), 1896. 271.

¹³ Zrínyi J.—László F. (szerk.), 1961. 134—149.

mértékben, mint pl. a Tiszáét. Napjainkban is jellemző a rendkívül gyors vízszintemelkedés, illetve apadás, s az ártér régebben sem volt olyan kiterjedésű, vízzel borítotttsága olyan időtartamú, hogy halászata a folyóhoz képest számottevő lehetett volna.¹⁴ A szabályozás tehát nem hozható ok-okozati összefüggésbe a halászati lehetőségek romlásával, legalábbis nem úgy, és nem olyan mértékben, mint a Tiszán és a Dunán.

Fényes Elek még azt írta (1847), hogy „a Hernád, Tárca, Osva vizekben való halászat sem megvetendő. Fogatik bennök: jó ízű ponty, csuka, kárász, sügér, angolna stb.”¹⁵ A XIX. század végén viszont már — ugyanúgy, mint más vizek esetében — itt is a halak megfogyatkozásáról panaszkodott a megyei monográfia szerzője.¹⁶ Egyéb okai is voltak tehát a halfauna átalakulásának. A kortárs szerzők a szabályozást, a fiasító helyek készítésének elmulasztását, a rablóhalászatot és a kassai gyárak szennyvizének a folyóba kerülését sorolták fel okokként.¹⁷

A szabályozás, mint ok, ha nem sztereotípiaként került a szövegbe, a Tisza-szabályozás ilyen messze is ható következményeként fogható fel. A hernádi halászok ugyanis máig azt tartják, hogy elsősorban a Tiszáról jön, s nem a Hernádban szaporodik a hal. Ezért a halászati lehetőségeknek az elmúlt évtizedekben megfigyelt rohamos csökkenésében — ezt adatközlőink meg-megújulóan felpanaszolták — különös jelentősége volt és van a Hernádon megépített duzzasztóműveknek. Hiszen a zsilipek megakadályozzák, megzavarják a halak felfelé vándorlását. A gibárti duzzasztóművet 1903-ban, a felsődobszait 1912-ben, a belső-bócsit 1943-ban helyezték üzembe.¹⁸ Mivel az első két duzzasztó már a század elején megépült, a néprajzi módszerekkel megismerhető hernádi halászat teljes egészében a víz életébe történt „technikai beavatkozás” következtében alakult olyanná, amelyen. A Gibárt környékiek az eltelt

---

¹⁴ **Zrínyi J.—László F.** (szerk.), 1961. 143—146. — A középkorban azonban, a torkolathoz közel, a Tisza-ártér tavaiban (*piscina*) folytatott gazdálkodáshoz hasonló lehetett a halászat (v. ö.: **Szilágyi M.**, 1977.) Talán ezt bizonyítja egy 1281. évi (1341-ben átírt) oklevél, mely Hernádnémeti birtoknál a Hernád folyóval együtt a *Morcuca* nevű *piscina* halászati haszonvételéről is intézkedett (ÁUO. XII. 342—345.) Források hiányában ezzel a korról nem foglalkozhatunk.

¹⁵ **Fényes E.**, 1847. 294.

¹⁶ **Sziklay J.—Borovszky S.** (szerk.), 1896. 433.

¹⁷ **Sziklay J.—Borovszky S.** (szerk.), 1896. 433; **Deseő B.**, 1901. 10—13, 18—20.

¹⁸ **Zrínyi J.—László F.** (szerk.), 1961. 146, 380—381.

évtizedek alatt már „tudomásul vették” a duzzasztók jelenlétét. A Bócs környéki falvakban viszont gyűjtésünk idején is a halászati lehetőségek romlásának legfőbb okaként emlegették a halászok a legújabb vízi erőművet.

A halfauna XIX—XX. századi megváltozása az összes magyar vízen hasonlóan jelentkezett: mennyiségi és minőségi átalakulást egyaránt jelentett. Arról ugyan nem tudunk, hogy az ármentesítések előtt legértékesebb, s utána erősen megfogyatkozott tokfélék jellemző halai lettek volna a Hernádnak, de pl. legnagyobb természetű ragadozó halunk, a *leső harcsa* (*Silurus glanis* L.) Kassa környékén már a múlt század végére kipusztult. Ekkortájt a *pontyot* (*Cyprinus carpio* L.), a *menyhalat* (*Lota vulgaris*, Cu.), a *csukát* (*Esox lucius* L.) és a *márnát* (*Barbus fluviatilis* Ag.) is réndkívül ritkán előfordulónak tapasztalta egy horgász szakíró ezen a folyószakaszon.¹⁹

Halászaink ezeket a halfajokat következetesen felsorolták ugyan a magyarországi Hernádról, megfogyatkozásukat azonban ők is panasztolták. Az ívási időpontokat természeti jelenségekkel értelmezték, az általa legfontosabbnak tekintett hernádi halfajokat így sorolta hernádbüdi adatközlőnk: „A *harcsa* búzavirágzaskor, a *balint* birsalmafa virágzaskor, az *önyhal* még hóvízen elívat, a *márna* a *balint*-tal együtt is kimegyen.” Ő is, mások is a *paducot*, a *kárászt*, a *csukát*, a *menyhalat*, a *süllőt* is fontos halként emlegették, és ismerték, de ritkán foghatóknak tartották a *pontyot* és a *kecsegét*. A felsorolt fajok közül a *balint* a fejes domolykóval (*Squalis dobula* L.) azonosítható. Ennek *bóling*, *balin*, *boin*, *boing* nevét is ismerte a Hernád-mentéről a fentebb idézett horgász szakíró, aki úgy tapasztalta, hogy ez a faj jelenti az állandó zsákmányt, viszont ritkán éri el a 3 kilós súlyt.²⁰ A *paduc* a vésett ajkú paduccal (*Chondrostoma nasus* L.), az *önyhal* a ragadozó önnel (*Aspius rapax* Ag.) lehet azonos.²¹ Azt nem vizsgálhattuk meg, hogy ezek a halászok felsorolta halfajok milyen gyakoriságúak, milyen gazdasági jelentőségűek voltak. Csak azt állapíthattuk meg a halászokkal beszélgetve, hogy — értékítéletük szerint — a *harcsa* és a *márna* ve-

¹⁹ Deseő B., 1901. 10—13; Sziklay J.—Borovszky S. (szerk.), 1896. 433. (A szlovákiai patakok, folyók halfaunájáról — néhány hernádi adattal — l. **Martinka J.**, 1931. 68—78.) — A magyar halnevek (valószínű) azonosításához felhasználtam: **Herman O.**, 1887. 635—759; **Hankó B.**, 1931; **Lovassy S.**, 1927; **Vásárhelyi I.**, 1961.

²⁰ Deseő B., 1901. 12—13.

²¹ V. ö. pl.: **Hankó B.**, 1931. 22, 24; **Vásárhelyi I.**, 1961. 90—91, 92—93.

zetett a halak rangsorában, a tömegzsákmányt azonban nem ezek, hanem a *balint* és a *paduc* biztosították.

Bérleti viszonyok

A halászati jog hasznosításának részleteiről — különösen a századfordulót megelőző időszak bérleti viszonyairól — eléggé kevés információt szerezhattunk a ma élő halászoktól, az esetleges iratanyagot pedig nem ismerjük. Teljes biztonsággal tehát csak annyit állapíthattunk meg, hogy a halászok — más magyarországi vizekhez hasonlóan — a Hernádban is valamilyen bérleti jogviszony alapján halászhattak.

Az 1888. évi halászati törvénynek a halászati társulatok megalakítását és a kötelező bérbeadást egységesítő rendelkezései²² valószínűleg nem korlátozták oly mértékben a halászati lehetőségeket, mint a nagyobb folyókon. A halászati társulat XIX. század végi — XX. század eleji megalakulásáról pl. nincs adat.²³ Feltehetően a jogtulajdonosok adtak tehát engedélyt a halászoknak. Feltűnő, (de a pisztrángos vizek nagyobb értékével és a pisztrángtenyésztés állami szorgalmazásával könnyen magyarázható), hogy a hegyi patakok szervezett hasznosítása megelőzte az Alsó-Hernád-völgy halászatának szabályozását. Szepes megye pl. már 1872-ben — más törvényhatóságokhoz hasonlóan — halászati szabályrendeletet alkotott, s ugyanúgy intézkedett a halászati jog hasznosításáról (illetve — ha a jog tulajdonosa község vagy közbirtokosság — bérbe adásáról), mint a Tisza- vagy Duna-menti megyék.²⁴ Az első halászati társulatok is a felső szakaszon szerveződtek. Az 1910-es alakulású kassai társulat a környező patakok pisztránggal való benépesítését vállalta, s a harmincban maximált tagsága számára csak a sportcélú horgászatot engedélyezte.²⁵ A Szepes megyei Hernádon — a legfelső szakaszon — 1912-ben szerveződtek meg a társulatok: a „Szepes-

---

²² A halászattal kapcsolatos jogszabályok igen hasznos gyűjteménye: **Fischer F.**, 1928.

²³ V. ö.: **Répassy M.**, 1902. 16—17 és III. tábla. — A század első évtizedeiben a kisebb folyókon — pl. a Bodrogon (**Gönyey [Ebner] S.**, 1926. 11.), a Latorcán (**Deák G.**, 1911. 145.) — gyakori volt, hogy a víz tulajdonosa közvetlenül egyezett meg a halászokkal, halászcsapatokkal.

²⁴ Békés megyei Levéltár, Békés vm. közgy. ir. 600/1872. (ugyanitt, s a 13/1874. számon található Heves, Zala, Békés, Arad megyék szabályrendelete is). — A Duna menti megyék szabályrendeleteire l. **Solymos E.**, 1965. 27—28.

²⁵ *Halászat*, XI (1910. febr. 15.) 12. sz. 96.

megyei alsó-hernádvölgyi” 166 kat. holdon, a „Szepesmegyei felső-hernádvölgyi” 330 kat. holdon; a pisztrángos vizek hasznosítását tekintvén az elsőrendű feladatnak.²⁶

Az Alsó-Hernádon csak 1927-ben alakult Halászati Társulat, 1017 holdon.²⁷ Aligha valószínű, hogy a bérlő halászatot ettől az időponttól számíthatnánk, hiszen a társulat létrejötte után azonnal feltűnően magas a bérleti díj, márpedig, ha ekkor történt volna a bérllet „bevezetése”, a halászati lehetőségek feltűnő romlása nyomot kellett volna hagynon az emlékezetben. Az 1920—1930-as évek fordulóján 3097 pengő volt a Társulat bérlleti bevétele, ami egy holdra számítva 3,5 pengőt jelent, s ez magasabb pl. minden Csongrád feletti Tisza-szakasz egy holdra számított bérösszegénél.²⁸

A Társulathoz tartozó Hernádot — adatközlőink hiányos emlékezéseiből ez következtethető — a Tiszán szokásosnál sokkal kisebb szakaszokban adták bérbe. Hasonlóan pl. a „Miskolcvidéki Sajóvízi Halászati Társulathoz”, ahol az 1370 kat. holdnyi vízterületet 8 bérlleti szakaszra osztották.²⁹

A kisebb szakaszokon egy-egy jól szervezett halászcsapat is bérlő lehetett. A hernádbüdiek pl. nem emlékeztek rá, hogy bérlőnek lettek volna „alkalmazottai”: a *főkártya* és a *segédkártyák* váltásának közösen viselt költségéről beszéltek. E kártyák azonban — államilag rendszeresített „halászejegyek” lévén — önmagukban még nem jogosítottak halászatra, s váltásukért viszonylag csekély összegű illetéket kellett fizetni.³⁰ Valószínű tehát, hogy a halászejegyek váltásának költségébe a Társulathoz fizetendő bérlleti díjat is beleértették. Ha igen, jogilag bérlők voltak. Perei adatközlőnk viszont úgy emlékezett, hogy Gibárttól Dobszáig egy földbirtokos bérelte ki a vizet. A bérlő váltotta egyik *kepésének* a *főkártyát*, aki azután hét *segédkártyát* válthatott. A segédkártyások egyedül is halászhattak, csak a nagy hallal kellett elszámolniuk a bérlőnek. Amikor közösen halásztak, napszámot fizetett nekik a földesúr, nem fizette meg külön a hal árát. Ha valóban egy földbirtokos bérelte ezt a szakaszt, a hernádbüdiek csak albérlők lehettek: nem a Társulathoz, hanem a bérlőnek fizettek a vízhasználatért.

Talán önállóan béreltek egy-egy kisebb szakaszt azok a tiszai vagy Bodrog menti halászok (kihalászok!) is, akiknek rövidebb

---

²⁶ *Halászat*, XIV (1913. máj. 1.) 9. sz. 93.

²⁷ Fischer F., 1931. 68.

²⁸ Homér J., 1933. 25—27.

²⁹ *Halászat*, XIV (1913. márc. 15.) 6. sz. 71.

³⁰ V. ö.: Fischer F., 1928. 4—5, 45—46, 64—65.

ideig tartó hernádi halászatára a sajhóhidvégiek, hernádceciek és vizsolyiak emlékeztek. Századunkban gyakran előfordult, hogy a Tisza kishalászaik csak a kisebb folyókon találtak kibérelhető szakaszt, ahol a helybelieknél hatékonyabb eszközökkel dolgoztak.³¹

Sokan lehettek a bérlők között a nem-halász vállalkozók. Hernádnémeti adatközlőnk ugyan azt hangsúlyozta, hogy a kétközzei halászó csapat önállóan bérelte a Németi környéki vizeket, mások szerint viszont egy malmos volt a „főbérlő”. Ő váltotta ki a halászok „segédjegyét”, és részes volt velük. A böcsi halászok részletesen elmondották, hogy itt négy gazda volt a halászbérlő, illetve — ahogyan néhányan megfogalmazták — a víz „tulajdonosa”. A gazdák nem halásztak: halászokat fogadtak, akik — a kétközzeiben is részesek lévén — inkább társaknak, mint alkalmazottaknak tekintették magukat. A kétközzei való halászat végig a Hernádon a bérlő előjoga lehetett, de nem jelentett olyan patriarchális színvetű társas viszonyt a halászok és a „gazdák” között, mint Böcsön: napszámossal halásztatott a bérlő (egyszermind a háló tulajdonosa).

Az igazán jellemző bérelti viszony azonban egy-egy kisszerszámra szóló „albérlet” volt: az egyénileg dolgozó halászok a bérlőtől nyert engedély alapján halászhattak. Voltak e halászok között olyanok (pl. Vizsolyban), akiknek a bérlő kívánsága szerint a közös halászatokban részt kellett venniük, az egyénileg fogott hallal viszont szabadon rendelkeztek. És voltak olyanok is, akik (valószínűleg elég csekély) évi díjat fizettek a bérlőnek, de függetlenek voltak tőle.

A hernádi halászok jogi helyzete a két világháború között tehát a Sajó mentiekéhez lehetett hasonló. Sajószentpéteren pl. 23 kishalós „albérlet” fejenként 6 kiló hallal, vagy 12 pengővel tartozott a „főbérlőnek”, aki magának tartotta fenn a közhálóval való halászat jogát.³²

A jogi viszonyoknak a munkaszervezettel összefüggő részleteiről a halászatok technika ismertetésekor még külön szólnunk.

³¹ A csongrádiak pl. a Körösökön béreltek (Solymos E., 1960. 5.)

³² M. Kiss L., 1931. 120. — A Tisza bérlőhalászatát elsősorban gyűjtési tapasztalataim alapján ismerem (a részeredményekre l. Szilágyi M., 1971. 276—297); a Dunára l. Solymos E., 1965. 32—65.

Társadalmi helyzetük és kapcsolataik

Olyan halással nem találkoztunk, akinek a halászat főfoglalkozása lett volna, s a „régii” halászok között sem ismertek ilyeneket adatközlőink.³³ Ez a tény nem feltétlenül azt jelzi, hogy a halászatból nem lehetett volna megélni, csupán azt, hogy a szokásos technikát alkalmazva nem lehetett.

Elsősorban a napszámból, időszakos mezőgazdasági bérmunkából élők számára biztosított kiegészítő jellegű megélhetési formát a halászat, és — természetesen — messzemenően arra törekedtek, hogy a halászatot és egyéb munkaalkalmaikat összeegyeztessék. Általában akkor halásztak, ha egyéb munka nem akadt, vagyis következetesen a mezőgazdasági munkának rendelték alá a halászatot, s nem megfordítva. Akadtak a halászok között olyanok, akik kisebb (néhány holdas) parasztgazdasággal rendelkeztek, s mivel ebből nem tudtak megélni, a kiegészítő jellegű bérmunkavállalás helyett halásztak. A legegyszerűbb a mezőgazdasági munka és a halászat egyeztetése, ha a két tevékenységi forma főidénye nem esik egybe. A hernádbüdiek pl. a mezőgazdasági munkák holt idényében — télen, jég alatt — halásztak rendszeresen és közösen. Más évszakokban ki mikor ért rá, akkor halászatott. Az eléggé általános éjszakai halászat — melyet egyébként a nagyobb halmazgással, olykor irracionálisan okoltak meg — legalább részben szintén azért alakulhatott ki, hogy napközben egyéb munkákat végezhesen a halász.

A napszamos sorsú — agrárproletár és kisparaszti társadalmi helyzetű — halászoknak szükségszerűen többet jelentett a halászat a saját konyha hallal való ellátásánál: a faluban és a környékbeli községekben-kisvárosokban igyekeztek értékesíteni a zsákmányt. Főleg olyan községekkel alakult ki rendszeresebb kapcsolat (pl. a hernádbüdieknek Abaújszántóval), ahol nagyobb létszámú

³³ Homér J., 1933. 38. az 1920. évi foglalkozási statisztika adatait összesítve 1 kereső halászlól (és 1 eltartottjáról) tud Abaúj-Torna megyében.

volt a halfogyasztó polgári réteg. „Szántón volt a zsidóság — mondotta adatközlőm — azok megvették, ha mindennap vitt is az ember.” Az értékesítésben — főleg nyáron, amikor azonnal el kellett adni a halat — néhány halászfeleség is részt vett. A férj éjszaka halászott, pihent néhány órát, majd ment kapálni, az asszony pedig vitte Szántóra a halat. Annak nem találtuk nyomát, hogy a hal-eladásnak jellegzetes szervezete kialakult volna: nem tudtak adatközlőink rendszeresen, viszonteladásra vásárló halszatócsokról. Zsákmányuk tehát soha nem lehetett olyan mennyiségű, hogy maga a „termelő” ne vállalhatta volna a kereskedést is.

Annak ellenére, hogy maguk a halászok nem tekintették „foglalkozásnak” a halászatot, minden faluban számon tartották: ki a „halász-specialista”, s ők maguk is így tartották számon egymást. Ott, ahol az utóbbi évtizedekben többen voltak ilyen „specialisták” — különösen, ahol a közösen végzett halászatok is jellemzőek voltak (Hernádbüd, Böcs) — a „csoporttudatot” is igyekeztek demonstrálni: esetenként „halászbált” rendeztek. Ezek a társas összejövetel-ek azonban jellegükben nem különböztek a falusi közösségi élet egyéb megnyilvánulásaitól.

A halászok hiedelmei

A Hernád menti falvak halászáinak világképe — társadalmi és gazdasági helyzetüktől meghatározottan — a paraszti világképpel azonos volt. Néhány, speciálisan a halászattal kapcsolatos hiedelmük sem különbözik tartalmilag azoktól a hiedelmektől, melyeket *általában* a munkavégzés eredményességét biztosító kedvező előjelekként, illetve analógiás cselekményekként tart számon a folklór.³⁴

Nyilván irracionális, de ma már ismeretlen tartalmú „előjelnek” tekinthető, hogy a „régiek” a csillagok állásából mondták meg: mikor kell indulni a halászatra. Apjára (a minden hernádbüdi halász által emlegetett „öreg Salákra”) emlékezve elmondta pl. egyik adatközlőnk, hogy gyermekkorában kétszer is elküldte egy-egy fél liter pálinkáért, mert italoztak, beszélgettek a társak. Közben a csillagokat nézegette az apja, s amikor a második üveg felénél tartottak, azt mondta: „Gyerünk, se óra, se perc!” Nem telt

---

³⁴ A halász-hiedelmekről szóló adatokat **Szendrey Zs.**, 1932. gyűjtötte egybe, majd **Szendrey Ákos** összeállította a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára „Halászsokások és hiedelmek” c. kérdőívét. Ezeket követően több (a *Népünk és Nyelvünkben* kis részben publikált) új adat került elő. A teljes anyag részletes elemzése a jövő feladata. Most csak annyit állapíthatunk meg, hogy a hernádi adatainkhoz hasonlóak a legismertebbek, legelterjedtebbek közé tartoznak.

bele fél óra, egy hatalmas harcsát hoztak. Az öreg akkor sem, később sem árulta el: mit is jelentett a csillagok kedvező állása. Máig kedvező előjelként tartják viszont számon, hogy akkor a legjobb a fogás, ha a hold első negyedben van. Az „égi jelekhez” kapcsolják a halászszerencsét a halak életmódjáról szóló megfigyeléseik is; pl. a „már napszállat előtt ott legyünk, vagy mikor kel a nap, mert ilyenkor jár a hal” (Hernádbúd); „a hal mindig holdvilágnál ívat, ahogy a hold telik, úgy telik benne az ikra” (Hernádbúd); „ha este 7—8 óráig nem fog a halász, akkor csak éjfélkor fog” (Hernádkak) megfogalmazású szentenciák. Ezek az emléktöredékek azonban aligha jellemezhetik az „öreg Salák” csillagjóslo „tudományát”.

A kedvező—kedvezőtlen előjelek másik csoportja a halászatra indulás, a háló vízbe merítése „szabályait” variálja, illetve a véletlen találkozásokat minősíti előjelnek. „Bal lábbal kell kilépni a küszöbön, hogy szerencsésebb legyen a halászat” (Hernádnémeti); „ha elindul, megemeli a kalapját, akkor szerencséje lesz” (Hernádbúd); „ha kisszerű az első hal, amit fogott, megköpködte, visszadobta: Apád, anyád idejőjjön!” (Hernádbúd); „amíg nem fog halat a halász, nem ad kölcsön semmit, még egy cigarettát vagy tüzet sem, nem akarja odaadni a szerencsét” (Hernádnémeti) és egyéb „prelogikus” tapasztalatokról nehéz eldönteni, hogy ki-ki egyénileg alkalmazta-e a halászatra. Minden idősebb halászra jellemző viszont, hogy *haragszik*, ha halászni indulván, valaki érdeklődik: hova megy, s különösen ingerült, ha szerencsét kívánnak neki.

Ilyen sztereotíp párbeszédet folytattak az úticélt tudakoló személyel: „Hová mégy? — Az anyád picsájára!” (Vizsoly); „Hová megy Salák bácsi? — Ne kérdezd, az anyád betyár istenit! Látod! (És letette a hálót, nem ment ki halászni. — Hernádbúd); „Sok szerencsét kívánok! — Van magának malaca, komám? — Van... — Na, akkor dögöjjen meg!” (Sajóhídvég). Szerencsét hoztak viszont az olyan tréfás „ellen-szerencsekívánatok”, melyeket halászok mondtak egymásnak: „Szarom legyen a szerencséd!” (Hernádbúd); „Szar legyen a szerencséd!” (Hernádnémeti); „Szarok a tarisznyádba!” (Hernádbúd).

Általánosan ismert előjel, hogy ha halászatra indulva pappal találkoznak, nem hoz szerencsét, ha viszont cigánnyal, biztosan szerencséjük lesz. Jó előjel, ha a szembe jövő személy valamilyen — bármilyen csekély — terhet cipel. Mondták is annak, aki (valahová szintén elindulván) üresen vitte a batyulepedőt: „Mér nem hozol más valamit abba a ponyusba?”

Megfigyelhettük, hogy ezeket az „előjeleket” és cselekményeket nem tekintették adatközlőink „haszontalan babonáságnak”, de nem

hittek abban, hogy az eredményes munkavégzést feltétlenül befolyásolják. Gyermekkoruk öregeire emlékezve (és anekdótikus színezetű történetekben) idézték fel viszont, hogy voltak olyanok, akik csak minden körülmény szerencsés egybeesésekor kezdtek munkához.

A nem-halászok körében nem ellenőriztük ugyan megfigyeléseinket, de a vízzel-vízparttal kapcsolatos mítikus lényekről, különös jelenségekről szóló hiedelem- (és álhiedelem-) történetek sem lehetnek csak a halászok történetei. Halászaink csiszolt előadásmódja és a történetek tudati tartalma alapján feltétlenül nagyobb „közöniséget” gyaníthatunk, mint amelyet egy-egy falu néhány halásza jelenthet.

Olyan részletességű és mélységű (egy-egy vízilény tulajdonságait, varázserejét, sőt házaseletét is részletező) mondákat, mint amelyeket múlt század végi, a Hernádban élő *vízimánóról* közölt adalék sejtetni enged, sajnos már nem találtunk.³⁵ Hernádnémeti adatközlőnk *vízitündérről* hallott, amint az apja emlegette: „Kiemelkedett egy nőalak félig a vízből, és azt mondta: János, húzz ki engem innen! — A neviről szólította. Ő meg megijjedt, nem szólt egy szót se, ott hagyta.” A faluban mások is beszéltek a vízitündérről — tette hozzá — de ő sohasem találkozott vele. A vízparton megjelenő *tüzes ember*, tüzes jelenség még ennyire sem megszemélyesített. Sajóhídvégi adatközlőnk állította, hogy kétszer is látta. Egy alkalommal horgászott, s úgy 11 óra tájban minden meggyulladt körülötte. A horogpálcával verte a tüzet, azt hitte, a sás gyulladt meg, pedig nem égett semmi. Meggyőződése, hogy „szellem” okozta a tüzet. Másik élménye a második világháborúhoz kapcsolódik. Ekkor is éjszaka halászott: csempelyezett, amikor a túlsó parton egy ember jött lefelé, teljesen tűzben. Német katona szelleme lehetett — értékelté utólag. Először megijedt, hogy átjön hozzá a vízen, de nem jött, csak lendített egyet a folyó vizén, s ment tovább. Később a kerülőtől is megkérdezte, s az is látta. A vizsolyi halászok anekdótikus ál-hiedelemtörténetként mondták el egy társuk élményét a *tüzes emberről*: „Egy Kádár nevű ember éjszaka halászott. Egyszer csak egy nagy fényességet lát. Szörnyen megijedt, azt hitte, hogy a tüzesember jön. — Jajj, istenem, csak most az egyszer segíts vissza a családomhoz! — így könyörgött. Most is ezzel ugratják, mert, ahogy másnap kiderült, egy golya repült neki a magasfeszültségű távvezetéknek.”

---

³⁵ Juhász M., 1891. 302—303; Sziklay J.—Borovszky S. (szerk.), 1896. 206—207. (Sárosi Á.: Kassai népszokások és babonák c. fejezetében.) — A vízilényekről l. még: Kálmány L., 1895. 102—105.

Halfogás kézzel

Bármilyen szerszámmal halásszék is, a tapasztalt halásznak tudnia kell, hogy a kopolyújánál (*kopótója*) fogva lehet legbiztosabban kivenni a hálóból a halat. Az eszköz nélküli, pusztán kézzel történő halfogásnak — mondották adatközlőim — ez a legfőbb szabálya: aki ezt tudja, alkalom kínálkozáskor sohasem szalasztja el a halfogás lehetőségét. Kedvező alkalom pl. az ívás ideje: „Akkor bolond a hal, ugrál, játszódik” (Sajóhidvég). Egy alkalommal — mondta el az élmény nem mindennapiságát érzékeltetve hernádbúdi adatközlőnk — háló nélkül ment ki, amikor a *csorgón* (sekély, kavicsos partszakaszon) *ívatott* a hal. Annyi volt, hogy még taposott is rajta. Könnyen megfoghatta őket, szedett is vagy két tarisznyával. Az ívás kínálta könnyű halfogási lehetőséget minden halász számon tartja, s legalább megpróbálkozik a kézzel való halfogással.

Akad olyan halász is, aki a halak természetének ismeretében egy kis ravaszsgal teremt meg a „kedvező alkalmat”. Az orvhalász furfangokat több anekdótikus színezetű történetben felidéző vizsolyi adatközlőnk pl. engedély nélkül ment ki a vízre, s mintha fürdene: nyakig beleült. Vitt magával egy darab kenyeret, s azt madzagra kötötte. Jó messzire ki tudta így engedni. A lassan oda-gyülekező halak az óvatosan mind közelebb húzott kenyér után jöttek, s amelyiket sikerült, kézzel elkapta. A *csörgők* alatt, vagy azok „tetején” volt érdemes így próbálkoznia.

A Hernád menti halászok azonban elsősorban nem ezeket az alkalom-kínálta próbálkozásokat tekintik az igazi kézzel való halfogásnak. „Specialistákat” tartanak számon, ezek kifinomult gyakorlatát emlegetik nem titkolt csodálattal. Sajóhidvégi adatközlőnk egy ónodi cigányról beszéltek, aki lebukott a vízbe, a partoldal lyukaiban megbúvó márnákat kitapogatta, majd a kopolyújuknál fogva egyenként kidobta a vízből. Három-négy métert tudott a víz alatt haladni keresve a halakat, míg újból levegőt vett. Bőcsön — ahol önálló neve is volt az ilyen halfogásnak: *jukászás*nak emlegették — egyik, egész életében rendszeresen halászó adat-

közlőnk apjára hivatkozott, aki mestere volt ennek a fogási módnak, maga viszont hiába tanulta. Egy hernádkaki halász részletesen elmondta ugyan, hogy fiatal korában (századunk első évtizedében) rendszeresen halászott ezzel a módszerrel: még az embermagasságot meghaladó mélységű vízbe is lebukott, pedig nem tudott úszni, a társa tartotta a karjánál fogva; viszont hozzátette: Sáros megyéből volt itt egy erdőkerülő, az mutatta meg nekik, hogyan lehet a lyukakból a halat kiszedni. Azt már a maga hosszú gyakorlatából tudja, hogy a márnák egymás mellett fekszenek, szinte válogatni lehet közülük. Ha megzavarják őket, kiszaladnak a fészekből, de hamarosan mennek is vissza. A hernádbüdi halászok sokszor idézett „öreg Salákja”, aki mindannyiukat tanította halászni, lábbal is ki tudta tapintani a halat, s csak azután nyúlt le, hogy a kopolyújánál megfogja.

Ez a módszer — még akkor is, ha esetenként csak idegenek gyakorlatára hivatkoznak — végig a Hernád mentén számon tartott fogási lehetőség. Figyelembe kell azonban vennünk, hogy a hosszú víz alatt tartózkodás „sportteljesítmény” is, így az átlagostól eltérő képességeket kíván. Ezért a lehetőség soha sem jelenthető általános gyakorlatot.

Alkalmi halfogó eszközök

A kézzel való halfogáshoz hasonlóan általánosan számon tartott fogási mód a *kosarazás*. Eszköze a minden háztartásban meglevő, a tárolásban, cipekedésben, mezőgazdasági munkákban sokféle funkciót teljesítő kétfülű vesszőkosár, mely átalakítás nélkül felhasználható halfogásra.

Általánosítható tapasztalatok a parti bokrok alatt, az alámosott partszakaszokon megbúvó halak kassal történő fogásában vannak. A halászó ember a bokor tövéhez állítja a kosarat, oly módon, hogy megtámasztja a mellével, s oldalát a víz fenekére fekteti. Majd mindkét kezével kanyarít a vízben, hogy belezavarja a halakat a kasba. Amikor úgy érzi, hogy hal ütődött a kosár falához, gyors mozdulattal víz fölé emeli, s kiveszi. A hal képtelen a hirtelen fordulásra — magyarázták az ilyen fogási módot ismerők — s ezért, ha a kosár falába beleütközik, rendszerint ki is emelhető. Még eredményesebb a *kosarazás*, ha nem egyedül, hanem 3—4 ember közösen keríti körül a bokrokat.

A kosarazás sohasem azoknak a módszere volt a Hernád mentén, akiket a partmenti községekben halászoknak ismernek, jóllehet esetenként ők is megpróbálkoznak vele. Főleg a gyerekek, cigányok, helyenként az asszonyok gyakorolják, s nem is rendszeresen, ha-

2—3. kép: Gyermekek kosarazása Mogyoróskán (Szilágyi M. felvétele)

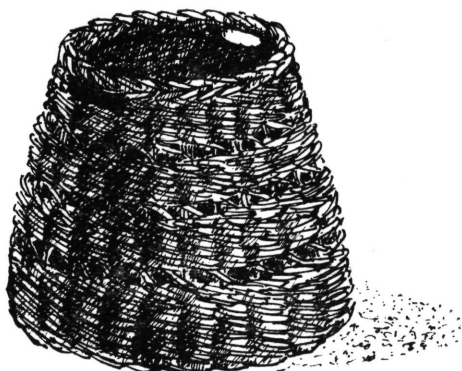
nem az „étrend” változatosabbá tétele kedvéért alkalmilag. Némi-képp fellendítheti a *kosarazást* egy-egy rendkívüli alkalom, amikor nem kell keresni a megfelelő partszakaszokat, a halak természetét sem kell ismerni, csak a felkínálkozó lehetőséggel kell élni. A század első évtizedeiben rendszerint májusban „fogták el” a Bársonyos vizét, hogy a vizimalmokat javíthassák. A víz ilyenkor leapadt, s az iszapos pocsolyákban vergődő halakat kosarakkal könnyen kiemelhették (Belegrád). Az áradás visszahúzódása után a kiöntések tocsogóiban maradt halakat szintén kosarakkal fogdosták össze az asszonyok, gyerekek (Gesztely). Kenderáztatáskor az egyébként is kábult halak fogásával *játszódtak* a gyerekek, amint azt több helyütt emlegették (Hernádbúd, Hernádcece, Vizsoly).

A kosarazás — mint fogási mód — csak az olyan vizeken válhat viszonylag jelentőssé, melyeken egyéb eszközök rendszeres használatára alig van lehetőség. A Hernád-völgygel szomszédos területen, a Zempléni-hegység belsejében települt falvak — Arka, Baskó, Mogyoróska — lakói pl. gyűjtésünkkor nem is tudtak más, hasonló eredményességű halfogási módról (2—3. kép). A gyerekek mellett — akik gyakrabban „szórakoznak” halászzattal — esetenként felnőtt férfiak is felkeresik az apró patakok kiszélesedő, mélyebb helyeit, melyeket tónak emlegetnek. Többen mennek, és a parti bokrok, lyukak, kövek közé húzódott halakat félkörben körülkerítik a kosarakkal. Elzárva a menekülés útját, botokkal kezdik ütni a vizet, hogy a halakat megzavarják. Ha a kasnak ütődik egy hal (vagy csupán gondolják, hogy arra menekült), megemelik, s kicsorgatják a vizet. Egy főzetre való halat összeszedhetnek, ha szerencsésük van, s az alkalmi próbálkozás amúgy sem kerül külön fáradságba, hiszen akkor halásznak, ha kint dolgoznak a földeken, s pihenés közben felfedezik, hogy hal van a tóban.

Több községben a *baltát* is számon tartják alkalmi halfogó eszközként: az áttetsző jég alatt, a sekély vízben jól látható halat kábítják el a jégre mért ütéssel, majd a jeget kivágva veszik ki (Sajóhidvég, Hernádbúd, Vizsoly). Az időjárás függvénye ez a fogási mód, így a gyerekek (ritkábban a felnőttek) próbálkozása nagyon is alkalmoszerű.

Tapogató

A csonkakúp alakú, fűz vesszőből sűrűre fonott, alul-felül nyitott vesszőkosár kizárólag halfogó eszköz. Formailag azonos (vagy hasonló) ugyan a csirkeborító, s alkalmilag ezt is felhasználhatják tapogatós halászatra, rendszerint mégis más eszköz tölti be a *tapogatót*, illetve csirkeborító szerepét.

4. kép: Sűrű fonású vesszótapogató (Hernádnémeti — szóbeli információk alapján)

A torkolattól Hernádkakig gyűjthettünk adatokat a tapogatóra. Az élő gyakorlatot már nem figyelhettük meg, adatközlőink a közelmúltig használatos eszköznek mondták, valószínű azonban, hogy helyenként napjainkig használják.

A partmenti falvak mindegyikében 60—70 cm átmérőjű, 70—80, esetleg 100 cm magas, alulról felfelé enyhén szűkülő kasokra emlékeztek. (4. kép). Fonása egyszerű volt: a magasságának megfelelő hosszúságú vesszőket egymástól néhány cm távolságra a földbe szürkálták, hogy kör alakot adjon, majd alulról körkörösén felfelé haladva sűrűn befonták ezt a bordázatot. A felső peremet erős, körbehajtott vessző (*káva*) jelentette, melyet a visszahajtott bordákkal fontak el, kihagyva két ellentett oldalán a megmarkoláshoz szükséges nyílásokat. Csak Hernádnémetiben emlékeztek — emellett — olyan tapogatóra, melynél a bordavesszők felső végei egy sűrűn kifurkált négyszögletű léckeret lyukaiba illeszkedtek.

A Hernádon sohasem, csak a kisebb állóvizekben, s főleg a kiöntésekben halásztak ezzel a szerszámmal. Óvatosan lábalták a vizet — egyedül, vagy többen összetársulva — s időnként „levérték” a tapogatót. Amikor belülről hal ütötte meg, belenyúltak, s kézzel megfogták.

A tapogatós halászat lehetősége eléggé behatárolt, hiszen viszonylag kevés a Hernád-völgyben az állóvíz, s az áradások is gyors lefutásúak. Gazdasági jelentősége tehát alig volt ennek az eszköznek, mindig megmaradt az esetleg adódó alkalom kihasználása szintjén. Ezt a potenciális szerepét — sejthetőleg — ma sem vesztette el azzal, hogy az idősebb halászok — adatközlőink — már nem használják.

Mérgezés és robbantás

A mérgező halászatot minden falu idősebb halásza gyerekkorára — a századforduló körüli időkre — emlékezve ismertette. Akkor-tájt még eléggé elterjedt volt, de már akkor is tiltották. A boltban vagy patikában árulták viszont a *maszlagot* — borsó nagyságú, szürke, mások szerint barna színű bogyócskákat — s ezt használták mérgezésre az akkor idős halászok.

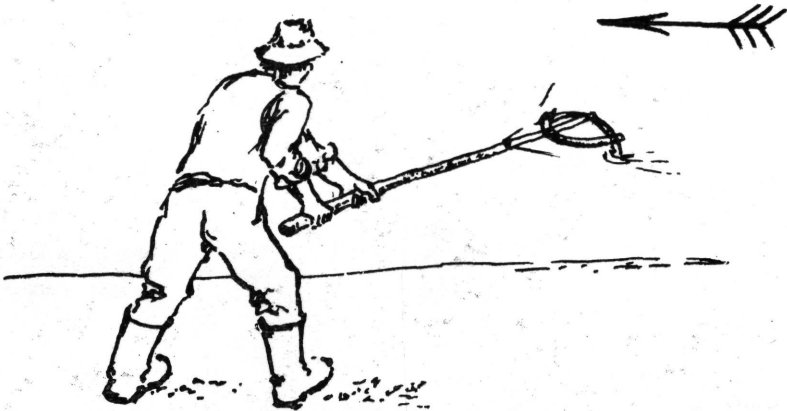
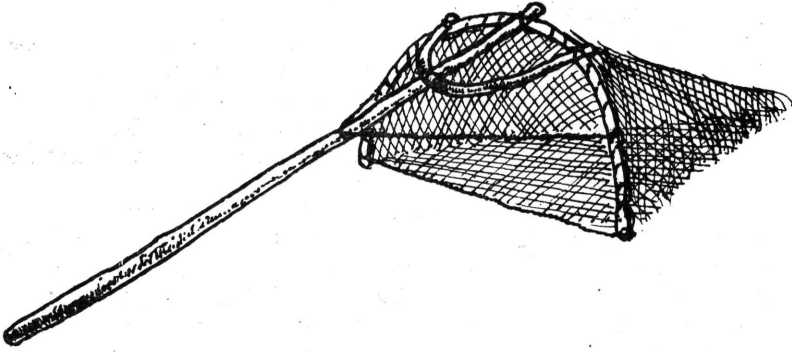
Általában mindenütt a helybeli halászok gyakorlatának tűnik a *maszlagolás*, de a vizsolyiak gyermekkori emlékei egy Korlátról átjárógató öreg zsidóhoz kapcsolódnak. Minden pénteken megjelent, s gyerekeket szedett össze (adatközlőnk is közöttük volt), majd a malomárkot „meghányta” *maszlaggal*. A gyerekek csupaszra vetkőztek, s úgy gázoltak a vízbe, összeszedni a negyedóra múlva felfordult halakat. „Részesek voltak” az öreggel, vagyis ami neki kellett, elvitte, a többit szétszította a gyerekek között.

Az adatok egyöntetűek: a használható növényi mérgek között — emlékezetük szerint — sohasem voltak helyi füvek, csak a *maszlagot* ismerték. Némi változatosságot mutat viszont e halméreg előkészítése. Sajóhidvégen, Hernádnémetiben, Belegrádon az összetört *maszlagot* kenyérbéllel és pálinkával keverték el, s az ebből ki-formált galacsinokat dobálták a vízbe; Hernádkakon és Vizsolyban (a korláti öreg zsidó gyakorlata szerint) *emberganajjal* kellett elkeverni az összetört *maszlagot*. Perén *kabócába* tették, s ezt kapta be a hal, főleg a *balint*. Más vizsolyi halászok szerint cserebogárba szokták tenni, vagy korpában elkeverni. Hernádcécén *krumpligalus-kát* főztek, megtúrózták, s a *maszlaggal* elkeverve formáltak belőle galacsinokat.

Míg a mérgező halászatról viszonylag pontos gyermekkori emlékeket tudtak felidézni az idősebb halászok, a robbantásról inkább csak a közelmúltban hallottak. E tiltott, s mindannyiuk által rendkívül károsnak ítélt fogási mód lényegét jól ismerik: egy fél-literes, literes palackba oltatlan meszet tesznek, öntenek rá egy kis vizet, jó erősen bedugaszolják, majd vízbe dobják. A felrobbanó üveg megsebesíti, elkábítja a halakat, s ha a felszínre vetődnek, könnyen összeszedhetők. Ismereteik inkább hallomásra alapozottak: magára valamit adó halász nem fog halat robbantással.

Kaparóháló

Hernádkaktól északra általában számon tartják, hogy áradáskor, zavaros vízben *kaparóhálóval* lehet a legeredményesebben halászni. Akadnak halászok, akik a múltból szólva az egyik legfon-

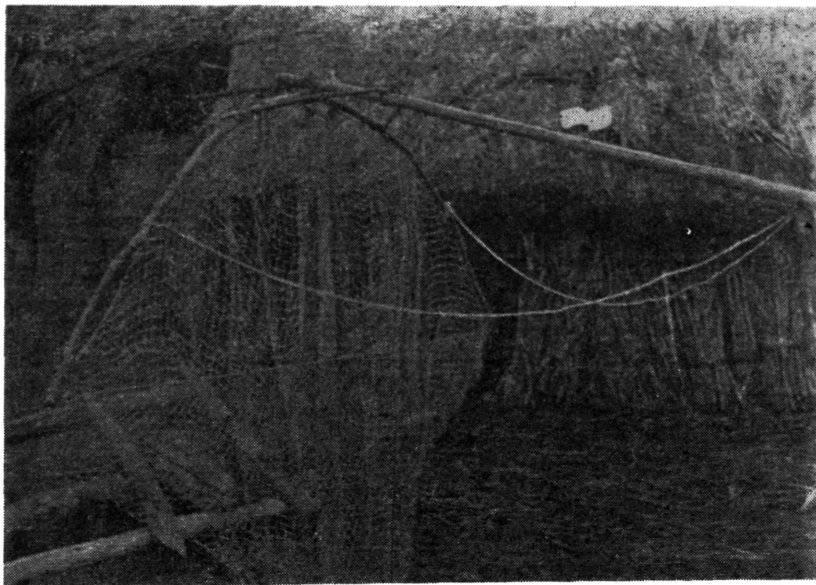

5. kép: a) Kaparóháló, b) A kaparóháló használati módja (Hernádbüd)

tosabb szerszámnak tekintik, de hozzáteszik: ez az a szerszám, „amit mámma zsványhálónak hívnak” (Hernádbúd). Mások tudnak róla, hogy néhányan használják még — tilosban halászva — a kaparóhálót, mégsem tekintik jellegzetes eszköznek, mert — így érvelnek — túlságosan alkalomhoz kötött a használata. Hernádkaktól délre is sokan ismerik a *kaparóhálót*, esetenként a Hernádon is látták halászni vele a tiszaiakat, de azt állítják, hogy a falubeliek közül senki sem használta.

A *kaparóháló* szerkezete hasonló a később bemutatandó *meriszáké*hez. Mindkét eszköz forgórésze egy zsákszerű háló, melyet félkör alakban meghajlított és erős zsineggel összehúzott *kávára* szednek fel. (5. kép, a.) A formai (s ebből adódó funkcionális) különbséget a rúd eltérő felerősítési módja jelenti. A *kaparóháló* 4—5 m hosszú rúdja a *káva* síkjára merőleges, a *meriszáké* viszont egy síkban van a *káva*val. A fogórész hasonlósága miatt ugyanaz a háló kisebb módosítással — a rúd kicserélésével — mindkét eszközként használható volt.

A hernádbúdi halászok *kaparóhálója* — melyet gyűjtésünkkor megtaláltunk, s valószínűleg esetenként használták is — feltűnően nagy méretű: a *káva* átmérője 250 cm. (6. kép). A méret nyilván annak következménye, amit fentebb mondtunk: itt a *meriszák* is

6. kép: Egy hernádbúdi orvhalász kaparóhálója (Szilágyi M. felvétele)

hasonlóan nagy méretű volt. Más falvakban ennél lényegesen kisebb *kaparóháló*okra emlékeztek. A nagy kávét nem is tudták egyetlen vesszőből hajlítani: középen drótozással toldották meg. Ugyanide kötözték (az általunk látott hálón) az 5 méter hosszú rudat. „Ha hosszabb volt, jobban lehetett vele partról dolgozni” — mondta adatközlőnk, jelezvén ezzel, hogy a lehető leghosszabb egyenes és vékony rudat igyekeztek erre a célra megkeresni. A káva és rúd találkozásánál alkalmazott egyetlen kötés túlságosan bizonytalanán tette volna a mozgatót, s ezért egy 80 cm átmérőjű *kiskávét* is alkalmaztak, melyet középen a rúdhhoz, két helyütt pedig a kávéhoz kötözték. A rudat és a kávét mindkét oldalon még egy-egy erős zsinór is összekötötte.

A kávéra kerülő hálót négyszögletesre (*kvadrátban*) kötötték, csak felszerelve nyerte el zsák alakját. A hernádbüdi „60 szemes” háló két szomszédos oldalát előbb „felszedték” (vagyis fonálra fűzve mintegy „összevarrták”), majd a harmadik oldal hálószeleit a kávéra, a negyedikét a káva két végét összekötő zsinórra fűzték fel. Egy ilyen méretű hálódarab egyébként az itt látottnál kisebb átmérőjű kávéra is felszerelhető. Ilyenkor a kávéhoz viszonyítva nagyobb az öble (a hátranyúló zsákja).

A kaparóhálóval egy ember halászott, fel-le mozogván a part mentén. (5. kép, b). A víz folyásával szemben, a part vonalával hegyesszöget zárva be, a hosszú rúd segítségével benyújtotta, majd lassú mozgatóssal maga felé húzta a hálót, mintha a meder fenekét gereblyéznél. Akár akadt hal a hálóba, akár nem, tovább lépve nyújtotta be ismét. Különösen eredményes volt a fogás a *csorgók*-ban. Attól függően, hogy hol *játszott* a hal (ezt a víz felszíni jeleiből észlelték) vagy „föle” vagy „alá” húztak a *csorgónak*. Kedvező alkalmakkor piacra vihető mennyiséget is fogott a halász a kaparóhálóval, rendszerint azonban nem is volt egyéb célja, mint egy főzet halat összeszedni.

Meriszak

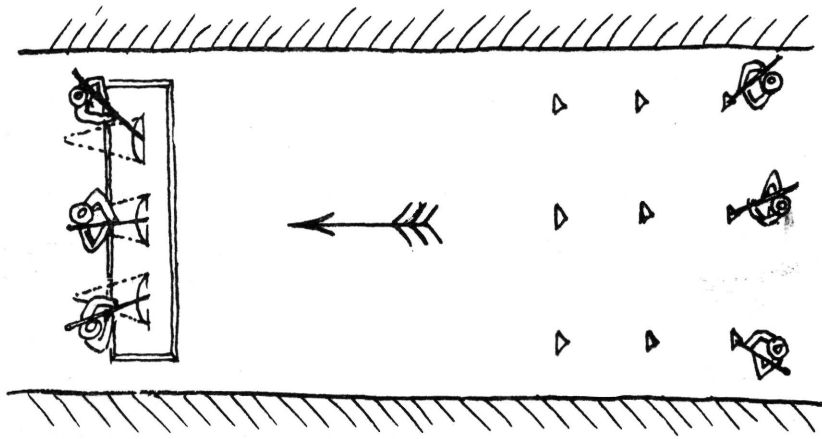
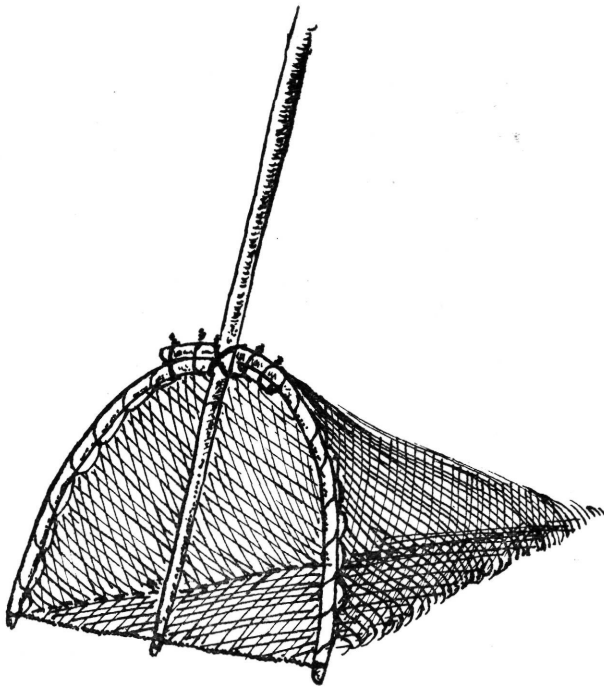
Pere—Hernádszentandrás vonalától északra a közös halászatok legjellemzőbb, napjainkban azonban már nem használatos eszközeiként emlegették adatközlőink a félkör alakú vesszőkávéra szerelt zsákszerű hálót. A *kaparóháló*tól — mint utaltunk rá — a rúd elhelyezése különböztette meg; a háló kötése és kávéra szerelése rokonítja a két eszközt. Maguk a halászok nem tartják jellemzőnek ezt a „rokonságot”: a funkcionális ismérveket, a használati mód különbözőségét lényegesebbnek tartják a formai hasonlóságnál.

A *meriszák*os halászat módját, az akcióközösség szerveződésének leghatározottabb és legkövetkezetesebb elveit Hernádbüdön tudtuk rögzíteni. Adatközlőink emlékeket idéztek: amit elmondtak, az 1920—1930-as évekre vonatkoztatták. A második világháború után egy-két évig még halásztak *meriszákkal*, azóta azonban szigorúan tilos — állították. A tilalom szigorának nem tulajdoníthatunk túl nagy jelentőséget egy fogási mód „eltűnése” okainak keresésekor (akikkel beszéltünk, mindegyikük aktív orvhalász volt...), a múltra utalást ez esetben mégis el kell fogadnunk. Ezt a halászati módot aligha lehet titokban végrehajtani: túl sokan és túl nagy zajjal vannak ahhoz, hogy titokban maradjon...

A *meriszák* hálórésze a Hernádbüdön ismert *kaparóháló*éhoz hasonló méretű: a félkörbe hajtott vesszőkára átmérője 150—250 cm körüli volt, erre 60—70—80 *szemes*, *kadrátban* kötött hálót szedtek fel. Minél nagyobb a *hálóöbli*, annál jobb. A függőlegesen, a szájnylás síkjában elhelyezett 5—7 m hosszú *rúd* egyágú volt. Végétől egy ujnyira bevágták a rudat, és a kávét összehúzó zsinórt áthurkolták rajta (7. kép, a.). Ha nem találtak megfelelő hosszúságú rudat, drótozással két darabból toldották össze.

A téli, jég alatti halászatra alkalmas ez a szerszám, ekkor viszont kizárólagos használatú. Annyira, hogy a hernádbüdiek a telt tekintették a halászat fő évadjának, s a *meriszák*os halászatot az igazi halászatnak. Nyáron egyénileg vagy ketten társulva egyéb szerszámokkal halászgattak, télen viszont mindig csapatban, s viszonylag rendszeresen. Általában három *meriszák* alkotott egy halászcsapatot (minden más megoldású társulást szükségmegoldásnak tekintettek), de hat ember tartozott a három hálóhoz. Mint meghatározó: „minden hálóra egy *botló*, minden hálóra egy ember” (7. kép, b.).

A halászcsapat egy tagjának *főkártyája*, a többieknek *segéd-kártyája* volt, de mind a hat halászjegyet közösen váltották ki, s a szerszámok költségét is közösen fedezték. (Emlékeztük nem őrizte meg a Halászati Társulatnak vagy a perei földbirtokosnak — mint főbérlőnek — fizetett bérleti díj összegét. Nyilván azért, mert nem volt túl magas.) A főhalászjeggyel rendelkező halász csak hivatalosan volt olyan bérlő vagy albérlő, aki *segédeket* fogadhatott maga mellé. Valójában azonos rangú halászok alkották a csapatot, s úgy tartják számon, hogy *közösen* bérelték a vizet. Osztatlan tekintélye volt ugyan az 1910—1920-as években *főkártyával* rendelkező „öreg Saláknak”, az emlékét övező már-már legendás tisztelet azonban szaktudásának, a halak természetével kapcsolatos ismereteinek, s nem hivatalos „rangjának” szólt. Fia, aki „örökölte”

7. kép: a) Meriszák, b) A meriszák téli, jég alatti használatának vázlata (Hernádbüd — szóbeli információk alapján)

8. kép: Úsztöke, a léketés eszköze (Hernádbüd)

a főkártyát, már korántsem számított olyan értelemben első embernek, mint az apa.

A halászat a *lékok* kivágásával kezdődött (8. kép). Előbb egy 5—6 méter hosszú, kb. 1 méter szélességű *lékot* vágtak keresztbe a Hernádon. Ezen ereszthették vízbe, sorban egymás mellett, nyílásával a vízfolyással szemben, a három hálót. Majd e lék „föltt” (a vízfolyás iránya határozza meg a „fentet” és a „lentet”!) három sorba a kis méretű, háromszögletű *lékokat* vágták ki. Miután vízbe tették a hálókat, az egy-egy hosszú rúddal (*botlórúd*) felszerelkezett három ember elkezdte a *botlózást*: a kis lékeken lenyúlva kaparászták a feneket, a tuskókat. „Kis ötésekkel tapogatjuk a tuskót” — mondták. Mikor érezték, hogy hol a hal, a háló felé zavarták. Fokozatosan közeledtek a hálósokhoz, azonos ütemben mentek lékről lékre. Közben három társuk a sodrással szemközt, kissé rézsútosan nyomta lefelé a maga hálóját, s feszülten figyelt. A jó hálós ember — mondták némi dicsekvéssel — a rudat markoló ujjával meg tudta számolni, hány hal került a hálóba: érezte az ütést.

A hat halász a közös halászat minden részfeladatát azonos fontosságúnak tekintette. Nem tettek minőségi különbséget a hálósok és *botlósok* munkája között. Ezért a fogott zsákmány *közre ment*, egyenlően osztották hatfelé. A szebb (nagyobb) halakat darabszám osztották, a *hitványabbat* kilózták, majd sorsot húztak. A kilózás azonban nagyon aprólékos volt, s nem is szerettek vele bajlódni: inkább szemre rakták szét. Ha kisebb volt a fogás, valamelyikük (vagy valamelyikük felesége) elvitte Abaújszántóra, s miután eladta, a pénzen osztottak meg.

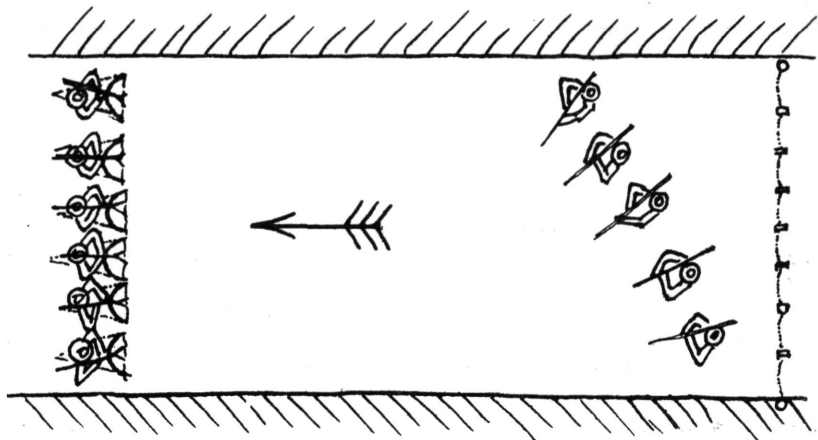
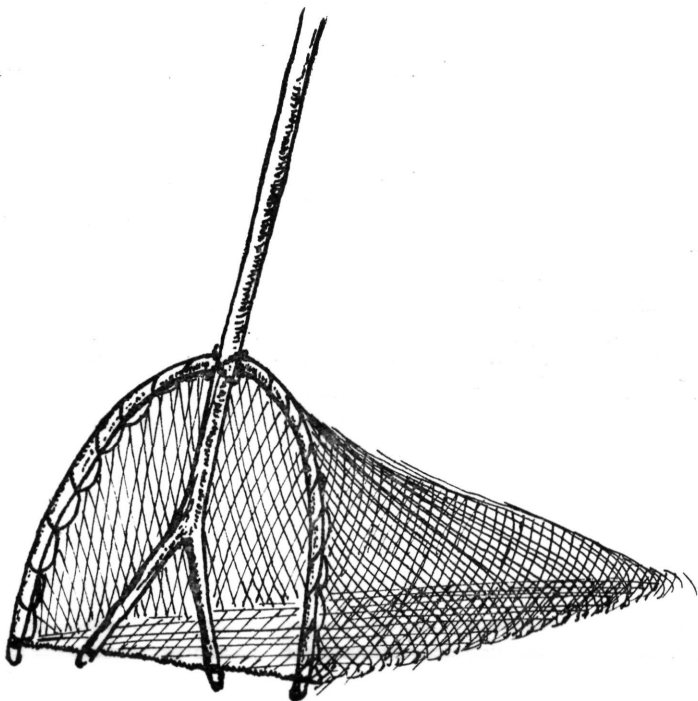
A *meriszákos* téli halászat ehhez hasonló szervezettségű és jelentőségű lehetett a közeli falvakban: Perén, Hernádszentandráson és Gibárton is. Adatközlőink látták vagy hallották, hogy régebben e falvakban is így halásztak telente, nem találkoztunk azonban olyan halással, aki a halászcapatnak tagja lett volna. Ezekben a falvakban a hernádbüdivel azonos szerkezetű és funkciójú szerszámot

téli hálónak (Pere, Hernádszentandrás), villáshálónak, vidláshálónak (Gibárt, Hernádcece) ismerték. Arra nem elegendők az ilyen „másodkézből” kapott információk, hogy a falként különböző terminológiából valamire is következtessünk. Így csak valószínűsíthetjük, hogy korábban szélesebb körben ismert lehetett a *merisák* eszköznév. Nyilván csak a fogási mód visszaszorulásakor kezdtek emlegetni alkalmi — a használat szokásos időszakára, illetve egy formai részletre utaló — neveken.

A *villásháló* elnevezés egyébként arra utal, hogy a félkör alakú *káva* síkjában elhelyezett rúd nemcsak egyágú, hanem villásan szétágazó — kétágú — is lehetett. Ez az apró formai különbség a használat módját nem befolyásolja. A méretkülönbség viszont szorosan összefügg a használati mód különbözőségével. A vizsolyiak lényegesen kisebb méretű *vidláshálója* ugyanis nem téli, hanem jellegzetesen nyári szerszám. Az itteni sekélyebb vízben olyan méretű szerszámot volt célszerű használni, melynek kávája a vízben álló ember szétterpesztett lábai között éppen elfért. Átmérője tehát nem haladhatta meg az 1 métert. A rúd hossza sem érhetett a derék-, vagy mellmagasságnál fentebb (9. kép, a).

A vizsolyiak szintén közösen halásztak, de feltűnően nagy létszámú „akcióközösségük” korántsem volt állandósult szervezet. Úgy emlékeztek — ebben lehet ugyan némi túlzás —, hogy az 1930-as években olykor 70—80 ember is részt vett a rendszerint vasárnapként megtartott *közhalászatban*. Ebbe a létszámba 15—20 gyereket is beleértettek, akiknek nem volt egyéb dolguk, minthogy a ruhát vitték a parton, míg az emberek gatyára vetkőzve gázoltak (illetve a hálóval álltak) a vízben. Egy-egy alkalommal 30—35 hálós is összejött. A folyással szemben álltak fel; a hálót közrefogó láb-száruk egymást érte. A hálósor így mintegy elrekesztette a Hernádot. A *botlórudakkal* felszerelkezett 15—20 ember néhány száz méterrel fentebbről indult, lassan haladt a hálósor felé. A víz ütügetésével, a fenék felzavarásával és zajt keltve úzték a halakat (9. kép, b.). A hálósok a legapróbb ütüdésből pontosan érzékelték, ha hal került a hálóba. Mielőtt azonban a hajtást elkezdték volna, egy *közhálóval elkötötték* a folyót ott, ahonnan a *botlósok* indultak. Vagyis az egyébként húzóhálóként használatos *kétközháló*t rekesztőhálóként alkalmazták, hogy a halak visszafelé menekülését megakadályozzák. A hajtás befejezése után lentebb kötötték el a vizet, ismét felálltak a hálósok, s elkezdődött az újabb hajtás.

Az igen eredményesnek emlegetett fogásból a *bérlők* részesedtek a legnagyobb arányban, hiszen a víz használatának joga mellett övék volt a *közháló* is. *Vidlásháló*t olyan ember tarthatott, aki a bérlőktől *halászjegyet* váltott (ami viszont egyéb szerszámokkal

9. kép: a) vidláháló, b) A nyári hajtóhalászat vázlatos rajza (Vizsoly — szóbeli információk alapján)

való egyéni halászatra is jogosította őket). A részesedésben kifejeződött, hogy a hálósok „halásznak” számítottak: a bérlőkre — és a közhálóra — általában 3—4 részt számítottak, a hálósokra egyegy részt. A hajtók — akiknek nem volt halászejgyük — és a ruhahordó gyerekek az értéktelegebb apróhalból részesedtek: az előbbieket *egész részt*, az utóbbiakat *fél részt* kaptak belőle. A kisegítő feladatra vállalkozók „része” aligha haladta meg a család által egy alkalommal elfogyasztható mennyiséget, a „szegény emberek” mégis szívesen vállalkoztak az alkalmi — szórakozásnak is beillő — munkára.

A *meriszákkal*, *villáshálóval* való közös halászat a Hernádon néhánny falujában a legjellegzetesebb halfogási mód volt. Mivel adataink csak az emlékezettel elérhető időszakokra — tehát csak a XX. századra — vonatkoznak, nem tudhatjuk, hogy elterjedése határvonalának történeti következtetésekre alkalmat adó jelentőséget kell-e tulajdonítanunk. Perétől délre azonban nem emlékeztek ilyen eszközre, s a kisserszámok valamilyen társítására, közös használatára sem.

Emelőháló

Az emelőhálót végig a Hernád mentén általánosan használják, s egységesen *csempéjnek* nevezik. Azok is, akik a gyűjtő kérdésére előbb *emelő(háló)nak*, *emelgető(háló)nak* mondták, jól ismerik a *csempéj* elnevezést, s azt is tudják, hogy ez a helyi neve a szerszámnak. A „hivatalosnak” érzett elnevezés azonban mindinkább terjed. A „névcsere” nyilván az az oka, hogy adatgyűjtésünk idején a jogilag elismert halfogás csak az emelőháló használatát jelenthette. Erre tudtak (a horgászjegynél valamivel magasabb évi díjért) engedélyt szerezni a sporthorgász egyesülettől. Mindazok, akik halásznak tartották magukat, s akiket a faluközösség is halászként ismert, legelőbb ezt emlegették „*fő szerszámként*”. Csak beszélgetés közben derült ki: sérelmesnek érzik, hogy csupán ezzel az egyetlen szerszámmal halászhatnak. S kiderült az is: ahol és amikor csak tehetik, módosítanak az „uniformizált” szerszámon, hogy ne csupán „szűrjék a vizet”, de fogjanak is valamit. A módosítások egy része nem egészen legális, ha azonban régi halász tapasztalatokra lehet hivatkozni, bármiféle tilalom áthágását bocsánatos bűnnek érzik. Az „engedély” ellenére orvhalász mentalitással keresik tehát az emelőhálósok a nagyobb fogás lehetőségét: tessék-lássék alkalmazkodnak a horgászok diktálta szabályokhoz, de nem mondanak le a hagyományos tapasztalatokról. Ezért tudtunk viszonylag sokrétű anyagot rögzíteni. Azt azonban nem tudtuk

minden esetben eldönteni, hogy a „csak régen, ma már nem” minősítésű részletek milyen mértékben tartozhatnak az élő — orvhalász — gyakorlathoz.

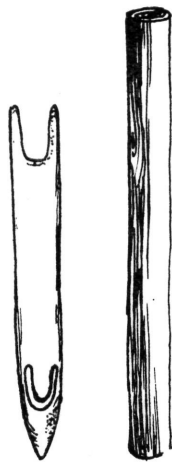
Az *emelőháló*nak — így a hernádi *csempely*nek is — két keresztbe hajtott, megközelítően félkör alakú, rugalmas vesszőkáva jelenti a szerkezeti lényegét. Ennek alsó négy ágára négyzet alakú sima hálót feszítenek oly módon, hogy a háló szélét körben zsinog-
re szedik, s ezáltal maga a háló lefelé kissé öblösödő lesz. A ká-
vák keresztződéséhez pedig vízszintesen elnyúló rudat — nyelet — kötöznek. A nyél végét két kézzel megfogva, a partról meríti vízbe a halász a hálót, türelmesen vár, majd a háló fölött elúszó halakra számítva megemeli. Emeléskor a vizes fa és fonál, vala-
mint a belekerült hal súlyától a rugalmas káva meghajlik, s a háló öblös, zsákszerű alakot vesz fel; ezért nem szökhet el a hal. Az egyenletes emelést azért tudják elérni, mert az átlósan kereszt-
teződő kávak egyenletesen osztják el, s a négyzet képzületbeli kö-
zéppontja fölött összpontosítják a nyélre irányuló emelőerőt.

Mivel az emelőháló halász a „véletlenül” a háló fölé úszó hal-
ra számít, minden emelést biztos eredményűvé semmiképpen sem
tehet. A fogás *valószínűségét* viszont növelheti. A legkézenfekvőbb
úgy, hogy a háló méretét növeli. Ez a vesszőkáva teherbírásának
és az emelőerőnek a függvénye, a háló növelésével együtt tehát
a kávat és az emelés módját is meg kell változtatnia a halásznak.
Még nagyobb valószínűségű a fogás, ha érzékelní tudja a halász,
hogy hal úszott a háló fölé. Ehhez valamilyen kiegészítő tartozék
— jelzőszerkezet — felszerelése szükséges, ami keresztelí az úszó
hal útját. Az ilyen módosítások gyakorlati megoldásának módoza-
tai jelentik a hernádi *csempely*ekkel kapcsolatos hagyományos ta-
paszталatokat. A módosítások révén vált eredményes eszközzé ez a
háló-féle.

A gyűjtésünk idején használt *csempely*ek hálómérete 4—9 négy-
zetméter között volt. Egy gibárti halász hálóját 265x265 centiméter-
resnek, egy hernádnémeti halásztét 330x330 centiméteresnek mér-
tük (2. kép, a.). Mindkét méret hagyományosnak tekinthető. A
múltra emlékezve is a viszonylag nagy méretű emelőhálókat tar-
tották jellemzőnek adatközlőink, s elmondták azt is, hogy méret-
különbség mindig volt. Így határozták meg a szokásos méreteket:
„2—3—4 méteres volt kadrátban” (Hernádcéce); „7 és fél sukk, 8
sukk, 9 és fél sukk... kadrátban” (azaz: kb. 237 cm, 252 cm, 300
cm — Sajóhidvég); „(a csempéj) 60—65—70—75 szemes háló” (azaz
— a szokásos 3 cm-es szemmérettel számolva — 180 cm, 195 cm,
210 cm; 225 cm egy oldala — Hernádbúd). Ezek a méretkülönbsé-
gek a megszokással, az egyéneknél változó testi erővel könnyen

10. kép: A csempely kötése (Pere — Szilágyi M. felvétele)

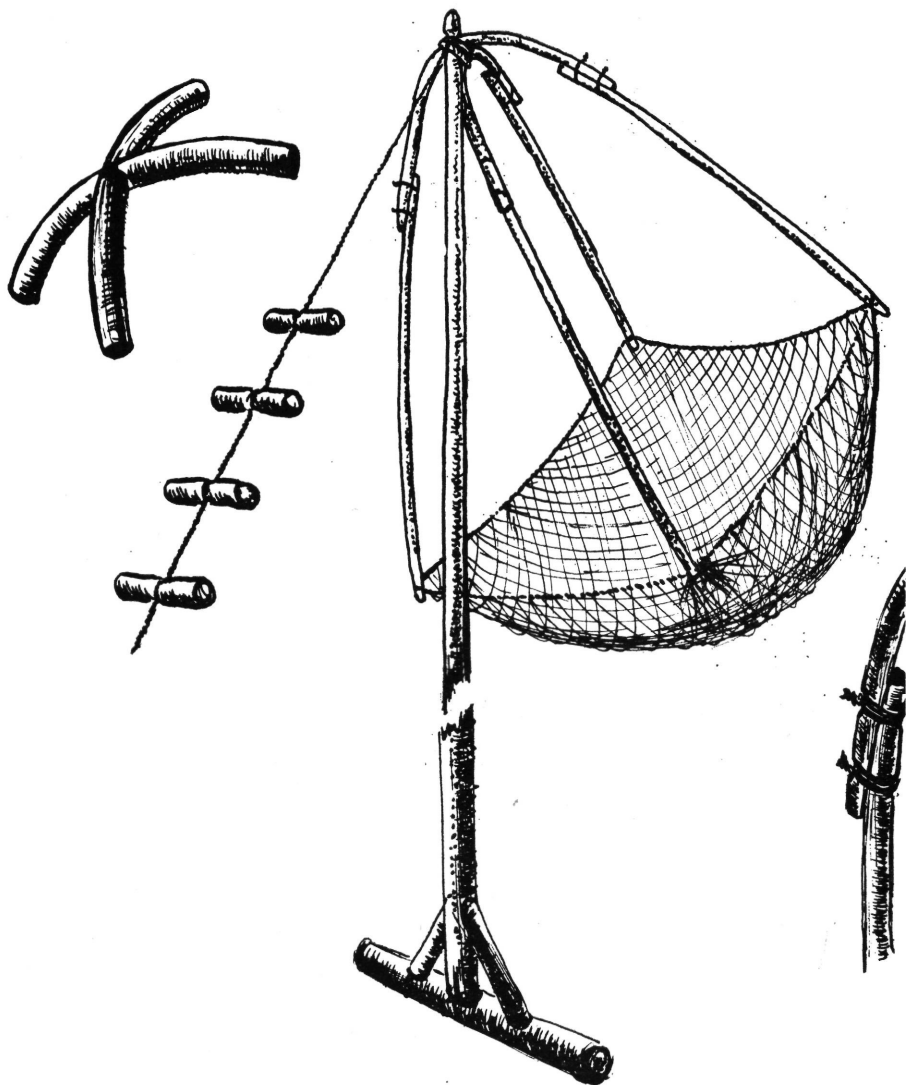
11. kép: A hálókötés eszközei: a) hálókötőtű, b) szemszedőfa (Pere)

értelmezhető. Az idősebbek pl. kisebb hálót kötöttek. S a meghalászándó víz jellege is befolyásolta a méretet. A bőcsiek emlegették, hogy régente, amikor elgátolták a Bársonyost, hogy tisztíthassák a medret, a kaki, ongai, szikszai, halászok a szokásosnál kisebb csempelyekkel halásztak a gyorsan apadó vízben, s még így is *csülköt* kellett vetni a hálón (vagyis fel kellett kötni a háló sarkait), mert nem fért el a mederben.

A nagy méretű *csempelyek*hez két, külön-külön 5—6 méteres *káva* kellett volna. Ilyen hosszú, egyenletes vastagságú és kellően rugalmas vesszőt (pontosabban: 2—4 cm átmérőjű rudat) alig lehet találni, mindenképpen toldani kell tehát a *kávát*. (12. kép, b.). A halászok viszont nem ezzel a „kényszerűséggel” magyarázták a toldást. A *káva* rugalmasságát, teherbírását fokozták, ha egyiket-egyiket három darabból toldották össze. Amit úgy oldottak meg, hogy a vesszővegeket 30—60 cm hosszan egymáshoz drótozták. A középső, legrövidebb darabnak — a *nyak*nak — kökényfa volt a legmegfelelőbb, ez hajlott a legjobban; a másik két darabhoz mogyoró- vagy fűzfaágat kerestek. Újabban néhány fiatalabb halász már nem így toldja a vesszőket, hanem vascsőből kereszt alakúra összehegesztett (tehát négyágú) *kávatartó nyak*ba dugja a négy *kávavesszőt* (12. kép, c.). Ezzel az „újítással” a szerszám szállítása és tárolása is egyszerűbbé vált. Maga a *nyak* természetesen nem rugalmas, az emeléskor a vascsőbe belefeszülő *káváknak* viszont annál rugalmasabbaknak kell lenniük.

Bármilyen nagy méretű *csempelyeket* — még a 3x3 méterest is — mindenkinek tudnia kellett karral emelgetni; aki halhoz akart jutni, bírnia kellett (13. kép.). Néhány kedvezőnek számon tartott fogási alkalom mindenképpen szükségessé tette, hogy a vízparton vagy a sekély vízben gyalogolva keressék a jó helyeket (14—15. kép). Ilyenkor a *rudat* vállra vetve mentek tovább, s halasnak ítélt részen vízbe merítették a *csempelyt*. A vízben állva halásztak pl. a *csorgókban*, vagyis a *porongok* fölötti sekély (lábszárközépig érő), kavicsos fenekű, csobogó vízben. Mások azt mondták, hogy a vízben ázó kender mellett volt érdemes *csempelyeznie* a halásznak, mert ott a halak amúgy is bágyadtabbak.

A mozgó, kedvezőbb helyet kereső *csempelyezés* azonban — ma sem, valószínűleg a múltban még kevésbé — nem tekinthető jellemzőnek. A halászok többsége *állandó* halászhelyet, *ülőhelyt* alakít ki magának a vízparton, s amikor teheti, ott „szűri a vizet”. Korábban — majd minden faluban emlékeztek rá, ha részletesen nem is tudták ismertetni — négy, a mederbe vert cölöp és rajta keresztbe rakott ágak, deszkák alkották az *állást*, ahová leülhetett a *csempelyező*. Ilyen *állásokat* manapság — úgy mondják — tilos

12. kép: a) Kötéllel emelgethető csempely (Hernádnémeti); b) A csempely kávájának toldása (Hernádnémeti); c) Kávatarató nyak (Pere)

építeni. A meredek partba lépcsőzetesen bevájt ülőhelyek viszont hellyel-közzel ma is megvannak.

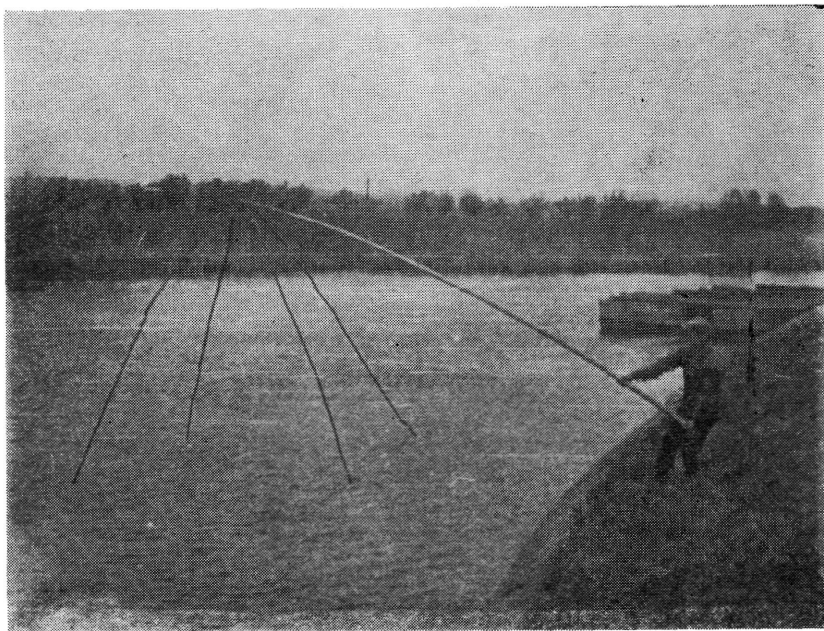
Egy hernádnémeti halász által a partba vájt állást, s az itt folyó halászatot alaposan megfigyelhettük (16—17. kép), s tapasztalataink alapján az esetenként hiányos emlékanyagot is értelmezni tudjuk. Azt tapasztaltuk ugyanis, hogy az ülőhely az emelőerő növelését teszi lehetővé, így az állásról való csempelyezés és a viszonylag nagy méret szorosan összefügg egymással.

Megfigyelhettük, hogy a bevájás lépcsőzetességének korántsem a vízhez való közeledés a legfőbb szerepe. A felső fokok egyikén ült a halász, hátát megtámaszthatta, lábát pedig az alacsonyabb fokon nyugtathatta. Külön gondot fordított rá, hogy a hosszú *háló-rúd* (a megfigyelt csempelynél 570 cm-es) végét kitámaszthassa, mert így „egykarú emelővé” változott a nehéz háló. Hogy a rúd bele ne fúródjon a talajba — csak akkor működhet „emelőkarként” — 40 cm-es keresztet kellett a végére csapolnia.

Ha karral emelgetné a hálót — magyarázta — a kitámasztási pontnak a lábánál kellene lennie: csak így érné el a rudat. Gyakoribb volt azonban — halásznak is ezt alkalmazta — a kötéllal való emelgetés. Ilyenkor néhány lépcsőfokkal magasabban ült, hiszen nem markolta a rudat. A kötelet a kávak és a rúd találkozási pontjánál hurkolta át. Hogy könnyebb és biztosabb fogás legyen a kötélen, egymástól 40—50 cm-nyire mintegy 20 cm-es fadarabkákat is belekötött: ezeket markolta meg, ha magához akarta húzni a hálót.

Vízbe eresztve a kávak végei a meder fenekén nyugodtak, a ferdén a víz fölött elnyúló rudat alig kellett tartani a kötéllal. Ki-emeléskor — fokozatosan rövidítve, közelebb-közelebb fogva a kötelet — a rúd kávához kötözött végét a magasba emelte a halász, s ezzel együtt magához is húzta a hálót. Úgy kellett elhelyezkednie az álláson, hogy a függőlegesig megemelt rúd végéről lecsüngő háló a keze ügyébe kerüljön; ha ki akarja szedni a halat, ne kelljen felállnia és ellépnie. (Ha a víz fölé emelte a hálót, s látta, hogy nincs benne hal, nem emelte tovább: engedte vissza.)

Hernádnémeti megfigyeléseink alapján bizvást általánosíthatunk: az ülőhely kialakításakor nem a kényelem volt a legfőbb szempont. A nagy méretű csempelyek *folyamatos* emelgetését csak így tudták megoldani! A rúd kitámasztása és a kötéllal való emelgetés — vagyis az egykarú emelő elvének kihasználása — szükségyszerűen megkövetelte az állásról való halászatot, a méretnövelés és az állásról való halászat is összefügg tehát.

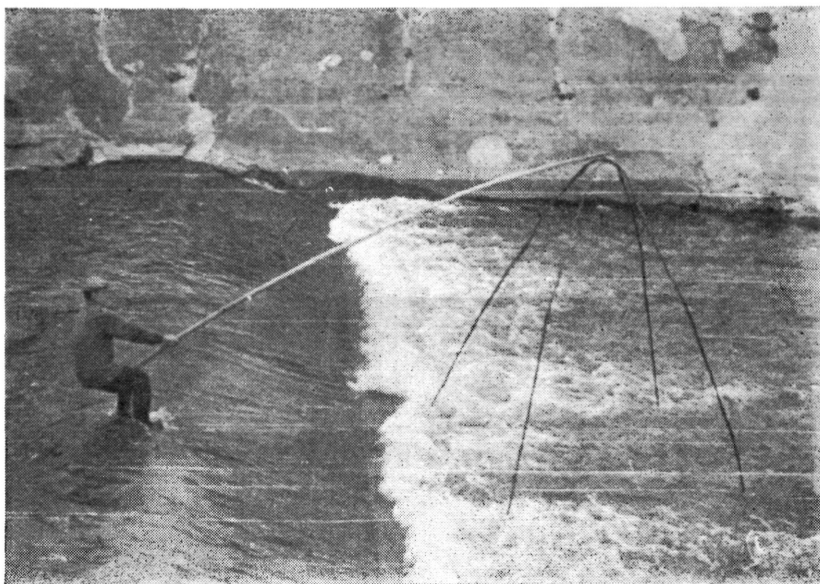
13. kép: Nagyméretű csempely kézzel emelgetése
(Gibárt — Szilágyi M. felv.)

Az állandó csempelyező helyet természetesen nem öletszerűen, nagyon is körültekintően választották ki. Olyan helyet kerestek, ahol viszonylag nagyobb valószínűsége volt a halmozásnak. Úgy tartják, hogy a csendesebb, kevésbé sodró folyású víz alkalmasabb állandó helynek. Nem általánosíthatjuk adatunkat, de talán mégis hagyományt — emelőhálós halászatot segítő rekesztést — jelent egy böcsi halász megjegyzése: a csempelyező hely előtt *csendesítőt* is szoktak készíteni. Egy-két fatörzset a vízbe eresztettek, és gallyakat raktak rá. A halászóhely megválasztásának és kialakításának eredetileg valószínűleg sokrétű tapasztalati anyagát ennél részletesebben sajnos nem tudtuk megismerni.

Erőkímélő, s mégis nagyobb eredményű a csempelyezés, ha a halász *tudja*, hogy „éppen most” kell emelnie. Vagyis érzékeli, ha hal úszik a háló fölé. A víz felszínén — ahogy a halászok mondják — észlelhetők ugyan apró, avatatlan szem számára észre sem vehető „jelek”, ezek azonban csak a hal mozgásának valószínűsítésére elegendők. Biztosabb az érzékelés, ha örökkel szerelik fel a hálót. Ezt a megoldási módot a gesztelyiek, pereiek csak nagyon vázlatosan, a hernádbüdiek részletesebben tudták ismertetni (18. kép, a.).

14—15. kép: Csempelyezés a duzzasztómű mellett
(Gibárt — Szilágyi M. felvétele)

Őrnek a kávak között átlósan kifeszített három-három fonalat neveztek; amiket — hogy az úszó hal biztosabban beleütközzék — egymással is több helyütt összekötöttek. Az átlós szálak metszési pontjától a káva és rúd kötéséhez vezettek fel egy fonalat, ahonnan — egy, a rúdba vert karikán átbújtatva — tovább vezették a nyél fogóvégeig. Ha a halász ujjára tekerte a fonalat, biztosan megérezte, amikor hal ütközött az őrnek. Ilyenkor kellett emelnie.

Annak ellenére, hogy másutt nem (vagy csak homályosan) emlékeztek az őrökre, a hernádbüdiek „múltra” vonatkozó információját a hagyományos tapasztalati anyag szerves részének tekinthetjük, semmiképpen sem helyi kísérletnek. Korántsem lehet ugyanis véletlen, hogy a hernádbüdiek ettől az eszköztől határozottan elkülönítve szintén *őrös téli csempelyről* is beszéltek, (18. kép, b.), másutt viszont — ha tudtak is hasonló szervezetszerű téli emelőhálós halászatról —, az *őrök* alkalmazására nem emlékeztek. Márpedig a téli emelőhálózás és a halak hajtása majdnem szükségszerűen *őrös* hálókkel kell, hogy összekapcsolódjék.

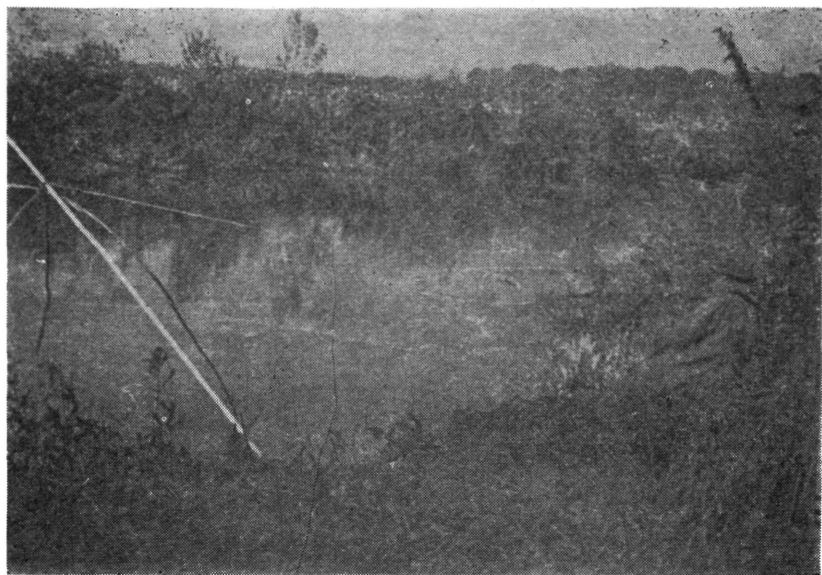
Ha télen *lékről* halásztak a csempellyel a hernádbüdiek, a rúd elhelyezésén is módosítottak: a kávak kereszteződésétől függőlegesen állították. (A rúd végét kereszt alakban bevágva csatlakoztatták a kávakat, s alul megkötötték.) A téli csempelyezés ugyanúgy közös munka, szervezett halászcsoportot feltételező tevékenység volt, mint a *meriszákkal* való halászat. Nagy *lékot* vágtak, olyan nagyot, hogy 2—3 csempely egymás mellett beférjen, kis *lékokon* pedig *botlósztak*. Mikor a hálósok a rúd mellett felvezetett és ujjukra tekert fonálon érezték, hogy hal ütközött az *örbe*, szóltak a *botlósoknak*, azok megálltak, maguk pedig felhúzták a hálót.

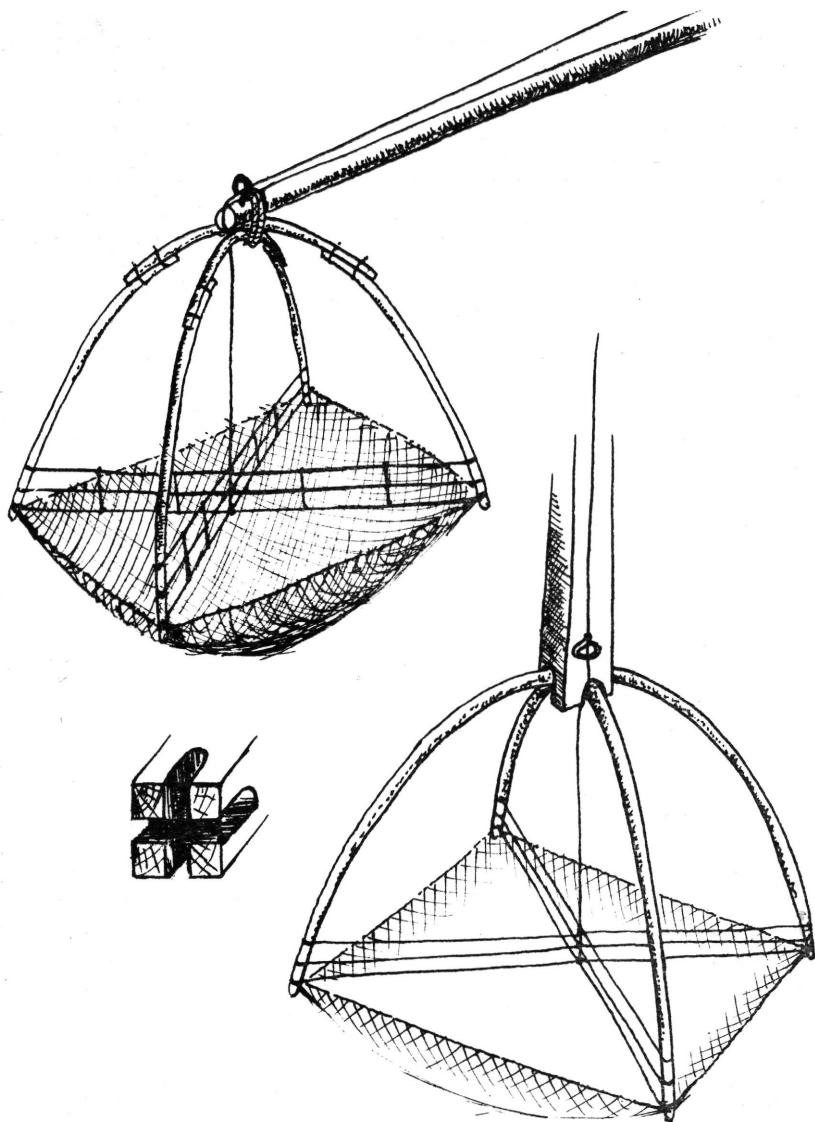
Más falvakban is emlegették, hogy régebben léken át csempelyeztek (Sajóhidvég, Gibárt, Pere, Hernádkak, Belegrád, Gesztely), s valószínű, hogy ezek a hiányos adatok ugyanilyen halászatot jelentenek. Hernádbüdön viszont azt nem tudtuk kideríteni, hogy ha a *meriszákkal* azonos munkaszervezetben használták télen a csempelyt, hogyan lehetett *egyidejűleg* jellegzetes szerszám mindegyik. Nem egészen egyértelmű és meggyőző néhány halásznak a magyarázata, hogy ti. a *téli csempely* a régebbi; megelőzte a *meriszák* téli használatát. Teljesen valószínűtlenként mégsem vethetjük el ezt a magyarázatot.

Az emelőhálót bemutatva elsősorban nem a jelenkori gyakorlat szabályokkal körülbástyázott részleteit, hanem a hagyományos ismeretek hangsúlyos kiemelését tekintettük elsődleges szempontnak. A „hagyományos” kiemelésére más vidékek emelőhálós halászatának ismerete batorított.

16—17. kép: Csempelyezés partba vájtt állásról
(Hernádnémeti — Szilágyi M. felv.)

18. kép: a) Örökkel felszerelt csempely, b) Téli csempely és a rúd végének megoldási módja (Hernádbüd — szóbeli információk alapján)

Kétközháló

A partra kerítő, szükségszerűen csak „akcióközösségben” használható „nagyhálót” minden faluban ismerték, és egységesen *kétköz(háló)nak*, *közhálónak* emlegették. Abban is egyöntetűek az adatok, hogy a sima, leginkább 3 cm-es szemméretű hálófal *tetején* — kötéltre szedve — esztergályozott vagy faragott puhafa *úszóknak*, az *ajján* ólmoknak, a két végén pedig villanyél vastagságú „botoknak” kellett lenniük. E „tartozékok” elnevezése azonban mindenütt alkalmi: a jellegzetes terminológiák ismeretlenek. Csak hernádnémeti adatközlőnk ismerte pl. az *apacsrud* terminológiát, mások azt egyszerűen *botnak*, *(háló)rudnak* nevezték.

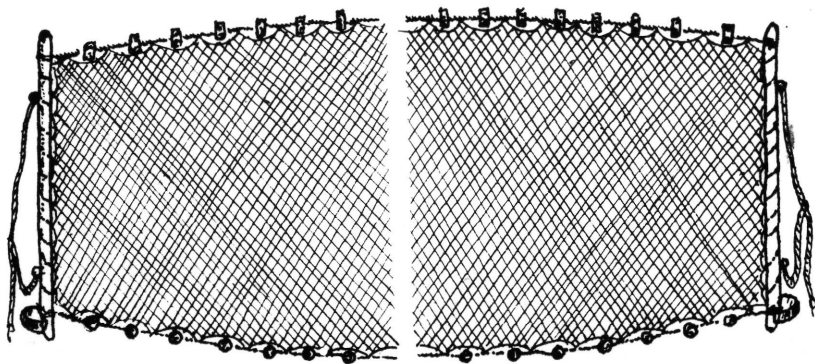
Egységes elnevezésű ugyan a kerítőháló, de igen lényegesek a nagyságkülönbségek: az 50—60 méter hosszú, és a 10—15—20 méteres hálófélét is *kétköz*nek mondták. Az előbbivel 6 embernek kellett együtt halásznia, az utóbbival — szükség esetén — ketten is elboldogultak. Hogy milyen méretű kerítőhálóval halászhattak, elsősorban a bérleti viszonyok következménye volt. Célszerű tehát, ha ezt figyelembe véve tekintjük át a *kétköz-változatokat* (19. kép.)

Az 50—60 méteres (és 2—3 méter „mély”) *kétköz*zel rendszeresen halászó bőcsiek és hernádnémetiek jól szervezett „akcióközösségben” dolgoztak. Négy helybeli gazda (Gyüker András, Gyüker Sámuel, Gyüker János és Kiss Mihály) bérelte a gróftól a bőcsi vizeket. Mások szerint — valamikor régen — ők négyen meg is vették a halászati jogot, ami (a jogi viszonyok ismeretében) nem lehetetlen, de nem valószínű. Ővék volt a *kétközháló* és a ladik fele is, de maguk nem halásztak, hanem hat napszámos sorsú halászt fogadtak fel, akik hetente egyszer-kétszer „húzták meg” a vizet (20. kép.) A *kétköz*zel fogott zsákmányból mind a tizen (tehát a négy gazda és a hat halász) egyenlően részesedtek. Halászaiknak ingyen *halászejegyet* adtak a bérlők, ami *csempellyel*, horoggal, általában minden kisszerszámmal való egyéni halászatra is jogosított. Az így fogott halból semmivel sem tartoztak a gazdának. A *halászejegy* ingyenességét azért hangsúlyozták adatközlőnk, mert pénzért (évi díjért) is lehetett jegyet kapni a bérlőktől. Ilyen kisszerszámos halászok is voltak Bőcsön, „igazi” halásznak viszont csak az a hat ember számított, akik a gazdákkal voltak „felelőársak”. A halászcsoport volt tagjai — akik adatgyűjtésünkkor is halászok (csempelyesek) voltak, s a baráti (olykor sógorsággal „szentesített”) kapcsolatukat is megtartották — utoljára 1947/48-ban halásztak együtt. „Akkor vették el Gyüker András bácsitól a jogot”; azóta nem lehet *kétköz*zel halászni. Hernádnémeti adatközlőnk em-

lékezete szerint az íteni vizeket a hat tagú halászcsapat önállóan bérelte, s csak ők halászhattak a *kétközzel*. Szintén hetenként egykét alkalommal halásztak együtt, a fogás „közre ment”. Annyi egyenlő nagyságú csomóba rakták, ahányan dolgoztak; egyikük háttal fordult, és társa rámutatván egy csomóra, megkérdezte: kié legyen. Vaktában sorolta a neveket. Vagy pedig *nyílhúzással* — cédulákra írt nevek kalapból való kihúzásával — osztották a csomókat.

Kavicsos partra, *porongra* kerítettek a *kétközzel*. 5 méteres la-dikjukra (amit a bősiek maguk készítettek) rárakták a hálót, beveztek a vízbe, s lassan haladva eresztették a hálót. Az egyik *apacs* az indulás helyénél maradt, a másikat a túlsó partra vitték. Az *apacsokra* kötött köteleket megmarkolva mindkét parton egyenlő erővel húzták a hálót, majd a túlpartiak visszaveztek a kötéllel a kiszedő helyhez. Mikor visszaértek, a háló a parttal félkörívet zárt be, s megkezdhették a kihúzást. Olyan helyen, ahol a meder szélesebb volt, nem tudták a hálót mindkét parton vontatni. Ilyenkor az indulás helyén csak egy ember maradt, aki az *apacsnál* fogva tartotta a hálót, a többiek pedig félkör alakban vízbe hányták, majd visszaveztek a partra. Az öt ember hosszú kötéllel vontatni kezdte, és partra húzta a másik *apacsot*, majd mikor a partra ért, egyenlő erővel húzták tovább a két szárnyat.

Hasonló méretű és használatú *kétközháló*ra a gesztelyiek, gí-bártiak, vizsolyiak is emlékeztek, de eléggé hiányosan: halász-adat-közlőink csak látták a szerszám hernádi használatát. Azt sem si-

19. kép: Kétközháló (Bócs — szóbeli információk alapján)

került minden esetben kideríteni, hogy a falu határában annak idején *kétközzel* halászók helybeliek voltak-e. Ha igen, akkor sem azok, akiket a falusi közvélemény halásznak tekintett. A vizsolyiak pl. tudták, hogy csak a bérlőnek lehetett *kétköze*, aki alkalmanként napszámosokat fogadott fel, de — jellemző módon — halászaink csak azt az alkalmi használatát tartották jellemzőnek, amikor a közös — *vidláhálóval* való — halászatukkor rekesztettek vele. A hiányos információk alkalmasint arra mutatnak, hogy mindazokon a helyeken, ahol nem maguk a halászok bérelték a vizet, a nagy méretű *kétközháló* esetleges használata a mindenkori bérlő szervező-készségének függvénye volt. Ha beszerzett egy kerítőhálót, alkalmi segítőkkel halásztatott. A falu halásza — mivel számukra tilos volt ilyen szerszám tartása — nem tekinthették a helyi halászatra jellemzőnek a *kétközháló* használatát.

Néhány faluban viszont nem ezzel a viszonylag nagy méretű, hanem a 15—20 méteres (2 méternyi „mély”) *kétközzel* a helybeliek

20. kép: Halászat kétközhálóval (Belsőbölcs — Győrffy I. felvétele, Néprajzi Múzeum, Fotótár 65204. ltsz.)

is halásztak. Hernádkakon — az emlékezet szerint — a századforduló utáni évtizedekben 4—5 *kétközháló* is volt. Négyen-öten öszszefogtak, közösen hálót készítettek, és együtt halásztak. Amit fogtak, egyenlően osztották el, egy részt kihagyva a hálóra. A hernádbüdiek szükség esetén ketten is elboldogultak a kis méretű *kétköz*-zel. Egyikük átúszott a túlsó partra, majd mindketten elkezdtek a partról a vízfolyás irányába vontatni a hálót. *Ötögetve*, vagyis a bot (= apacs) végét le-leszúrva haladtak. 50—60 méter vontatás után a második halász visszaúszott, ezzel kerített, s egyik-egy szárnyát egyenlően húzva kivontatták a hálót a kavicsos partra.

A kisebb *kétköz*ök a helyi szerszámkészlethez tartoztak, s ezekben a falvakban nem is emlékeztek arra, hogy a bérlő nagyobb kerítőhálókát használt volna. Ezért arra következtethetünk, hogy a bérlőhalászat befolyásától függetlenül is használták — ha használhatták — a Hernád menti falvakban a *kétköz*t. A bérlő-vállalkozók csak a méretet növelték, s a halászati jog hasznosításának különböző felfogását képviselve helyenként tilossá tették a használatát.

Horgos halászat

A sporthorgászok horogkészségének egyszerűbb, házi készítésű változatait minden faluban használták és használják, anélkül, hogy „horgásznak” tekintenék magukat. Ha a gyerekek horgászni akarnak, gombostűből hajlítanak egy pici horgot, ezt vékony fonálra, s a fonalat botra kötik. Kis fadarabka az úszó, légy vagy lepke a csali, s aprócska halakat fognak vele. Sajóhidvégen, Hernádbüdön ezt is, s komolyabb, felnőtt kézbe való változatát is *pedzősnek* mondták. Az ilyen horgoknak a helyi hagyományhoz való viszonyát lehetetlen kideríteni, hiszen a sporthorgászok felszerelése nap mint nap mintául kínálkozik. Akkor is nehéz, ha a hernádbüdiek arról beszéltek, hogy „régén” drótból maguk reszelték ki a horgot, a zsinórt két ágból, *szálfonál*ból maguk sodorták. 2—3 méteres rúdra kötötték az ennél valamivel hosszabb zsinórt, erre ólomdarabokat és gyékény *pedzöt* tettek, amit a víz mélységétől függően állíthattak. A maguk előállította anyag ugyanis még nem bizonyítja, hogy „régén” nem a sporthorgászok példáját utánózták. Ahogy a csalik is a sporthorgászok hatását látszanak bizonyítani. Felsorolták a kishalát, a gilisztát, a piócát, a kérészt, a lótetűt, a kukoricát, (illetve megfőzve: a málét), balinra a kecskebékát — a sporthorgászoknál is előforduló csalétkeket.

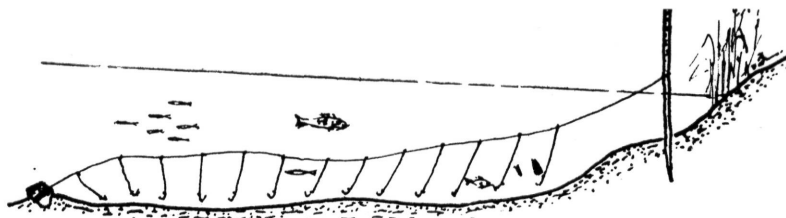
Halásztak viszont olyan horogkészségekkel is — s ez inkább halászhagyományt, ha nem is éppen helyi hagyományt sejtet — melyek nem igényelték, hogy a parton üldögéljenek. *Tetőcsápnak*

(Sajóhídvég), *lesihorognak*, *harcsázónak* (Pere), *egyed fenékesnek* (Hernádbúd) mondták a botra kötött és a partba kiszúrt egyes horgot. Az erős (2—3 cm-es) horgon élő kishal (vagy egyéb húsféle) volt a csali, amit nagyobb ragadozó halak kedveltek. Majdminde-
nütt — ha nem is egyforma rendszerességgel — a *fenékhorgot* szintén használták. Az egyik hernádbúdi halász (általunk is látott) *fenekese* 13 horogból állt. (21. kép). A 15—18 méternyi zsinórból 3 méter a *beeresztő*; innentől 75—80 cm-enként egy-egy 25 cm-es *ágon*, kiszsinóron sorakoztak a horgok. Használaton kívül behasí-
tott pálcára szedte sorba a horgokat, hogy „össze ne kászmálód-
jon”. Elvetés előtt a zsinórt végignyújtotta a parton, s ott „férgelte
fel” (gilisztával, lótetűvel, piócával). A *beeresztőt* a víz szélébe szúrt
cövekhez kötözte, a zsinór belső végére vasdarabot vagy követ
kötött, s ezt a túlsó part felé dobta. Illetve — ha gondosabban
akarta vízbe fektetni a zsinórt — átúszott vele a túlsó partra. A
felszedést is a partról végezte: fokozatosan magához húzta a ho-
rogzsinórt, s ha egy-egy *ágon* halat talált, levette.

Ha adatközlőink nem mondták volna, akkor is gyaníthatnánk, hogy a parti horog és a fenékhorg használata aligha lehet függet-
len az újabb kori halászvándorlásoktól. Sajóhídvégi halászunk a *tetőcsápot* a tiszai halászok itteni halászatakor leste el, s azóta hasz-
nálja maga is. A gesztelyiek a *fenékhorg* csónakoldalról való
eresztését miskolci halásztól és egy más vidékről ideszármazott
nyugdíjas csendőrtől igyekeztek megtanulni. A vizsolyiak két to-
kaji halászt emlegettek, akik nyaranként az itteni vízen halásztak,
s véghoroggal kötötték át a Hernádot. E „meghonosított” megfi-
gyelések ellenére: olyan jelentőségű sohasem lett a horgos halászat,
hogy a hagyományos eszközök használatáról lemondtak volna.

Kísérletek egyéb halfogó eszközökkel

Eddig is utaltunk rá, hogy nemcsak helybeliek halásztak a
Hernádban, s az alkalmilag itt halászók által használt eszközöket

21. kép: A fenékhorg használati módjának vázlatja (Hernádbúd)

olykor a paraszthalászok át is vették. Az említetteken kívül voltak olyan eszközkísérletek is, melyek alig jutottak túl az egyszerűségben. Akár máshonnan idekerült halászok próbálkozásait, akár idegen példák helyi utánzását jelentette egy-egy eszközzel való kísérletezés, rövid idő után az itteni vízre alkalmatlannak, vagy bonyolultságához, nehezen kezelhetőségéhez képest csekély eredményűnek találták az itteniek, így nem is terjedt el szélesebb körben. Ismertették tehát ezeket is a gyűjtőnek, de „bírálták” az újításokat, s inkább a halászatban való jártasságukat bizonyítandó beszéltek a Hernádon használhatónál több fogási módról.

Aki ismeri a más magyar vizeken használatos halászeszközöket, s azt is tudja, hogy a *varsa* manapság az egyik legelterjedtebb eszköz, nehezen hiszi el, hogy ezt is az „alkalmatlanok” közé sorolják. Magunk is igyekeztünk tehát sokoldalúan megbizonyosodni róla: valóban ismeretlennek tekinthető-e a *varsa*?

Az alsó szakasz falvaiban (Böcs, Sajhídvég, Gesztely) tudtak róla, hogy néhány (egyszárnyú vagy kétszárnyú, 3—5 karikás, egy vagy két vörsökös) háló *versej* akadhat az itteni halászok kezén, de ezeket a Taktáról vagy valamelyik Holt-Tiszáról „szerezték” (vagy ajándékba kapták, vagy kíváncsiságból ellopták). Aki megpróbálta, hamar megbizonyosodott róla, hogy nem való az itteni vízre: elsodródik. Az egyik bőcsi halász megmutatta a padlásán őrizgetett egyszárnyú, ötkarikás *versét*, amit tiszai halásztoktól „szerezett”, de állította, hogy maga sohasem használta, jöllehet 56 éve halászik.

A gibártiak tiszai halásztokat láttak hálóvarsával, s egy miskolci halászt vesszővarsával halászni. Hernádcécei adatközlőnk úgy emlékezett, hogy 1943—1944-ben a Bodrog mellől származó halászok dolgoztak itt, s nekik húsz darab kétszárnyú hálóvarsájuk volt. A vizsolyiak is esetleg ezekre a halásztokra emlékeztek, amikor arról beszéltek, hogy nyaranként két tokaji halász varsáztott, s vesszővarsájuk is volt.

A más vidékek halászaira való következetes hivatkozás talán mégsem jelenti, hogy a hernádiak sohasem ismertek valamilyen *varsa*-félét. Néhányan a régi — gyermekkorukban már idős — halásztoktól is hallottak róla. 2 méter hosszúra és sűrűre fonták vesszőből. Csöndes kanyarokba, bokrok mellé, part mellé rakták le, s követ tettek bele, hogy a víz fel ne vesse (Hernádbúd, Hernádcéce). Ha az ilyen pontatlan információknak van valamilyen értéke, csak annyi, hogy a varsák „őshonosságát” feltételezzük, s a századforduló tájára — századunk első évtizedeire datáljuk „eltűnésüket”.

Más megítélésű a *szigonyozás*: halászaink egyike sem ismerte a szigonyt, nem is látta a használatát. Mindössze arról tudtak, hogy

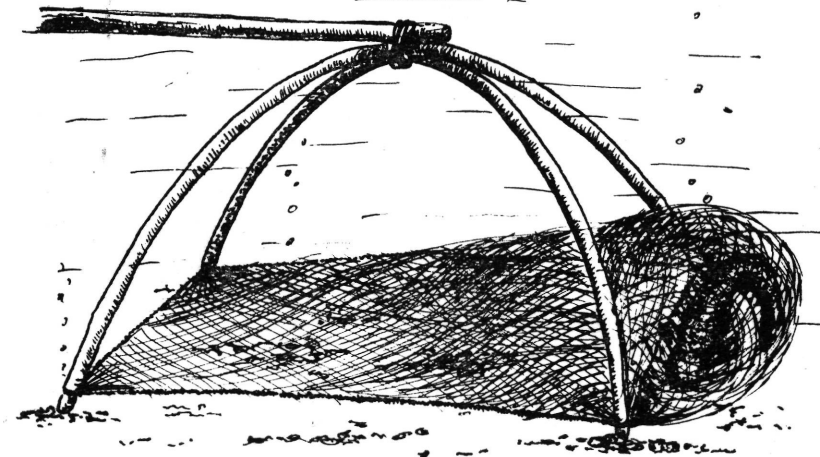

22. kép: Kisméretű emelőháló használata borítóként
(Gibárt — Szilágyi M. felv.)

a gyerekek vagy a cigányok *alkalmilag* szalmahúzó horoggal vagy vasvillával is próbálkoztak: ahogy egy bottal leüthető, meg is szűrhető a meglátott — főleg az ívó — hal.

A *dobóhálót* általában ismerték, de helyi használatát (még a kísérletet sem) nem tudtuk kideríteni. Látták a dobóhálóval való halászatot a böcsiek, hernádcéceiek, vizsolyiak, sőt a gesztelyiek és gibártiak a dobóháló formájú, de csónakról vontatható *sleppzsákkal* való kísérletezésről is szóltak, következésképpen a tiszaiak, miskolciak próbálkozásaihoz kapcsolván ezeket az eszközöket.

Talán szélesebb körű elterjedésre számíthat a gyűjtésünk idején megfigyelt, Gibárton és Hernádbúdon akkortájt újdonságnak számító „kísérlet”. Az általánosan használható képezt feltűnően kisméretű (1x1 méteres) emelőhálót (ennek a káváját nem toldották) néhányan a hagyományos gyakorlattól eltérő módon használták. Úgy szedték fel a hálót, a kávákat feszesen összekötő zsinagra, hogy minél nagyobb öble legyen. Ha ezt az inkább *borogató*nak, *borító*nak, mint *emelő*nek nevezett hálót a vízbe merítették, s a fenékre nyomták, nemcsak — elsősorban nem — a felette éppen elúszó ha-

23. kép: Borítás emelőhálóval
(Hernádbűd — szóbeli információk alapján)

lak fogására számítottak. A meder fenekén elfekvő halakat igyekeztek leborítani vele, hogy azok, felfelé menekülve, beleütközzenek a bő hálóba, ami a feszes zsinóron átbukva mintegy zacskót képezzen, és így kiemelhessék a zsákmányt (22—23. kép.). Ezt a „kisértet” az orvhalászok is érdekesnek, hasznosnak találták: az ívó halakat borították vele. Emiatt a borító-emelő esetleg szélesebb elterjedésű lehetett már akkor is, amikor mi néhány adatot gyűjtöttünk róla.

A FOGÁSI MÓDOK ÉS ESZKÖZÖK ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSE

A bevezetőben a korábbi magyar halászati kutatások alapján megválaszolhatatlan kérdést fogalmaztunk meg. Azért igyekeztünk megismerni a Hernád magyarországi szakaszának halászatát — mondottuk —, hogy válaszolhassunk rá: vajon a nagyobb folyók halászatához viszonyítva „csökevényesedett” és „kezdetleges” eszközök egyszersmind archaikusak-e? Akkor válaszolhatunk az előlegett kérdésre, ha a részletesen bemutatott fogási módokat és eszközöket összehasonlító módszerrel elemezzük, megkísérelvén szétválasztani a XX. század első felére jellemző halászati technika történeti rétegeit.

A fogási módok azon részének, melyhez nem kellett speciális halászóeszköz — hangsúlyoztuk — nem volt számottevő gazdasági jelentősége, és általában nem is azok fogtak halat ilyen módszerekkel, akiket a faluközösség „halászként” ismert.

Ezek az egyszerű fogási módok jelentik viszont a halászati technika archaikus rétegét. Világszerte — a társadalmi-gazdasági fejlettség általános színvonalától függetlenül — valamilyen változatokat feltétlenül ismerték, s csak a természeti tényezők (klimatikus különbségek, a fauna és flóra táji eltérései) korlátozták térbeli, vagy motiválták társadalmi réteghez köthető elterjedésüket.³⁶

Elemi gondolatok sűrűsödnek minden „egyszerű” fogási módban. Régészeti bizonyítékok nélkül is fel kell pl. tételoznünk, hogy az ember először legtermészetesebb munkaeszközét: a saját kezét használta halfogásra. Ha viszont már tudatosan — tehát ember

---

³⁶ A dolgozat jellege miatt nem vállalhatom — sem itt, sem a továbbiakban — minden általánosító megállapításom teljességre törekvő dokumentálását. Csak a legszükségesebb mértékig (a reprezentatív jellemző érzékeltetése igényével) idézem az összehasonlító adatokat, s ahol lehetséges, az összefoglaló tanulmányokra hivatkozom. A megfogalmazott ötletek, gondolatcsírák részletesebb kifejtését folyamatosan készülő, összefoglaló igényű dolgozataimban végzem majd el.

módra, munkaeszközként — használta kezét, a halak és vizek életével kapcsolatos *tapasztalatai* voltak. Először nyilván az „ahol és amikor ernyedtebben mozognak a halak, könnyebben megfoghatók” tartalmú megfigyelés, majd az ernyedtebb mozgás *okainak* felismerése jelentette a tapasztalatot. S talán már az „okok” felismerésével egyidejűleg *mesterségesen* is előidéztek a halak számára kedvezőtlen körülményeket: elapasztották a vizet, hogy az iszapban küszködő halat megfoghassák, kábító ütéssel vagy mérgező növények vízbe szórásával előbb mozgásképtelenné tették őket stb.³⁷

A legegyszerűbb halászati eljárások relatív kronológiáját — éppen azért, mert elemi gondolatok megtestesülései — természetesen lehetetlen lenne a Hernádra konkretizálva megállapítani. A hernádi példa csak azt igazolja, hogy az emberiség „megszüntetve megőrizte” azokat a termelési tapasztalatokat is, melyeket már fejlődése kezdetén megszerzett. A „megőrzés” ebben az összefüggésben a hagyományozódás és a folytonos újrafelfedezés lehetőségének dialektikáját jelenti, a „megszüntetés” pedig azt, hogy e fogási módok, a társadalmi termelés perifériájára szorulván, a munkamegosztás magasabb fokán csak „fejlettebb” fogási módokba épülve jellemezhetik a halász-specialisták társadalmi érdekű „termelését”.³⁸

Ha lehetetlen is a kézzel vagy alkalmi eszközökkel való halfogás, a tapogatós vagy mérgező halászat helyi „előtörténetének” kiderítése, az összehasonlító adatok fényében tüzetesebben szemügyre vehetjük a természeti körülményeknek a legegyszerűbb fogási módok alkalmazási lehetőségeit behatároló hatását. Illetve — ami még izgalmasabb kérdés — megkísérelhetjük annak kiderítését, hogy miért nem találtunk meg olyan archaikus fogási módokat, melyek

---

³⁷ Az „elemi gondolatok” és a „fejlettebb” halászati módszerek kialakulása időrendjének meghatározását csak néprajzi módszerekkel nem oldhatjuk meg, hiszen már a mezolitikus vadászok és halászok ismerték a kéregűszókkal fenntartott, kőnehezékes kerítőhálókat, a szaka nélküli horgokat és a vesszővarsákat (Clark G., 1975. 115.) Elméleti jelentősége lehet tehát az egyszerűbb és fejlettebb módszerek ilyen elkülönítésének. Azt jelenti, hogy az „elemi gondolatok” a történeti fejlődés során alig (vagy keveset) változtak, a bekerítés, a rekesztés, a horgászat stb. alapelvei viszont az általános gazdasági-társadalmi-technológiai fejlődés fő vonalával szinkronban újabb és újabb formában is meg tudtak jelenni.

³⁸ Először a halűtés eredet-kérdését felvetve fogalmaztam meg ezeket a gondolatokat (Szilágyi M., 1963.); részletesebben szólok róla a magyar halászati kutatásokat összegző dolgozatomban (Szilágyi M., 1978.)

— elméletileg — a Hernád-nagyságrendű folyók halászatát jellemzik.

Az archaikus fogási módok mindegyike általánosan elterjedt a Kárpát-medencében, bármilyen jellegű is a rendelkezésre álló halászó víz. De, mert az „elemi gondolatokat” következetesen hozzáigazították a lehetőségekhez, a megjelenés formáinak a vízrajzi viszonyok alapján elkülöníthető karakterisztikus változatai is kialakultak.

Kézzel fogták az iszapos fenekű, lepadt ártéri vízállásokban a halat, előbb tapogálással kavarrván fel az iszapot.³⁹ A hegyi patakok átlátszó vizében a kövek, gyökerek alatt megbúvó halakat tapogatták ki.⁴⁰ A hernádi *jukászás*nak a hasonló vízmélységű (sőt: mélyebb) folyók — a Körösök, a Sió, a Tisza — vidékére ismerjük közvetlen analógiáit.⁴¹ Ezek a tapasztalati anyag részleteiben különböző fogási módok egyszersmind jelentőségükben is különböztek: más volt a helyük a halászati technika egészén belül. A Jád patak legfelső szakaszán — ahogyan azt **Gunda Béla** mintaszerűen dokumentálta — a kézzel fogás a legjellemzőbb, szinte egyedüli halászati mód.⁴² A szlovákiai patakokban — jóllehet **Martinka J.** azt is hangsúlyozza: általában nincs gazdasági jelentősége a kézzel való halfogásnak — helyenként olyan mennyiségeket fogtak ilyen módszerrel, hogy eladásra, illetve a maguk bőjti szükségletét kielégítő szárításra is jutott belőle.⁴³ A *haltaposás* viszont (jóllehet esetenként feltűnően nagy mennyiségű volt a zsákmány) mindenütt az alkalmi halfogó „szegény emberek”, fiatal fiúk, pásztorok próbálkozása volt, s rendszerint olyan tocsogókban, melyeknek a *halászóvizek-*

---

³⁹ Összefoglalóan: **Gunda B.**, 1970. 235 (l. még: **Ecsedi I.**, 1934. 138—139; **Banner J.**, 1929. 53.) — A sekély vizű nádasokban azonban iszapkavarás nélkül, simogatással és tapogatással (a hegyi patakokban szokásoshoz hasonlóan) is fogták a halat: **Nyarády M.**, 1938. 172—173.

⁴⁰ Pl. **Herman O.**, 1887. 333—334; **Gunda B.**, 1966. 75. skk. — A hegyi patakokban közösen, hajtással kombinálva is fogták pusztá kézzel a halat, amit — **Herman O.** Árva megyei adata nyomán — *eleven cégeként* tart számon az irodalom (**Herman O.**, 1898. 676; **Sztripszky H.**, 1902. 176—177.)

⁴¹ Pl. **Banner J.**, 1929. 53—54; **Diószegi A.**, 1956. 141. (Körösök); **Györfly I.**, 1933. 27—28. (Ipoly); **Solymos E.**, 1965. 90—91. (Sió); **Csaba J.**, 1973. 161. (Rába mente).

⁴² **Gunda B.**, 1966. 71. skk.

⁴³ **Martinka J.**, 1931. 79—80. — L. még **Mjartan J.**, 1952. 117. (**Deseő B.**, 1901. 19. a Kassa környéki patakokban kézzel halászó szlovák parasztokról ír, akik „kipusztítják” a pisztrángokat.)

hez képest semmi értékük.⁴⁴ A folyók partmenti mély vizében sem „halászok” fogták ugyan pusztá kézzel a halat, de jellegzetes specializáció alakult ki. Mivel a huzamosabb víz alatt tartózkodás „virtuspróba” is, csak az átlagostól eltérő adottságú személyek vállalkoztak rá, s több helyütt már-már legendás hírük kerekedett.⁴⁵ Azt természetesen nem állítjuk, hogy a halfogással összekapcsolódott bűvárteljesítmény — a Hernádon vagy másutt — az „elemi gondolat” megvalósítása. Azt azonban valószínűsíthetjük, hogy az újabb kori próbálkozók nem feltétlenül a katonaságnál, a hajósoknál megszerzett „adottságaikat” kamatoztatták, hiszen — rendszerint — úszni sem tudtak.⁴⁶

Az elmondottakból csak az következik, hogy a Hernádban (eltekintve most a másutt is esetleges, a kedvező alkalmakat kihasználó kísérletekről) olyan jelentőségű volt a kézzel fogás lehetséges változata, mint a nagyobb vízmélység mellett mindenütt. Az adatok „tartalma” nyilván nem függetleníthető attól, hogy az átlagost meghaladó emberi képességnek már-már irreális a híre a paraszti közösségekben. Az információk egy része tehát nem a kézzel való halfogás gazdasági jelentőségéről, inkább a különös esetek és jelek „igaz” történetet indukáló hatásáról vallanak.⁴⁷

A *vesszőkosarat* — ahogy a Hernád mentén, másutt is — az értéktelen sekély vizekben használták az alkalmi halfogók.⁴⁸ A fogási mód — bármennyire is egyszerű — fejlett eszközökben megtestesülő alapelveket egyesít — a legelemibb szinten. *Körülkeríti* a felfedezett (vagy feltételezett) halfészket, *elrekesztvén* a me-

---

⁴⁴ Egy orvhalász élménytörténetként mondotta el (Négyes, Borsod m., saját gyűjtés), hogy a véletlenül felfedezett ártéri tocsogóból egyszerre több mázsányi halat szedett ki, miután a falusi kondát megjártatta az iszapban.

⁴⁵ Ilyen „vízi emberekről” még a *Halászat* c. szaklap is hírt adott (XV [1914] 71, 119.), a magam gyűjtési tapasztalatait tehát bizvást általánosíthatom.

⁴⁶ Voltak azonban olyan bűvárok is — pl. a Dunán —, akiknek „szolgálatait” igénybe vették a halászok (Unger E., 1939. 188—192; Solymos E., 1965. 91.)

⁴⁷ Hasonló „igaz” történetek szólnak az állatokkal végzett haltaposásról is. Kiss Lajos rétközi adatközlő, olykor fél-évszázadnyi távolságban az eseményektől, évre pontosan megmondták: mikor hajtották neki a csürhét egy-egy tónak (Kiss L., 1961. passim). A történeté alakulásban nyilván az egyszerű módszer és az irreális nagy eredmény ellentéte játszotta a legfőbb szerepet.

⁴⁸ Pl. Ecsedi I., 1934. 138; Nyárády M., 1938. 170; Kiss L., 1943. passim; Csaba J., 1973. 152—153.

nekülés útját, lényegileg ugyanúgy, mint a halászok a hálóikkal. *Megzavarják* a rejtőzködő halakat, ahogy a halászok is teszik; és a „hal képtelen a hirtelen fordulásra, ezért emelhető ki” megfogalmazású indoklásuk szintén azonos a valamilyen zsákszerű hálóval dolgozó halászokéval.⁴⁹ Nem kétséges tehát, hogy a „fejlettebb” halászati módszerek is belejártak a „hagyományozódásba”: a kosarazás csak abban az értelemben „primitív” és „archaikus” módszer, hogy más célú és egyszerű eszközzel *utánoz* — tehát „megőriz” — több „elemi gondolatot”. Az „utánzásnak” egyébként számos egyéb példáját is idézhetjük a halászati irodalomból. A vesszőköteggel (másutt egyszerű lepedővel) végzett „húzóhálós halászat”, vagy az asszonyok derékkötényének „emelőhálóként” való használata is a kézzel való halfogás tökéletlenségét korrigálja más alapelvek elemi szintű „leképezésével”.⁵⁰ Azért kell *utánoznia* az alkalmi halfogónak, mert egyetlen fogási módnak sem ismeri az összes lehetséges mesterfogását.

A baltás *halütés* — noha szintén alkalmi eszköz használatával jár együtt — *egy* alapelv tökéletessé csiszolódott megvalósítási módja. Az Észak-Európa-szerte azonos módszerű *halkábitás*nak a természeti tényezők (kiterjedt, sekély vizek, átlátszó és hőmentes jég) korlátozzák az elterjedését, s időben behatárolják azt is, hogy évente változóan hosszabb vagy rövidebb ideig halászhatnak-e. Klimatikus okok miatt a Kárpát-medence jelenti az elterjedés déli határát: a magyarországi vizek mentéről — mindenütt, ahol „elméletileg” lehetséges — részletesen ismerjük a *baltázást*.⁵¹ A hegyi patakokban viszont — ahol nem lehetett jégen keresztül kábitani — a halak búvóhelyeül szolgáló nagy köveket használták szí-

---

⁴⁹ Az egyes szerszámok „fogósságának” indoklására l. **Herman O.**, 1887. 224—230. — Mélyebb vízből léken keresztül merítettek egyszerű vesszőkosárral, mintha szákkal (*mereggyűvel*) emelték volna ki a levegőre gyülekező halakat (**Kiss L.**, 1943. passim; **Balassa I.**, 1975. 36.)

⁵⁰ Vesszőköteggel, hínárral, köténnyel, szükségkendővel: **Ecsedi I.**, 1934. 137—138; leveles vesszőnyalábbal: **Csaba J.**, 1973. 147. (Csákánydoroszló — fénykép is). — A vesszőköteg, vesszőfonadék alkalmi használata megkülönböztetendő a kisebb folyókban, patakokban szokásos, *vállal* (vesszőfonadékkal) végzett hajtóhalászattól: **Sztripszky H.**, 1909. 221.; **Mjartan J.**, 1952. 118—124. (a Kárpátokból ismert adatok összefoglalásával).

⁵¹ Összefoglalóan: **Szilágyi M.**, 1963.

lárd vezető közegként: a kövekre mért ütéssel kábítottak.⁵² Az elérő természeti körülményekhez hozzáigazított halkábításnak e két változata közül az inkább állóvizekre, kiterjedt szélvizekre jellemzőt találtuk meg a Hernádon, ahol — említettük — viszonylag kevés volt az ilyen jellegű víz. Valószínű tehát, hogy mindig is a kábítósos halfogás „peremterülete” volt ez a vidék, hiszen hasonló nagyságrendű folyók mentéről eléggé kevés adatot ismerünk.⁵³

A *tapogatók* — Magyarországon mindenütt — a meglábolható állóvizek jellegzetes eszközei: nagyobb folyóink ártéri vízállásaiban, a sekélyebb tavakban, a nagyobb tavak partí sávjában *nem alkalmi* volt a használatuk, hanem a paraszthalászok állandó szerszámkészletéhez tartoztak.⁵⁴ A leborítás, mint alapelv, azonban — inkább a legutóbbi évszázadban, mint korábban — újabb és újabb eszközökben is tetet öltött. Olyan eszközökben, melyekkel mély vízben, a kézzel való kiemelést kiküszöbölve lehetett halászni (reginás-, zsákos tapogató, borító stb.) Megváltozott a borítóknak anyaga is: a vessző mellett és helyett mind nagyobb szerephez jutott a háló, majd utóbb a drótháló.⁵⁵ A tapogatás elvének ez a differenciálódott továbbfejlődése, többféle anyagú és funkciójú borítóféle egyidejű használata, a halászfoglalkozáshoz való különböző viszonyoknak is tükörképe. Ahol mesterségbeli tudásban határozottan elkülönülnek az alkalmi halfogók, a rendszeresen halászgató orvhalászok és a kishalászok, a borítónak is rendszerint más-más változatát használják.⁵⁶ A Hernád mentén ismeretlenek az újabb eszközváltozatok. Csak a sporadikusan adatolható *takaróhálóval* analóg „borító-emelő” — több fogási elvet egyesítő változat — jutott el valamilyen úton,⁵⁷ talán nem is messziről, hiszen **M. Kiss Lajos** — az

---

⁵² Pj. **Gunda B.**, 1966. 80. — A „kalapácsos” pisztrángfogás veszélyére a *Halászat c.* szaklap is felhívta a figyelmet (XIX [1918. jan. 15.] 2. sz. 15.) — **Martinka J.**, 1931. 94—95. is leírta a kövekre dobott kövekkel történő pisztráng-kábítást, s a jég alatti kábítást egy speciális formáját.

⁵³ A részletes leírások az árterekre vonatkoznak, akkor is, ha kisebb folyók mentén (Bodrog, Szamos, Rába) kábítottak (V. ö.: **Szilágyi M.**, 1963.)

⁵⁴ A tapogatókról összefoglalóan: **Solymos E.**, 1957; **Szilágyi M.**, 1961.

⁵⁵ Az újabb (hálós és dróthálós) változatokra l. még: **Bárdosi J.**, 1953; **Szilágyi M.**, 1971. 281—282; **Szilágyi M.**, 1973/A. 181—183.

⁵⁶ L. erről a Szolnok megyei Néprajzi Atlasz tapasztalatait: **Szilágyi M.**, 1974—1975. I/1: 222—226 és I/2: 148—149.

⁵⁷ V. ö.: **Solymos E.**, 1957. 451—452.

Alsó-Sajóról — már hírt adott róla.⁵⁸ Az egyetlen — és archaikus — tapogatóvá változott meglete azonban nem jelent feltétlenül „archaikumot”. Azt is jelentheti, hogy a Hernád is, a Sajó is⁵⁹ — kiterjedt és állandó ártéri vizek nem lévén — a tapogató halászatnak olyan „peremterülete”, ahol már nem lehet meghatározó jelentőségű az eszköz. Csak ez magyarázhatja, hogy a szomszédos Tisza-szakasz ritka fonású tapogatóit — jellegzetes kihalászszerzőket! — még az Alsó-Sajó és Alsó-Hernád halásza sem vették át. A négy-szögletes léckeret fúrataiba illeszkedő bordákról — a felső-tiszai tapogatók egyik formaváltozatának karakterisztikus jellemzőjéről — csak egy adatközlőnk beszélt.⁶⁰

A mérgező halászat etnográfiai jelentőségét nem a mérgezés ismeretének pusztá ténye, hanem a helyi drogok halméregként való felhasználása adja meg. **Gunda Béla** a kárpáti és balkáni kulturális övezetre jellemző halméreg teljes skáláját felsorakoztatta, és meggyőzően bizonyította, hogy a mérgező halászat és a botanikai ismeretek szükségszerűen összefüggenek.⁶¹ Ezeket az eredményeket figyelembe véve a Hernád mentét csak feltételesen kapcsolhatjuk a mérgező halászat elterjedési övezetéhez. A boltból (patikából) vásárolt — valószínűleg kereskedelmi úton Indiából, Indonéziából Európába került *Anamirta cocculus*-magvakkal azonosítható — mérgező bogycsok használatának kizárólagossága a mérgező halászat újkori elterjedését is jelentheti. Feltételezhetjük azonban, hogy az import halmérget itt is megelőzte a helyi drogok használata, tehát az „újítás” egy korábbi archaikus eljárásra épült rá. A vásárolt mag-

⁵⁸ **M. Kiss L.**, 1931. 122. helyi „újításról” ír. Ha hitelt adunk ennek, (más borító-féléknél is gyakran emlegetnek egyéni „újítókat”), akkor is fel kell tételeznünk egyéb eszközök — pl. a dunai szűrőtáplí és tekerős táplí (**Solymos E.**, 1965. 167—172) — esetleges inspiráló hatását.

⁵⁹ A Sajó sűrű fonású — s a halászok által „lenézett” — tapogatójáról l. **M. Kiss L.**, 1931. 113, 114, 119, 122. — De: a szlovák és cseh halászok is használtak tapogatókat, esetenként a Sajó és Hernád sűrű fonású tapogatóinál könnyebb (ritka fonású) változatokat: **Martinka J.**, 1931. 94; **Andreska J.**, 1972. 191, 245.

⁶⁰ A ritka fonású, léckeretes tapogató: **Herman O.**, 1887. 335. (Ecsedi láp); **Sztripszky H.**, 1904. 240. (Szabolcsi morotvák); **Ecsedi I.**, 1934. 181—182. (Hortobágy); **Nyárády M.**, 1938. 172. (Rétköz); **Kiss L.**, 1943. passim (Nyírség).

⁶¹ Összefoglalóan, a magyar és európai anyagot felsorakoztatva: **Gunda B.**, 1966. 65. skk. (a hernádi adatokkal összevethető halméregkről a 91—92, 94—95, 100—101. lapokon).

vak galacsinokká gyúrása ugyanis igen archaikus, és ahhoz hasonló, ahogyan a *Daphne mezereum* vagy a *Datura Stramonium* magvait más vidékeken előkészítették. A hernádi maszlagozás egy korai említése esetleg erre az előzményre vonatkozik.⁶²

A robbantás (mely az oltott mésznek a mérgező hatását is, a keletkező „víznyomás” kábító hatását is kihasználja) ezen a vidéken — nem lévén mészégetés — a mérgező halászatnak a „klaszszikus” robbanóanyagok példája nyomán „korszerűsített” változata lehetett.⁶³ Kassa vidékén a századfordulón panaszkodtak a meszes, s ezzel együtt a dinamitos robbantás miatt. A dinamitos halászat XIX. század végi elterjedtségét mutatja, hogy tilalmát tételen belefoglalták a halászati törvénybe.⁶⁴ Ennek az utánzását jelentheti a meszes robbantás.

Azok az „egyszerű” fogási módok, melyeket eddig elemeztünk, néhány általánosító következtetés lehetőségét kínálják:

— Hernádi adataink egyértelműen igazolják, hogy az „elemi gondolatok” mindig csak a konkrét vízrajzi viszonyok kikérszerítette formában valósíthatók meg: a legegyszerűbb halászati módnak is *változatai* vannak.

— Az egyszerű fogási módok egy része (pl. a kosarazás) — vagy tudatosan, vagy ösztönösen — fejlettebb eszközök megvalósította elveket szállít le az alkalmiság szintjére.

— Az alapelvében archaikus fogási mód is lehet „újítás”, illetve valamilyen nem-hagyományos ismeret (import mérreg vagy robbanóanyag) rárétegződhet korábbi — feltételezett — hagyományra, s ezzel hatástalanítja is ezt.

---

⁶² Döcső B., 1901. 19. — Martinka J., 1931. 95—96. egyéb helyi halmérgek (pl. *Euphorbia-félék*) mellett a *Datura Stramoniumot* is jellemzőnek mondja a szlovák halászatban.

⁶³ A mésszel való mérgezés azonban ősi módszer (v. ö.: Gunda B., 1966. 106—108.), csak robbantásra való felhasználásánál kell figyelembe vennünk a robbanóanyagok inspiráló példáját. — A meszeztést és a dinamitos robbantást (az utóbbit „nagy elterjedésű”-ként!) már Herman O., 1887. 532—533. is leírta.

⁶⁴ Kassai adatok: Döcső B., 1901. 12—13, 18—19. — Martinka J., 1931. 95. szintén részletezi a szlovákok körében elterjedt meszes és karbidos robbantást. — A halászati törvényre I. Fischer F., 1928. 18. (1925: XLIII. tc. II. cikk, 9 §. a. pont: „Halászatra tilos a halakat elkábító, mérgező, vagy robbanó szert [maszlagot, mérgezett csalit, oltatlan meszet, mérgefüvet — *Euphorbia palustris* — dinamitot stb.] használni.”)

Korábban azt mondtuk, hogy az „egyszerű” fogási módok várhatóak voltak a Hernádon is, hiszen speciális változatuk bármilyen jellegű vízen előfordulhat. Ha azonban ahhoz viszonyítunk, hogy *elméletileg* — a néprajzi irodalomból ismert analógiák alapján — mit várhatunk, feltűnően hiányosnak kell ítélnünk a halászati technika archaikus rétegét: a *szigonyos* és *rekesztő* fogási módokat nem (vagy alig) tudtuk dokumentálni.

A Kárpát-medencében használatos *szigonyokat* — ha csak a funkcionális ismérveket vesszük figyelembe — két fő típusba sorolhatjuk. A *nyakló szigonnyal* — mely a sekélyvizű, köves medrű patakok eszköze — a fűrész oldalélű fogak közé vagy a fenékre szorítja a halász a halat.⁶⁵ A mélyebb vizekben — tavakban és folyókban egyaránt — használt *szűrő szigony* ágai kihegyezettek, és (rendszerint) horgasan visszahajlók, így a felnyársalt, átdöfött hal ki is emelhető.⁶⁶ E két fő típusba tartozó szigonyok közül csak valamilyen *szűrőszigonyfélé*t várhatnánk a Hernádon. A szomszédos vizeken — a Felső-Tiszán és árterein, s a Bodrogyóban is — két-, három- és sokágú (tehát a legkülönbözőbb nagyságú halak szűrésére alkalmas) szigonyokat egyaránt használták,⁶⁷ s a meg-megújuló, mind szigorúbb tilalmak ellenére helyenként napjainkban is szigonyoznak.⁶⁸ Meggondolásra késztet viszont, hogy a Hernádhoz hasonló Sajón nem találta jellemzőnek **M. Kiss Lajos** a szigonyozást. Pozitív adatai is ilyenek: „Négyágú szigonyt csináltattak a helybeli kováccsal. A Sóstón próbálkoztak vele, de sikertelenül” (Barcika); „... nem tudják, hogy valaki halászott volna vele” (Sajószentpéter); „2 és 3 ágú van. Csak a tóban, különösen potykára használják” (Sajószöged, Sajóörös, Girincs).⁶⁹ **M. Kiss** gyűjtése idején (ha az emlékezetet is figyelembe vesszük: a múlt század második felében) nem lehetett számottevő hatása a „Halászati törvény” 1925. évi

⁶⁵ Pl.: **Gunda B.**, 1966. 115. skk.; **Mjartan J.**, 1952. 139. skk. **Andreska J.**, 1970. 191—199.

⁶⁶ **L. Herman O.**, 1887. 344—349; **Gönyey S.**, 1937. — A szigonyok rendszerezésére: **Znamierowska—Prüfferowa M.**, 1957.

⁶⁷ L. pl.: **Ecsedi I.**, 1934. 160—166; **Nyárády M.**, 1938. 170, 172; **Kiss L.**, 1943, 1961. (a Nyírség és a Rétköz szinte minden falujában említi a 2—3 és sokágú szigonyokat); **Babus J.**, 1959. 79—80; **Balassa I.**, 1975. 38.

⁶⁸ Az író **Végh Antal** pl. — amint arról részletesen beszámol — az Erdőháton, Nyíren (Bp. 1972.) című szociográfiájának anyaggyűjtése közben a Túr mentén maga is részt vett szigonyos halászaton (236—241.)

⁶⁹ **M. Kiss L.**, 1931. 113, 120, 123.

módosításáig törvénybe sem iktatott szigonyozási tilalomnak,⁷⁰ a Sajón tehát nem a tilalom miatt hiányoztak a szigonyok. Ha a tilalomnak meghatározó jelentősége lett volna, a Sajó mellékfolyóin (Szinva, Garadna) sem találta volna meg a *nyakló szigonyokat* **Vásárhelyi István**.⁷¹ A „negatív adat” inkább arra figyelmeztet, hogy a Sajó és Hernád nagyságú folyókon eleve kisebb jelentősége volt a szigonyozásnak, mint akár a patakokon, akár a nagyobb folyók kísérő vizein. Az eszköz „eltűnését” pedig nem a tilalom, hanem a halfauna XIX. századi átalakulása siettette.

A rekesztő halászati módok közül — az analógiákat figyelembe véve — valamilyen *vesszővarsa* és a hálós halászatot segítő *szégyeszerű* rekeszték valószínűleg a Hernádon is jellemző volt.⁷² A *vesszővarsárról* feljegyzett homályos emlékeket a szlovákiai szakaszról ismert néhány adat látszik erősíteni. Csakhogy ezek az adatok alighanem más varsatípusról szólnak, mint amilyenekre adatközlőink emlékeztek. **Deseő Béla** szerint (1901) a Kassa környéki rablóhalászok „ősz felé a varszásra adják magukat. Amióta azonban megfogyott a hal, ez is hanyatlóban van; az eredmény oly kevés, hogy nem fizeti ki a vele járó nehéz munkát.”⁷³ A „nehéz munkára” való hivatkozás azt jelentheti, hogy az itteni varszás kőcége (vagy oszlopok és vesszőfalazat alkotta rekeszték) megépítését feltételezte. Ahogyan erre — Kassa környékét külön megemlítve — **Martinka J.** egyértelműen utalt.⁷⁴ A kőcége kapujába állított (talán ún. *bocskor*, de mindenképpen vörsök nélküli) *varsát* — a sekély

---

⁷⁰ A tévesen az 1888. évi halászati törvénynek tulajdonított, de csak 1925-ben törvénybe foglalt szigonyozási tilalomról l. **Solymos E.** 1965. 96.

⁷¹ **Vásárhelyi I.**, 1959. 59—62.

⁷² A *vizafogó szégye* természetesen másféle szerkezet; ezekkel most nem foglalkozhatunk. És más szerkezet a fokokon épített *rekesz* is. még akkor is, ha a **Herman O.**, 1887. 152. közölte *magyar cége* mindkettő rekonstrukciójához adhat ötleteket (v. ö.: **Szilágyi M.**, 1977.). Erősen kérdéses viszont, hogy vizafogó szégye-e az Alsó-Hernád menti Bócsre telepített hajdúk *tsegenye*, melyről 1655. évi szabadságlevelük megemlékezik (**Szendrey I.**, 1971. 273.). Maga a szöveg formula-szerű (ugyanilyen a kesznyétenieké és szederkényieké is), korántsem biztos tehát, hogy — a viza, tok, sőreg említése ellenére — ugyanolyan szerkezetről intézkedtek, mint amilyenek a dunai és tiszai vizafogók voltak. Az adat esetleg közvetlen bizonyítéka lehet az általam feltételezett, *szégye*-szerű rekesztéknek is. Azt mindenképpen bizonyítja, hogy rekesztették a Hernádot.

⁷³ **Deseő B.**, 1901. 19.

⁷⁴ **Martinka J.**, 1931. 92.

patakok jellegzetes eszköze lévén⁷⁵ — az alsó szakaszon nem használhattak. A Sajón — ahol a vesszővarsa — hálóvarsa eszközváltást is megfigyelte **M. Kiss Lajos** — vörsökös volt a varsa, de nem tartozott a legfontosabb szerszámok közé.⁷⁶ Hasonló (s a bodrogi, tiszai analógiákkal is összevethető formájú⁷⁷) lehetett a hernádiak varsája, mely a vesszővarsa — hálóvarsa XX. század elejétől kezdődő váltását már nem érte meg.

A Hernádhhoz hasonló vízmélységű folyókon (és a fokokon, bővízű ereken is) az oszlopokból és vesszőfonadékból épített szégyeszerű rekeszték „kapujában” általában nem varsát helyeztek el, hanem ülőhelyet kialakítva a kapu fölött emelőhálóval vagy zsák-szerű hálóval halásztak. A magyarországi adataink eléggé sporadikusak, s kevésbé részletezőek. Az Ung megyei Tiszahát kisebb folyóiról (*szégye, gereggye*),⁷⁸ az Ipolyról (*véc*),⁷⁹ az Ormánságból (*lé-sza*)⁸⁰ és Erdélyből (*csigolyalesdű*)⁸¹ ismert leírásokat azonban könnyen összefüggésbe hozhatjuk egymással, s országos elterjedést valószínűsíthetünk, ha figyelembe vesszük, hogy Kelet-Európában — tőlünk délre és északra egyaránt — szintén ismertek voltak

---

⁷⁵ A bocskor- és trombita varsákról összefoglalóan: **Gunda B.**, 1964. 122. skk. — L. még **Sirelius U. T.**, 1906. 383—390; **Martinka J.**, 1931. 93. — Külön meg kellene vizsgálni, hogy az Ipolyon épített hatalmas varsás cége (**Györfly I.**, 1933. 25.) kapcsolatba hozható-e a szlovákiai folyók rekesztékeivel (**Mjartan J.**, 1952. 129. skk.), s analógiásan valószínűsíthető-e a Hernádon is hasonló.

⁷⁶ **M. Kiss L.**, 1931. 118, 122. — A szlovákiai folyókon viszont vörsökös varsákat is használtak: **Mjartan J.**, 1952. 126—127.; **Andreska J.**, 1972. 186—190, 244.

⁷⁷ **L. Ecsedi I.**, 1934. 147—150; **Nyárády M.**, 1938. 162—163.

⁷⁸ **Drák G.**, 1911. 145—148. (A szerző szerint a *szégyét* nagyobb folyóvízen — a Latorcán, Laborcon, Bodrogon — építették, a *gereggyét* pedig ereken, állóvíznek látszó kiöntésekben. Egyébként azonos szerkezetű rekesztékek voltak.). **Balassa I.**, 1975. 35. a bodrogi *geredjé*-re XVIII. századi adatot idézett.

⁷⁹ **Györfly I.**, 1933. 26.

⁸⁰ **Kiss G.**, 1937. 59—60; **Zentai J.**, 1966. 199. (a rekeszték kapujában végzett emelőhálózást hajtással is kombinálják). — A szomszédos Drávaszögben hasonlóan: **Gönyey S.**, 1942. 46—47.

⁸¹ **Sztripszky H.**, 1902. 163—164. (A Feketeügyön épített V-alakú rekesz „kapujában” *lesdű*ről télen farszákkal [= *pérczák*] vagy *kereszt*hálóval halásztak, s közben hajtottak is.).

a hasonló funkciójú rekesztékek.⁸² Mivel a halászati törvény óta a vízfolyások teljes elrekesztése szigorúan tiltott (s a tilalom a jelentősebb folyókon könnyen ellenőrizhető is!), a XIX. század végére szükségszerűen le kellett mondaniuk a halásznak az ilyen funkciójú rekesztékek építéséről.⁸³ Feltételezhető, hogy e törvénybe foglalt tilalom előtt is korlátozták használatukat. A Szamoson és a Kraszán pl. már a XVIII. században leromboltatták a hasonló funkciójúknak valószínűsíthető *zsallókat*, mert a víz szabad folyását akadályozták.⁸⁴

Ha a hálós halászatot segítő rekesztékek valamikori ismeretét feltételezzük, értelmezni tudjuk azt is, hogy miért lehetett az *emelőláló* és a *meriszák* a Hernád fő szerszáma. A Felső-Tisza vidékén és mellékfolyóin mindenütt használták ezeket a véletlenre számító — a főfoglalkozásúak szerint „gazdaságtalan” — kisszerszámokat a paraszthalászok, korántsem elszigetelt jelenség tehát a Hernádon megfigyelt kivételes jelentőségük. Az összehasonlító adatok viszont azt is bizonyítják, hogy rendszerint hajtással vagy rekesztéssel kapcsolódott össze a kishálók használata. Így már sokkal kevésbé volt a „véletlenre” alapozott a fogás. Mi magunk (és hasonlóan a korábbi gyűjtések is) a hajtást találtuk jellemzőbbnek, a rekesztésre nincsenek adataink. Mivel azonban e két alapvetően a szákszerű kishálók és az emelőhálók vagylagos használata révén szorosan összefügg egymással, közvetett módon a rekesztést is valószínűsíthetjük.⁸⁵

⁸² Összefoglalóan: **Moszynsky K.**, 1967. 84—86. — A jugoszláviai vizeken: **Curčić V.**, 1912. 520—522. (*gragja*); **Drobnjaković B.**, 1934. 35—37. (*sedzsa*); **Momirović P.**, 1972. 28—29. (*garda*); az északkeleti Kárpátokban: **Vladikov V.**, 1926. (*sidža*); **Martinka J.**, 1931. 86—87. (a szerző részletesen összevetette **Vladikov V.** leírását és a maga zempléni adatait a középkori magyar *szégye*-adatokkal!); **Andreska J.**, 1972. 211, 253. — A **Jankó J.**, 1900. 166. skk. és **Sirelius U. T.**, 1906. (passim) idézte cége-analógiákat is ennek ismeretében kell újraértékelni, különös tekintettel az eredetileg 'ülés, ülőhely' jelentésű, szláv eredetű *szégye* terminológiára (**Kniezsa I.**, 1974. 494—495.).

⁸³ A rekesztés tilalmáról (a törvény szövegén túl a minisztérium eseti állásfoglalásairól) l. **Fischer F.**, 1928. passim.

⁸⁴ **Takáts S.**, 1899. 1—34; **Takáts S.**, én. (1928) 226.

⁸⁵ Mindezzel párhuzamosan a különböző rekesztékek tipológiai rendjét is újra kell gondolni. Erre külön tanulmányban térünk vissza. Most csak utalunk rá, hogy nem kell feltétlenül egy funkciójú rekesztékekre gondolnunk: lehettek olyanok is, melyekbe varsákat is beépítettek, „kapujukban” kishálóval halásztak, mögötte pedig a kerítőhálót húzták. (**Sirelius U. T.**, 1906. rokon népeinktől közölt megfigyelései is ezt a következtetést látszanak erősíteni.)

Herman Ottó a *meriszál*kkal azonos formájú kishálókat a *hajtóhalászat*nál alkalmazott eszközökként írta le, és azt hangsúlyozta, hogy — rablóhalászat lévén — ezt a fogási módot „nem zavarja... a víz fenekének minősége, a víz sodra... nem zavarja semmi.”⁸⁶ Eszerint **Herman** is bármilyen jellegű vízben jellemzőnek találhatta ennek a *típus*nak valamilyen *változatát*. Példái viszont elsősorban a hegyi patakokra vonatkoznak, s nem eléggé egyértelmű a fogalmazása: lehetetlen eldönteni, hogy a leírt eszközök mindegyikét ugyanazon típus változatainak tekintette-e, vagy típusként különítette el. A kisebb patakok *farkasháló*ját, *farszál*kját pl. egy stiláris fordulat „rokonítja” a bodrogközi *bokorháló*val („nem egyéb óriás méretű farkashálónál”), mégis inkább a különbségek hangsúlyozódnak a szövegben.⁸⁷ Indokolt tehát, ha a hajtóhalászat és a kishalók összefüggéséről néhány általánosabb érvényű, **Herman** eredményeit korrigáló következtetést is megfogalmazunk.

Minden félkör alakú⁸⁸ fakeretre szerelt, zsákszerű kisháló ugyanazon típusba tartozik, ha funkciója a megzavart és menekülő hal foglyul ejtése. Az egyes altípusok és változatok között lényegesek a méretkülönbségek, s a formai rész megoldások (a *káva* alakja, a háló kávéra szerelése, a fogónyel és a *káva* csatlakoztatása) is különbözők lehetnek. Ezekkel a formai különbségekkel általában (de nem szükségszerűen) a hajtásnak és a hal feltartóztatásának konkrét megoldási módjai is összefüggenek, így nemcsak a hálónak, hanem a halászati módnak is lehetnek változatai.

A legkisebb méretű változatok a meglábolható mélységű patakok, folyócskák jellegzetes eszközei, s mind Erdélyben, mind az

---

⁸⁶ **Herman O.**, 1887. 311.

⁸⁷ **Herman O.**, 1887. 311—314. — A tipológiai bizonytalanságnak a következménye volt azután, hogy **Jankó J.**, 1900. 365—378. külön típusnak vélte a *farkasháló*t és a *bokorháló*t, és más-más analógiákat keresett. Figyelemre méltó viszont, hogy **Sirelius U. T.**, 1906. 114. a varsa-félék között tárgyalja a **Herman** és **Jankó** közölte *farkasháló*t és *bokorháló*t.

⁸⁸ A *Hamen*-nek nevezett, különböző formájú fakeretre szerelt, s különböző funkciójú zsákszerű hálók (vö.: **Jankó J.**, 1900. 366—367; **Seligo A.**, 1925. 51—52; **Znamierowska—Prüfferowa M.**, 1976. 21—27.) magyar anyagra konkretizált rendszerezése későbbi feladat. A nemzetközi anyagban *nemcsak* a félkör alakú kávéra szerelt hálók tartoznak ebbe a típusba.

Északi-Kárpátokban (és Európa más tájain is) jól ismertek.⁸⁹ Ha keskeny pataokban halásztak vele — ahogyan azt **Herman Ottó** is leírta — ketten társultak: egyikük a hálót tartotta, másikuk pedig *zurbolórúd* segítségével zavarta a halat.⁹⁰ A szélesebb, de szintén sekély vízben többé-kevésbé állandósult „akcióközösség” dolgozott: több hálóval mintegy elrekesztették a medret, s a hálósokkal szemben álltak fel a hajtók, akik a víz ütögetésével, a kövek és bokrok pszikálgatásával üzték a halakat.⁹¹

A víz mélységével egyenes arányban nő a háló mérete, s a halászati mód is szükségszerűen megváltozik, hiszen a vízben állva nem lehet elzárni a menekülő hal útját, és a nagyobb szerszám emelgetése is nehezebb. Szerepet kap tehát a csónak: a Tisza és a Duna mentén általános *bokorhálóval*, *bokorszákkal* mindenütt csónakról halászott az alkalmilag társult két-három ember.⁹² Nagyobb vízmélység mellett sem ismeretlen azonban a medret elrekesztő hálósorral megvalósított csoportos hajtóhalászat. Ehhez szín-

---

⁸⁹ A fentebb idézettekén túl l. pl. **Sztripszky H.**, 1902. 165—166. (Háromszék: *bokrázó háló, pércák*); **Roska M.**, 1943. 190—193. (Iza folyó: román *sak*); **Gunda B.**, 1966. 82. (Erdélyi Érchegeység: román *tír buc*); **Martinka J.**, 1931. 100—101. (Kelet-szlovákiai folyók, s a Hernád is: *sak*); **Mjartan J.**, 1952. 134. (Liptó: *sak*); **Andreska J.**, 1972. 212. (a *sak* mellett egyéb elnevezések is); **Gaál K.**, 1968. 77. (a burgenlandi *Ber* nagyobb méretű, de az 1584-ben készült metszet ilyen eszközt ábrázol.).

⁹⁰ A hajtás és a hajtórúd elnevezéseinek (a *zurbol*, *gübiül*, *botló* stb. hangutánzó és egyéb belső keletkezésű szavaknak) az értelmezésére l. **Mészöly G.**, 1915. 15—16. Ha ezek a szavak belső keletkezésűek, semmiképpen sem tulajdoníthatunk olyan jelentőséget az esetleges egybeeséseknek, mint **Jankó J.**, 1900. 379—386. gondolta.

⁹¹ L. pl. **Andreska J.**, 1972. 254. — A közös hajtás kissé felületes leírását adja az Árva folyóról **Nagy J.**, 1891. 211: „Néha hajtó halászatot is rendeznek. Ezt akkor szokták rendezni, mikor a víz állása alacsony, s mikor is sokan doronggal az Árvába mennek és a folyó egész szélességében a halakat fölfelé (!?) kergetik, valamivel följebb számosan kupaalakú (!) hálóval várják és gyakran gazdag zsákmányra tesznek szert.” (A zsákszerű hálók altípusai a délnyugat-dunántúli *tráglyaháló* [**Némethy E.**, 1941. 264—267; **Reuter C.**, 1970. 487—488.] és az ormánsági *kácsér* [**Zentai J.**, 1966. 181—201.]; ezekre a hálókra is társaságban hajtottak.)

⁹² L. pl.: **Ecsedi I.**, 1934. 191—192; **Szabó K.**, 1937. 395—396; **Nyíri A.**, 1948. 54—55. — A Dunán: **Solymos E.**, 1965. 177—178.

⁹³ Pl. a Kőrösökön: **Banner J.**, 1926. 213; **Solymos E.**, 1960. 7.

tén csónak szükséges,⁹³ vagy — mint a hernádi példa bizonyítja — jégen kell dolgozniuk a halászosoknak.⁹⁴

A zsákszerű kishálók altípusa a *kaparóháló*, mellyel — a fogónyélnak a szájnnyílás síkjára merőleges elhelyezése következtében — egy ember is tud halászni; nem kell segítséget igénybe vennie a hajtáshoz.⁹⁵ A háló mérete általában azonos az ugyanott ismert *farkasháló*val, illetve *bokorszákkal*: ugyanazt a kávéát és hálót a nyél másféle elhelyezésével kettős funkcióban is használhatják.⁹⁶ A Közép-Tisza vidékén azonban ismertek olyan *kaparóhálókat* is — ezek jelenthetik a hernádiak közvetlen párhuzamait — melyeknek kávéja a hegyi patakok *farkasháló*inak kávéjához volt hasonló méretű.⁹⁷

Szükségtelen tovább részleteznünk és pontosítanunk, hogy milyen altípusokat és változatokat különíthetünk el. A formai azonosságot és a használati mód táji különbségeit egyaránt figyelembe vevő rendszerezés mindenképpen későbbi feladat. Azt igyekeztünk hangsúlyozni a jelzésszerű felsorolással, hogy a *meriszák* típusú háló és a hajtóvadászat altípusai és változatai a vízrajzi különbségekkel jórészt értelmezhetőek.

Ez — más megfogalmazásban és hernádi anyagunkra konkrétizálva — azt jelenti, hogy indokolatlan és félrevezető lenne a hernádbüdi *meriszákot* és a vizsolyi *vidláháló*t más-más szerszámokkal összevetni, csak azért, mert méretben, formában és használati módban némiképp különböznek. Vagyis: másodlagos jelentőségű, hogy a *meriszák* méretével a tiszai *bokorszáké* látszik azonosnak, a használati mód viszont lényegesen különbözik. A *Kőrösi csőmpöly*

---

⁹⁴ Valószínűleg ilyen típusú hálóval való jég alatti halászatot ír le, (de nem a hajtást, hanem a halakat csalogató világítást emlegetve) egy 1589-ben keletkezett levél: „Jövel ugh mond estuere lampassal es *zakual* netalan es megh elő iön az hal es eleget foghatonk. Mert anni hal uol azt monta raita, hog az *zakot* sem tolhatta az sok halnak miatta ala” (ti. a léken — teszi hozzá **Szamota I.**, 1894. 494.) — az Okl. Sz.-ban (877.) a XV. századi *Zakos*, *Zakus*, *Zakus* személyneveket is a jég alatti szakolással értelmezte **Szamota I.**

⁹⁵ **Herman O.**, 1887. 329—330. a kereső halászat szerszámjai közé sorolta, de azt is megemlítette, hogy a Bodva mentén, többen halászván együtt, *botlós* hajtással kapcsolják, s bokorháló-szerűen alkalmazzák az itt *varsaháló*nak nevezett kaparót.

⁹⁶ A Sajón is a *bokorszá*val egyező, s nagy méretű volt a *kaparó* (**M. Kiss L.**, 1931. 116—117.)

⁹⁷ V. ö.: **Ecsedi I.**, 1934. 195—196; **Babus J.**, 1959. 76; **Solymos E.**, 1965. 185.

(jóllehet több funkciójú eszköz) szintén analógiául kínálkoznék,⁹⁸ kapcsolatra mégsem gyanakodhatunk. A *vidlánháló* alig nagyobb, mint a patakok *farkashálója*, mégis ugyanazt a fogási elvet — a hajtást — és ugyanazt a munkaszervezetet valósítják meg vele, mint a nagyobb változatokkal. Az analógiák keresésekor tehát a vízrajzi viszonyok meghatározta hajtási és fogási mód *egységét* kell elsődleges szempontnak tekintenünk.

Azt mondtuk, hogy a zsákszerű kishalók közös funkcionális jellemzője a hajtással való összetartozandóság. Hozzá kell tenünk: a hajtást — mint alapelvet — sokkalta szélesebb körben alkalmazták. Bármilyen eszközzel való halászat nagyobb eredményű volt, ha megzavarták a halakat, s kialakultak az eszköztársítás, eszközös hajtás módszerei is (tapogatás és rekesztés kombinálása, *tiszaverés* stb.)⁹⁹ Most azonban nem foglalkozunk a hajtással általában, csak a csoportos hajtás és a (zsákszerű hálót helyettesítő) *emelőháló* összetartozóságát emeljük ki. A jég alatti hajtóhalászatnak — mondtuk — Hernádbüdön mind a *meriszák*, mind az *örös emelőháló* fogóeszköze lehetett. Ez utóbbi megoldásnak sokkal széleskörűbb a magyarországi elterjedése!

Legrészletesebb leírásait a Bodroghözéből ismerjük. Itt a *vasasszákkal* való téli halászat jelentette a (hernádival lényegileg egyező) akcióközösségben végzett hajtóhalászatot. Erről szólhatnak a szákot, szákos tanyákat emlegető, XVII—XVIII. századi adatok is.¹⁰⁰ Ugyanígy halásztak a *téli hálóval, örvössel* a Sajó halásza.¹⁰¹ E viszonylag pontosan körülhatárolható északkelet-magyarországi elterjedési területen túl: sporadikusan az egész Kárpát-medencéből vannak ada-

⁹⁸ **Banner J.**, 1926. 213. a **Herman**-közölte bodroghözi *bokorhálót* tekintette a *csömpöly* legközelebbi analógiájának. A káva és a nyél csatlakoztatásának hasonló megoldása azonban önmagában nem elegendő a kapcsolat feltételezéséhez.

⁹⁹ **Herman O.**, 1887. 317. megemlíti néhány ilyen módszert. (A *tiszaverésre* l. **Szilágyi M.**, 1973/B.)

¹⁰⁰ **Gönyey (Ébner) S.**, 1926. 11—16; **Ecsedi I.**, 1934. 221; **Balassa I.**, 1975. 41. — Egy 1620 körüli rendtartás már ilyen halászatot említ a Felső-Bodroghözéből (**Tagányi K.**, 1896. I. 350—351.), csak az a bizonytalan, hogy a *szák* azonosítható-e a *vasasszákkal*, vagy — esetleg — zsákszerű volt. Ahogy a gyalmos halászatnál — mondja a rendtartás — a harmada zsákmányt adják a halászok a birtokosoknak „az téli, jég hátárul való halászatrul is *szákokkal*, mint az mikor falujul mennek ki az emberek (nyilván: az egész falu részt vesz a közös hajtóhalászatban!), avagy ha csak rész szerint is.”

¹⁰¹ **M. Kiss L.**, 1931. 119; **Ecsedi I.**, 1934. 219—221.

taink az emelőháló és a hajtás összetartozására. S ami semmiképpen sem magyarázható közvetlen kapcsolattal, átadással-átvétellel: a bodrogi *vasasszák* legközelebbi analógiáját a Körösök mentéről idézhetjük. Doboz körzetében a formailag is hasonló téli emelőhálót *száknak* nevezték.¹⁰²

Ezek az analógiák arra figyelmeztetnek (már a hernádbüdiek emlékezése is ezt sejtette), hogy a *merisszákra*, illetve az *örös emelőhálóra* való hajtás között kapcsolatot kereshetünk. Meglehet, hogy a Hernádon újabb kori az eszközváltás, a különböző típusú két eszköz egymásra hatása, a tapasztalatok egymásra rétegződése azonban sokkal korábbiak látszik. Feltűnő — s talán az egymásra rétegződés tényét igazolja — a két eszköztípus elnevezésének egybecsengése. Ami azért különös, mert a *szák* terminológia (illetve jelzővel bővült változata: *farkasszák*, *farszák*, *bokorszák* stb.) a magyarban általában valamilyen zsákszerű hálót jelöl,¹⁰³ hasonlóan a szláv nyelvekhez.¹⁰⁴ Mivel a halászok — legalább a népetimológia szintjén — számontartják a *szák* ~ *zsák* jelentésazonosságot, a *szák* terminológiát analógiásan aligha kapcsolhatták az emelőháléhoz, hiszen *nem* zsák alakú. Pedig a *vasasszák* terminológia korántsem elszigetelt nyelvi jelenség: biztos adataink vannak az Ung megyei Tiszahátról és a Tiszamellék szomszédos területeiről,¹⁰⁵ a Jászságból,¹⁰⁶ s még az Ormánságból is az 'emelőháló' jelentésű *szákra*.¹⁰⁷ (A terminológia nemcsak az őrfonals változatot jelöli — aminek viszont egyéb elnevezései is ismertek — hanem helyenként éppen az egyszerű emelőhálót.¹⁰⁸)

¹⁰² A körösi leírás: **Banner J.**, 1926. 211. skk; **Solymos E.**, 1960. 19. — **Herman O.**, 1887. 392—395. a bodrogi *vasas* vagy *téliszák*, a nagydobronyi és miskolci *örös*- vagy *örvösháló* ismertetése után jég alatt használatos drávaszögi emelőhálókat is bemutat, de a hajtásról nem ír. Ugyancsak részletesen szól az Ecsedi láp vidékének örös emelőhálójáról „A kullogó” című fejezetben (499—504.) — Más vidékeken sem egészen bizonyos, hogy a téli emelőhálózás hajtással kapcsolódott össze: **Kiss L.**, 1943, 1961. (Nyírség, Rétköz — kevéssé részletező adatok); **Nyárády M.**, 1938. 282—283. (Rétköz). A jég alatti halászat egyértelműen hajtóhalászat volt az Árva folyón (**Nagy J.**, 1891. 211—212.) és a Fekete-Úgyön (**Sztripszky [Mikes] H.**, 1903. 281—287.)

¹⁰³ Az említetteken túl *száknak* nevezik a hálóból vagy bárkából való kiemelés segédeszközét, a *merítőszáknak*, *merettyűt* is a Duna mentén és az Alsó-Tisza vidékén (V. ö.: **Solymos E.**, 1965. 160; **Herman O.**, 1887. 827.)

¹⁰⁴ V. ö.: **Kniezsa I.**, 1974. I/1. 485.

¹⁰⁵ **Deák G.**, 1911. 145—148; **Babus J.**, 1959. 73.

¹⁰⁶ **Komáromy J.**, 1974. 341. (a témához nem tartozóan, jegyzetben írja le az őrfonals *száknak*).

Ha a terminológiai „keveredésből” nem is vonunk le messze-
menő következtetést, annyit megállapíthatunk, hogy mindkét háló-
típus alkalmas volt speciális megoldású hajtóhalászatra. A Herná-
don a kétféle háló „találkozását” figyelhettük meg. Az itteni hajtó-
halászat karakterisztikus jegyeinek kialakulásában alighanem szá-
molnunk kell mind a nagyobb vízmélységű alföldi folyócskák téli
hajtóhalászatának, mind a sekély hegyi folyók nyári közös hajtá-
sának inspiráló példájával.

A két eszköztípus azonban — mint már említettük — nemcsak
a hajtás, hanem a rekesztés révén is összefügg egymással.

Az *emelőháló*nak rendkívül sokféle alkalmazási módját és for-
maváltozatát ismerjük. Ez a variációs gazdagság azonban a lassúbb
folyású alföldi vizekre (kisebb folyókra, erekre) jellemző; a hegyi
vizek mentén általában egyetlen kisméretű változatukat használták.¹⁰⁹ A Tisza-menti, tiszántúli „kisvizeken” igen elterjedtek vol-
tak azok a nagyméretű, kézzel nem is emelgethető változatok, me-
lyekkel a hernádi *csempely* „rokonítható”.¹¹⁰ Ezek az analógiák se-
gítettek annak megállapításában, hogy a partba bevájt ülőkék, a
partközelen felépített *állások* és a rúdnak egykarú vagy kétkarú
emelő elvét követő átalakítása a méret növelésének egyenes kö-
vetkezménye.¹¹¹

A Tisza-vidéki parazsthalászok egyik legfontosabb szerszáma
volt az emelőháló, a főfoglalkozású halászok viszont nem használ-

---

107 Kiss G., 1937. 59—60. (az emelőháló másik neve: *butyka*)

108 Az őrfonalas emelőháló egyéb elnevezései: *lesiháló, sülljén, csuhé, suhé.*

109 V. ö.: **Martinka J.**, 1931. 98—99; **Mjartan J.**, 1952. 170—171; **Andreska J.**, 1972. 214—215.

110 Sokféle formaváltozatot mutat be: **Ecsedi I.**, 1934. 185—190; de már **Herman I.** megfigyelte az egy- vagy kétkarú emelő elvét megvalósító változatokat, a kötéllel való emelgetést (**Herman O.**, 1887. 306—309), s ennek alapján **Jankó J.** (1900. 350.) megállapította: „a magyar halász leleményessége remekelt abban, hogy... e hálócsoportban oly gazdag sorozatot teremtsen elő, melyhez hasonlót Európában egy néptől és egy akkora helyről, mint Magyarország, sem ismerünk.”

111 Bár **Herman** és **Ecsedi** közölte néhány rajz ezt a következtetést nem támogatja. Olyan méretű szerszámoknál jelölik a nyél kitámasztását, melyeknél az indokolatlan, illetve: az *állásról* emelgető halász nem támasztja ki a nyelet, ami (gyűjtési tapasztalataim szerint) szintén értelmetlen...

ták.¹¹² Ha a paraszthalászok mégis „gazdaságosnak” ítélték, s állandó halászhelyet is kiépítettek maguknak, nyilván a *rendszeres* halvonulásra számítottak, tehát elsősorban „idényben” (az áradás-
 apadás víz- és halmazgása idején) halászgattak.¹¹³ A halvonulás valamelyes rendszeressége azonban úgy is biztosítható, ha egy rekeszték segítségével a halászhely felé terelik a rendszertelenül úszkáló halakat. Ezt a szerepet töltötték be a korábban idézett *szégyeszerű* rekeszek. E néhány adat érvényét jelentősen megnöveli az a tény, hogy a rekeszek „tartozékai”: az ülőhelyek azokon a vidékeken is jellemzőek maradtak, ahol az utóbbi évszázadban már nem rekesztettek.¹¹⁴

A *szégye* „kapujában” viszont — az összehasonlító adatok tanúsága szerint — nemcsak emelőhálóval, hanem őrfonallas zsákszerű hálóval is üldögélhetett a halász. Erre nincs ugyan megbízható magyar adatunk (a **Herman** ismertette Olt vidéki cíójú¹¹⁵), a szomszéd népek halászhálói azonban elsősorban ezt a megoldást részesítik előnyben.¹¹⁶ Ha a *szégye* és a különböző hálótípusok összefüggéseit részletesen fel tudjuk majd deríteni (ez a későbbi kutatás feladata lehet), arra is választ adhatunk, hogy a *csempely* eszköznév miért jelölhet emelőhálót is, zsákszerű hálót is — ugyanúgy, mint a *szák*. Az „emelőháló” jelentés a Felső- és Közép-Tisza vidékén nagy területen adatható (más terminológiák, a *teszi-veszi*, *ághegyháló*, *emelőháló* stb. mellett).¹¹⁷ A Körösök vidékén viszont

¹¹² V. ö.: **Szabó K.**, 1937. 398—399; **Nyíri A.**, 1948. 54—55.

¹¹³ A dél-borsodi Tisza-ártéren (gyűjtési tapasztalataim szerint) még az 1920-as években is ez volt a jellemző. Ezen a szakaszon az 1930-as években fejeződött be az árvédelmi töltés építése.

¹¹⁴ V. ö.: **Ecsedi I.**, 1934. 189. — A Szamosháton a parti ülőhelyet *vésznek* nevezték. A név esetleg a *vész* 'rekeszték' jelentés-módosulásával keletkezett (**Csüry B.**, 1930. II. 452.) Így értelmezhető a **Herman O.** (1887. 80—81, 503.) által adott 'a mocsár kisebb-nagyobb nyílt helyei' jelentés is.

¹¹⁵ **Herman O.**, 1887. 311. — Talán hasznos lenne **Lükő G.**, 1942. 76—78. ehhez a háléhoz és a *lesiháló*nak nevezett emelőháléhoz kapcsolódó ötletét ismételten végig gondolnunk. **Lükő** az osztják *vazsan* és a román *sárnik* (őrfonallas, zsákszerű hálók) között keresett kapcsolatot, a románok eszköznévét magyar, s ennek finnugor eredetét feltételezte. Ha túlságosan merésznek tűnik is az ilyen eredeztetés, meggondolandó, amit az emelőhálók és a zsákszerű hálók magyar és román elnevezéseinek keveredéséről felvetett. (A *vazsan*ról részletesen: **Sirelius U. T.**, 1906. 83—95, 392—400.)

¹¹⁶ L. a 82. jegyzetben idézett irodalmat.

¹¹⁷ Pl. **Ecsedi I.**, 1934. 186; **M. Kiss L.**, 1931. 113, 116. (és saját gyűjtés).

(ahonnan a *pók*, a *lesőháló* nevek mellett eléggé bizonytalan adatlunk van az 'emelőháló' jelentésű *csempelyre*),¹¹⁸ a bokorháló formájú, akcióközösségekben használt zsákos hálót nevezték *csempelynek* (*csömpölynek*).¹¹⁹

A hernádi *meriszák* és *emelőháló* — összegezzhetjük az elmondottakat — a hajtás és a rekesztés korábbi, széles körű elterjedtségét feltételezve „gazdaságos” halászati eszköznek állítható. Mivel ezeknek az „alapelveknek” konkrét megoldási módja a vízrajzi viszonyok függvénye, a Hernádon — ahol sekély és mélyebb vizek egyaránt voltak — szükségszerűen találkozunk kellett mind a hegyi folyókra, mind az alföldi folyókra jellemző gyakorlattal. A *meriszák* formájában és a kiegészítő hajtás módszerében jól tükröződik a Hernádnak ez a „közbülső helyzete”. Az összehasonlítások további, s igen fontos tanulsága, hogy a zsákszerű hálók és az emelőhálók — jóllehet más szerszámtípusba tartoznak — történetileg sokszorosan összefüggenek egymással. Ha pedig összefüggenek, csakis azért, mert a hajtás, illetve a rekesztés *alternatív alkalmazható* kiegészítő eszközei voltak. Az ármentesítések és a halászat állami szabályozása után is a paraszthalászok fő szerszámai maradtak, de a „véletlen lehetőség” mind reménytelenebb kihasználására voltak csupán alkalmasak. Ezért tűnnek a mai megfigyelő számára „gazdaságtalannak”.

A Hernádon megismert egyéb halászati módok karakterisztikus jellemzőit nem minden esetben tudtuk meghatározni, s ez a következtetések lehetőségét is megszabja. A *kétközhalós* halászat — mondtuk — az utóbbi fél évszázadban a bérleti viszonyok függvénye volt, de *feltételeztük*, hogy a kisebb méretű *kétköz* ennél „régEBBI” szerszám lehetett. Nem azért feltételezhattük, mert a századfordulón az ilyen *húzóháló* a kassai halászoknak is fontos szerszáma volt.¹²⁰ Sokkal inkább azért, mert bármilyen jellegű is a víz, a

---

¹¹⁸ **Ecsedi I.**, 1934. 186; a *pók*ra: **Herman O.**, 1887. 309, 821; **Solymos E.**, 1960. 11—15.

¹¹⁹ Talán a zsákszerű háló és az emelőháló használatának (a rekesztésnél és hajtásnál együttes vagy alternatív felhasználásnak) ilyen összefüggése adja meg a kulcsot a körösi *csömpöly* 1735-ös említésének értelmezéséhez is: „egy csömpöl egy Leső hálóstul”; „egy csömpöly Pok Halostul” (idézi: **Barabás J.**, 1964. 12.)

¹²⁰ **Descő B.**, 1901. 19. — A szerző azt is elmondja, hogy e 10—20 méteres húzóhálóknak „keresztapát” kerestek a halászok, s az első vízbevetés előtt áldomásívással felavatták.

vízmélységhez és a mederszélességhez alkalmazkodó *kétközt* (vagy egyszerűen *háló*nak, *húzóháló*nak emlegetett kisháló) Magyarország-szerte mindenütt ismerték.¹²¹

Az ilyen néven leírt, kerítőháló szerkezetű kisháló az utolsó száz évben seholsem a főfoglalkozású halászok eszköze volt. **Herman Ottó** — jellemző módon — „a szegénység kerítőhálói”-ként ír rólok.¹²² Ő is, más gyűjtők is azt emlegetik, hogy a főfoglalkozású halászok *kerítő*inek szegényesen és primitíven leutánczott, két ember által is használható változatai a *kétközháló*k. Eszerint az eszköznév is — a népi etimologizálást tükröző megfogalmazásban — a háló „kétkéz”-be fogását, „két ember közé” fogását fejezi ki.¹²³

A gyűjtési tapasztalatok általánosításában azonban nem árt az óvatosság: a *kétköz* nagyobb múltú eszköznév annál, mintsem „jelentésének” e népetimologikus magyarázatát perdöntő jelentőségűnek ítélnénk. Már a XV. században említik a történeti források, s ha a szövegekörnyezetből a háló értéke is következtethető, korántsem értéktelen, a halászati gazdálkodás szempontjából jelentéktelen eszköznek tűnik.¹²⁴ Nem megalapozatlan tehát az a feltevés, hogy a *kétközháló* eszköznév eredetileg más kerítőháló-félékhez hasonló jelentőségű, de attól megkülönböztethető funkciójú hálóhoz kapcsolódott. Amíg a *gyalom*-típusú tavi háló, illetve a *lapsoló*nak, *pirittynek*, *palónyának* nevezett folyami kerítők részletes történetét nem ismerjük,¹²⁵ csak ötletként fogalmazhatjuk meg: történeti következtetésekre is lehetőséget adó jelentősége lehet annak, hogy a Felső-Tisza mellékfolyóin elsősorban a *folyóvízre* al-

---

¹²¹ L. pl.: **Sztripszky H.**, 1903. 181, 223—224; **Kiss L.**, 1943. passim; **Babus J.**, 1959. 69; **Zentai J.**, 1966. 199; **Gunda B.**, 1966. 80—81; **Szilágyi M.**, 1973/A.

¹²² **Herman O.**, 1887. 285—286.

¹²³ V. ö.: **Dankó I.**, 1972. 472—473.

¹²⁴ Először az egri uradalom számadásaiban (1493/96) említenek két darab *kethkezháló*-t (**Kandra K.**, 1887. 359). Ismerték a Dunántúlon is: Kapuvár 1527. évi összeírása szerint a jobbágyok *vejszékben* halásztak, a nemesek viszont *közháló*val („Nobilibus aquae usus liber est retibus manualibus vulgo kewz haalo” — **Takáts S.**, é. n. [1928] 218.) Várday Ferenc erdélyi püspök 1520—21. évi számadáskönyvében (l. *Magyar Nyelv*, XXII. [1926] 143—147.) 20 denár értékkel szerepel a *kethkezháló*, amikor egy társzekér 25 denár. (További történeti adatok: *Okl. Sz.* 491.)

¹²⁵ A *gyalomra* l.: **Herman O.**, 1887. 286. skk; **Gönyey (Ébner) S.**, 1926. 17—18; **Nyárády M.**, 1938. 169—170, 380—381; **Morvay P.**, 1937. 285—287; **Balassa I.**, 1975. 41—42. — A *lapsolóra*, *pirittyre*, *palónyára* l.: **Ecsedi I.**, 201. skk; **Szilágyi M.**, 1971. 288—289.

kalmas kerítőhálókat nevezték *kétköz*nek.¹²⁶ Eszerint a *kétköz* nem a csekélyebb értékű, a halászati gazdálkodás szempontjából jelentéktelen háló neve, hanem — a *gyalom*hoz képest — megkülönböztetendő használati mód kifejezője: folyóvízen használható hálófajta. Az elsősorban 'tavi nagyháló' jelentésű *gyalom*tól való megkülönböztetés azonban eléggé következetlen.¹²⁷ A Bodroghközben a hernádi *kétköz*hálónál semmivel sem jelentékenyebb kerítőhálókat is emlegették *gyalom*ként, s a környéken több helyütt így nevezték a folyóvízi kerítőhálót is.¹²⁸

A horgos halászat hernádi módszerei a tiszai halászkok hatásáról vallanak. A parton kikaróztott egyes horog (*csapóhorog*, *csáphorog*, *lazahorog*), is¹²⁹ a *véghorog* különböző vízmélységbe elvetett változatai is (*fenékhorog*, *tetőhorog* stb.) végig a Tisza-mentén a legutóbbi időkig a kishalászkok igen fontos eszközei.¹³⁰ Nem ismeretlen ugyan a tiszai horgos halászat egyszerűsített formája a kisebb folyókon sem,¹³¹ de sokkal kevésbé meghatározó jelentőségű. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy pl. az Alsó-Szamoson egyáltalán nem,¹³² a Kettős-Körösön (Doboz környékén) pedig a csongrádi halászkok meg-

---

¹²⁶ Pl. a Sajón: **M. Kiss L.**, 1931. 113, 118, 121, 122. — **Gönyey (Ébner) S.**, 1925. 93. így írta le a kétközt, közvetetten utalván a folyó halászatára: „A lapsolót vagy kétközhalót is használták, melyet két csónakról húztak össze, de az ősi halászati mód a gyalomzás volt.”

¹²⁷ Ha egy 1620. évi rendtartás *gyalom*mal kapcsolatos adata nem az említett folyók ártéri tavaira vonatkozik („valakik közülük akár a Latorczán, Udoczon, akár pedig az Laborczon halásznának, ... az kik gyalomokat tartanak és azzal űzik az halászatot”), ellene mond következtetésünknek. Ez a rendtartás is említi egyébként a kétközt, s jelentéktelenebb szerszámként: a tapogatóval, horoggal és a vérszek körüli varsákkal egy sorban. (**Tagányi K.**, 1896. I. 350—351.) 1625. évi adat szerint Sárán a Paptavában — tehát nem folyóban — halásztak kétközzel. 1831-ben megjelent nyelvi adatközlés szintén kisebb méretűnek mondja a kétközt: „Kétköz, gyalom-forma háló, de csak 3, legfeljebb 6 öles” (**Balassa I.**, 1975. 39.)

¹²⁸ **Gönyey (Ébner) S.**, 1925. 93: 5—6 öles gyalomról ír. — **Kiss L.**, 1943. passim: megkülönbözteti a *kisgyalom* és *gyalom* nevű hálókat.

¹²⁹ **Ecsedi I.**, 1931. 168—171; **Szabó K.**, 1937. 380, 386; **Szilágyi M.**, 1971. 292.

¹³⁰ **Ecsedi I.**, 1934. 171—176; **Szabó K.**, 1937. 379, 385; **Szilágyi M.**, 1971. 292—293.

¹³¹ **M. Kiss L.**, 1931. 122—123. (Sajó); **Györffy I.**, 1933. 28. (Ipoly); **Csaba J.**, 1973. 58—160 (Rába mente) — **Mjartan J.**, 1952. 175—177; **Andres-**

¹³² **Marvay P.**, 1937.

ka J., 1972. 193—197 (csehszlovákiai folyók).

telepedése előtt, nem horgásztak.¹³³ E hasonló nagyságú folyók analóg példájából arra következtethetünk, hogy a Hernádon is, a Sajón is újabb terjedésű a horgos halászat. Kivétel természetesen a kézi horog, melyet országszerte hasonlóan használtak az orvhalászok.¹³⁴ Ha ez a „horgászat” mai formájában nem is független a sporthorgászat folyamatos hatásától, ebből semmiképpen sem eredeztethető. Hiszen a pedzós legegyszerűbb felszerelése és használata ugyanolyan, mint amilyenek **Herman Ottó** a *kosztos horgot* leírta.¹³⁵

A Hernád menti falvak paraszthalászaira jellemző fogási módok összehasonlító elemzésének legfőbb tanulságait az alábbiakban összegezhethetjük:

a) A Hernád magyarországi szakaszának halászata *egészében* nem „archaikusabb”, mint más halászóvizek mentén megismerhető népies halászat. Itt sem a „halászok”, hanem az alkalmi halfogók kényszerülnek rá a „legarchaikusabb” módszerekre. Az *elemi gondolatok* „megszüntette megőrzött” megvalósításai még nem jelentenek archaizmust, hiszen ezek a fogási módok a konkrét halászati lehetőségekhez igazítottan bárhol megtalálhatóak. Hiányoznak viszont a magyar halászatra különösen jellemző fogási módok, a szigonyozás és a rekesztés, s ez a „hiány” a technika újkori változékonyságának a jele. E változás, az archaikus fogási módok „eltűnése” nem feltétlenül az „újítások” iránti fogékonyságot bizonyítja. A legfontosabb eszköznek tekinthető *meriszákról* és *csempelyről* azt állítottuk, hogy — a hajtást és a rekesztést feltételezve — *korábban* is fontos (és gazdaságos) szerszámoknak kellett lenniük. Sajátos konzervatívizmus, hagyományőrzés, s nem „újítás” tehát, ha a közelmúltig megmaradtak „fő szerszámnak”. Feltűnő, hogy azok a nyilvánvaló újítások, melyekről (a tiszai halászok kísérleteként) adatközlőink is beszámoltak, alig változtatták meg a szerszámkészlet belső arányait. Ennek a szerszámkészítési technika tökéletlensége is oka lehet: egyetlen olyan hálófélét sem használtak, mely ne lenne kialakítható egy négyzet alakú, sima hálodarabból.

---

¹³³ **Solymos E.**, 1960. 15—16.

¹³⁴ Pl.: **Ecsedi I.**, 1934. 167—168; **Szabó K.**, 1937. 388; **Babus J.**, 1959. 85.

¹³⁵ **Herman O.**, 1887. 355—361. — **Váli T.**, 1900. 8—11. szerint a kassaiak is *dugós horoggal* vagy *pedzóvel* horgásztak a Hernádban.

Csak a tiszai horgos halászat leegyszerűsített módszerei hatottak számottevően a helyiek gyakorlatára.

b) Több fogási mód elemzése kapcsán a hernádi halászat „köz-
bülső helyzetét” említettük. A sekély hegyi patakokra jellemző esz-
közök és fogási módok néhány elemét is megtaláltuk, meghatározó
jelentőségűnek azonban a kisebb alföldi folyókon szokásos techni-
kával lényegében megegyezőt tekintettük. Ez nemcsak a vízrajzi vi-
szonyok kikényszerítette azonosságokat jelenti. A Tisza felső-ma-
gyarországi mellékfolyóin (inkább a torkolathoz közel, távolodva
mind kevésbé érezhetően) a tiszai halászat egészétől nem függet-
leníthető karakterisztikus jegyei voltak a halászati technikának. El-
sősorban a zsákszerű kishálók és az emelőhálók, s ezekkel együtt a
rekesztés és a hajtás, kapcsolják a hernádi halászatot a Közép- és
Felső-Tisza-vidék halászatához. De: egyszersmind távolabbi kul-
turális kapcsolatokra is utalnak. E kapcsolatok részletesebb elem-
zése fogja majd megmutatni, hogy milyen egymásra rétegződött
kulturális hatások sűrűsödtek bele ezekben a kisszerszámokba.

c) Eredményeink egy része a Tisza Hernádhoz hasonló mellék-
folyóira (nemcsak a közvetlen környezetre!) feltétlenül általánosít-
ható. Másutt is nagyobb szerepe volt az ittenivel egyező kishálók-
nak, mint a Tiszán. Azért lehetett nagyobb, mert alkalmasabbak
voltak „akcióközösség”-ben megvalósítható „nagyhalászatra”: a haj-
tóhalászat fogóeszközei lévén, közös halászattal a hatékonyságuk
jelentősen növelhető. Ha eredetileg a fontosabb szerszámok közé
tartoztak is, a XX. századra a szerszámkészlet perifériájára szo-
rultak a szigonyok és a vesszővarsák. Mindenképpen gyorsabban
koptak ki a gyakorlatból, mint akár a Tiszán, akár a hegyi patako-
kon. Hiányzott, illetve jelentéktelen volt a horgos halászat, s nap-
jainkra sem lett akkora jelentősége, mint a tiszai halászatban. A
kisebb folyók halászatának ezeket a közös jellemzőit a természeti és
társadalmi viszonyok hasonlóságával csak részben tudjuk értelmezni.

Andreska, J.

- 1970 Rybolov bodnými nástroji v Československu a přilehlých oblastech. *Vědecké práce zemědělského muzea*, 10 (1970) 143—207.
 1972 Lidové nástroje říčního rybářství v Československu a přilehlých oblastech. *Vědecké práce zemědělského muzea*, 12 (1972) 175—260.

AUO

Wenzel G., Árpád-kori új okmánytár. I—XII. Pest-Budapest, 1860—1874.

Babus J.

- 1959 A lónyai vizek néprajza. *Néprajzi Közlemények*, IV. 3. sz.

Ba'assa I.

- 1975 Lápok, falvak, emberek. Budapest.

Banner J.

- 1926 Halászat a Fekete-Körös torkolatánál. *Dolgozatok a M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Archaeológiai Intézetéből*, II, 210—218.
 1929 Adalékok a haltaposáshoz — Halfogás kézzel. *Népünk és Nyelvünk*, I, 53—54.

Barabás J.

- 1964 Békés megye néprajza a XVIII. században. Gyula (= A gyulai Erkel Ferenc Múzeum kiadványai, 58—59.)

Bárdosi J.

- 1959 A magyar Fertő tapogató halászata. *Arrabona*, A győri Xantus János Múzeum Évkönyve, I, 159—173.

Clark, G.

- 1975 A világ őstörténete. Budapest.

Csaba J.

- 1973 Csákánydoroszló népi halászata. *Savaria*, 4 (1966—1970) Szombathely, 137—167.

Curčić, V.

- 1912 Die volkstümliche Fischerei in Bosnien und der Herzegowina mit besonderer Berücksichtigung der Savefischerei bei Donja Dolina. *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina*, XII, Wien, 490—589.

Csúry B.

- 1930 Szamosháti szótár, I—II. Budapest.

Dankó I.

- 1972 Bodrogközi halászsztár. A *Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, XI, Miskolc, 449—505.

Deák G.

- 1911 Az ungvármegyei Tiszahát halászatáról. *Népr. Ért.* XII, 144—150.

- Descó B.**
1901 Válozások a halfaunában Kassa vidékén. *Halászat*, III. 2—3. sz. 10—13, 18—20.
- Diószegi A.**
1956 Két szokásmondás és magyarázata. *Nyelv és Irodalom*, II. Szeged, 141—142.
- Drobnjaković, B.**
1934 Ribolov na Drini. Beograd.
- Ecsedi I.**
1925 Poros országutakon. Debrecen.
1926 Rekesztő halászat a Tiszán és az alföldi kisvizéken. *Népr. Ért.* XVIII. 61—75.
1934 Népies halászat a Közép-Tiszán és a tiszántúli kisvizéken. *A debreceni Déri Múzeum Évkönyve*, 1933. Debrecen, 123—308.
- Fényes E.**
1847 Magyarország leírása. Pest.
- Fischer F.**
1928 A halászati törvények és a rájuk vonatkozó rendeletek. Budapest.
1931 (szerk.) A magyar halászat összefoglaló ismertetése, szerepe és jövője a mezőgazdasági termelésben és vízgazdálkodásban. Budapest.
- Gaál K.**
1968 Die Volksfischerei im südlichen Burgenland. *Veröffentlichungen des Instituts für Volkskunde der Universität Wien*, Band 2. 65—87.
- Gönyey [Ébner] S.**
1925 A Bodrogköz lápi községeinek településföldrajzi vázlata. *Föld és Ember*, V. 65—102.
1926 Adatok a Bodrog halászatához. *Népr. Ért.* XVIII. 11—20.
1937 A Néprajzi Múzeum szigonygyűjteménye. *Népr. Ért.* XXIX. 171—183.
1942 A Drávaszög néprajzi elkülönülése. A Drávaszög halászata. *A pécsi Majoros Imre Múzeum Értesítője*, Pécs, 42—52.
- Gunda B.**
1964 A finnugor varsák fejlődésének néhány kérdése. *Műveltség és Hagyomány*, VI. Budapest, 115—127.
1966 A mérgező és szigonyos halászat Erdély nyugati hegyvidékén. In: *Ethnographica Carpathica*. Budapest, 65—135.
1970 Részletek a készülő Magyar Néprajzi Lexikonból. *A debreceni Déri Múzeum Évkönyve*, 1968. Debrecen.
- Györffy I.**
1933 Az ipolymenti halászat. *Népr. Ért.* XXV. 24—28.
- Hankó B.**
1931 Magyarország halainak eredete és elterjedése. Budapest.
- Herman O.**
1887 Magyar halászat könyve, I—II. Budapest.
1898 A magyar népies halászat. In: Az 1896. évi Ezredéves Kiállítás eredménye, V. kötet (szerk.: **Matlekovics S.**) Budapest, 657—676.
- Homér J.**
1933 Magyarország halászati földrajza. Vác.
- Jankó J.**
1900 A magyar halászat eredete. Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazása, I: 1—2. Budapest—Leipzig.

- Juhász M.**
1891 Vízimanó a Hernádban. *Ethn.* II. 302—303.
- Kálmány L.**
1895 A magyar halászok vízi ellenségei. *Ethn.* VI. 102—105.
- Kandra K.**
1887 Bakócz-kódex, vagy Bakócs Tamás egri püspök udvartartási számadáskönyve az 1493—6. évekről. *Adatok az egri egyházmegye történelméhez*, II. Eger, 333—452.
- Kiss G.**
1937 Ormányság. Budapest.
- Kiss L.**
1943 A Nyírség halászata. *Ethn.* LIV. 20—55.
1961 Régi Rétköz. Budapest.
- M. Kiss L.**
1931 A Sajó népi halászata. *Népr. Ért.* XXIII. 110—124.
- Kniezsa I.**
1974 A magyar nyelv szláv jövevényszavai, I: 1—2. Budapest (Első kiadás: 1955.)
- Komáromy J.**
1974 Jászberény palánkvára és törökkori települése. *Jubileumi Évkönyv a Jász Múzeum alapításának 100. évfordulójára*. Jászberény, 333—344.
- Korponay J.**
1866—1870 Abaújvármegye monographiája, I. Kassa.
- Lovassy S.**
1927 Magyarország gerinces állatai és gazdasági vonatkozásai. Budapest.
- Lükő C.**
1942 A lesiháló. *A debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1941*. Debrecen, 76—78.
- Martinka, J.**
1930—1931 Slovenské rybárstvo. *Sborník muzeálnej slovenskej spoločnosti*, XXIV. 111—149, XXV. 65—102.
- Mészöly G.**
1915 A köpű szó eredete. *Magyar Nyelv*, XI. 15—20.
- Mjartan, J.**
1952 L'udové rybárstvo v Liptove. *Národopisný Sborník*, XI. Bratislava, 101—189.
- Momirović, P.**
1972 Ribolov na Velikoj Moravi. H. n. (Novi Sad).
- Morvay P.**
1937 Adatok az Alsó-Szamos halászatához. *Népr. Ért.* XXIX. 282—292.
- Moszynski, K.**
1967 Kultúra ludowa słowian, I. Kultura materjalna. Warszawa.
- Nagy J.**
1891 A tótok otthonáról Árvamegyében (Néprajzi monographia) Alsó-Kubin.
- Némethy E.**
1941 A tráglaháló és a vele való halászat Dél-Zalában. *Népr. Ért.* XXXIII. 264—267.
- Nyarády M.**
1938 A Rétköz régi halászata. *Ethn.* XLIX. 156—174, 380—394.

- Okl. Sz. = Szamota I.—Zoinai Gy.**, Magyar oklevélszótár. Budapest, 1902—1906.
- Répássy M.**
1902 Halászatunk és haltenyésztésünk. Budapest.
- Reuter C.**
1970 Tráglyaháló. *Magyar Nyelvőr*, 94. 487—488.
- Roska M.**
1943 Adatok az Iza halászatához. *Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiséggyűjtéséből*, III. 190—193.
- Seligo A.**
1925 Die Fischerei in den Fliessen, Seen und Strandgewässern Mitteleuropas. Stuttgart.
- Sirelius U. T.**
1906 Über die Sperrfischerei bei den finnisch-ugrischen Völkern. Helsingfors.
- Solymos E.**
1960 Adatok a Fehér-Körös halászatához. Gyula (= A gyulai Erkel Ferenc Múzeum kiadványai, 14.)
1965 Dunai halászat — Népi halászat a magyar Dunán. Budapest.
- Szabó K.**
1937 Kecskeméti Múzeum halászati gyűjteménye. *Népr. Ért.* XXIX. 136—163, 376—415.
- Szamota I.**
1894 Természetrajzi és halászati nevek régi okiratokban 1600-ig. *Term. tud. Közöny*, XXVI. 435—439, 491—495.
- Szendrey I.**
1971 Hajdúszabadságlevelek. Debrecen.
- Szendrey Zs.**
1932 Halászszokások és hiedelmek. *Népünk és Nyelvünk*, IV. 135—139, 190—193.
- Sziklay J.—Borovszky S. (szerk.)**
1896 Abaúj-Torna vármegye és Kassa. Budapest.
- Szilágyi M.**
1961 A magyarországi borítóhalászat fejlődésének néhány kérdése. *Műveltség és Hagyomány*, III. 187—200.
1963 Egy kezdetleges halfogási mód és európai elterjedése. *Műveltség és Hagyomány*, V. 165—175.
1971 Halászat. In: Tápé története és néprajza (szerk.: **Juhász A.**) Tápé, 271—295.
1973/A Halászat a Cegléd környéki kisvizéken. *Studia Comitatusiensia* (Tanulmányok Pest megye múzeumaiból), 2. Szentendre, 173—185.
1973/B Tiszaverés. *Szolnok megyei Múzeumi Évkönyv 1973*. Szolnok, 253—260.
1974—1975 Halásztapogató. In: Szolnok megye néprajzi atlasza (szerk.: **Szabó L.—Csalog Zs.**) Szolnok, I/1: 222—226, I/2: 148—149.
1977 A rekesz — Az áradások jelentősége a tiszai halászatban. *Népi kultúra — népi társadalom*, X. Budapest, 161—188.
1978 A magyar halászat néprajzi kutatásának elméleti és módszertani problémái. *Cumania*, V. Kecskemét, 7—41.
- Sztripszky H.**
1902 Adatok Erdély őshalászatához. *Népr. Ért.* III. 157—178.

- 1903 Adatok Erdély őshalászatához, II. A mezősegi tavak őshalászata, III. A Feketeügy halászatához. *Népr. Ért.* IV. 158—196, 221—226, 279—290.
- 1904 A szabolcsi morotvák halászatáról. *Népr. Ért.* V. 233—240.
- 1909 Ösfoglalkozási dolgok Máramarosból. *Népr. Ért.* X. 214—222.
- Tagányi K.** (szerk.)
1896 Magyar erdészeti oklevéltár, I—III. Budapest.
- Takáts S.**
1899 Az eszedi láp eresztése a múlt században. *Magyar Gazd. tört. Szemle*, VI. 1—34.
é. n. (1928) A gyalmos és réti halászokról. In: Emlékezzünk eleinkről. Budapest, 205—232.
- Unger E.**
1939 A magyar bűvárhalász. *Bűvár*, V. 188—192.
- Váli T.**
1900 Hernád partján. *Halászat*, II. 2. sz. 8—11.
- Vásárhelyi I.**
1959 A Szinva és Garadna-völgy népies halászata és annak eszközei. *Borsodi Szemle*, III. 6. sz. 59—62.
1961 Magyarország halai írásban és képekben. Miskolc (= Borsodi Szemle Könyvtára, 1.)
- Vladikov, V.**
1926 Ribi podkarpatszkoi Ruszi i glavnejsije szposzobi lovli. Uzsgorod.
- Zentai J.**
1966 Egy eltűnt életforma utolsó képviselője az Ormánságban. — A kólészó. *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1965*. Pécs, 181—201.
- Znamierowska—Prüfferowa, M.**
1957 Rybackie narzedzie kolne w Polsce i w krajach sasiednich. Torun.
1976 Bemerkungen zur traditionellen Fischerei in Polen und zu ausgewählten Problemen des Fischerei-Atlas. In: *Studien zur europäischen traditionellen Fischerei* (Red.: Solymos E.) Baja, 17—34.
- Zrínyi J.—László F.** (szerk.)
1961 Vízgazdálkodásunk számokban. Budapest.

DIE FISCHEREI AM FLUSS HERNÁD — AUSZUG —

Das Material zu dieser Studie wurde zwischen den Jahren 1959—1961 als eine Forschungsarbeit an dem Ethnologischen Institut der Lajos Kossuth Universität (Debrecen) im Komitat Borsod-Abaúj-Zemplén gesammelt (1. Bild). In dieser Periode haben nur mehr einige Bauernfischer in den Dörfern längs des Flusses Hernád gelebt. Die Fischerei im Hernád wird in dieser Studie nach der Praxis dieser Bauernfischer und nach ihren Erinnerungen bis zur Jahrhundertwende gekennzeichnet und beschreibt, ferner werden mit vergleichender Analyse in Bezug auf die Vergangenheit der ungarischen Bauernfischerei und auf die Tendenzen der Verwandlung im XX. Jahrhundert verallgemeinernde Folgerungen festgestellt.

Der Fluss Hernád ist ein Nebenfluss der Theiss, er hat 1—2 Meter Durchschnittstiefe und ist 30 Meter breit, stellenweise erreicht er aber auch eine Flussbettsbreite von 150 Meter. Die Fischfauna hat sich infolge der Flutentlastungen seit der zweiten Hälfte des XX. Jahrhunderts in Quantität und Qualität gleichmässig umgestaltet. Am wertvollsten ist *der Wels* (*Silurus glanis* L.) gewesen, seit dem Ende des vorigen Jahrhunderts ist er aber immer seltener. *Die Barbe* (*Barbus fluviatilis* Ag.) wird auch hochgeschätzt, einen massenhaften Fang sichern aber lieber *der Gängling* (*Squalis dobula* L.) und *das Knorpermaul* (*Chondrostoma nasus* L.). Es werden noch *die Quappe* (*Lota vulgaris* Cu.), *der Hecht* (*Esox lucius* L.) und *Aspius rapax* Ag., ung. *őnhal* gefischt. *Der Karpfen* (*Cyprinus carpio* L.) hat früher in Hernád in grossem Masse gelebt, heutzutage nimmt seine Anzahl schnell ab.

Mietverhältnisse: Das erste Fischer'eigesetz im 1888 hat zum Schutz des Fischbestandes gedient, hat aber zugleich die kapitalistischen Miettransaktionen begünstigt. Am Hernád sind keine bedeutenderen Miettransaktionen zustande gekommen. Dagegen wurde es aber charakteristisch, dass der Mieter das Wasser den Bauernfischern in Untermiete weitergegeben hat. Die hiesigen Fischer haben in allgemeinen mit kleinen Fischereiwerkzeugen für einen Mensch brauchbar gearbeitet, nur gelegentlich haben sie sich zusammengesellt. Die Fischerei haben sie nicht als Hauptbeschäftigung geübt, sie wurde immer mit den landwirtschaftlichen Arbeiten in Einklang gebracht. Zur Zeit der landwirtschaftlichen „Haupt-

arbeiten" haben sie nicht gefischt. Die Nachtfischerei ist auch üblich gewesen, und die Hochsaison für Fischerei ist das Winter. Obwohl die Fischerei eine Nebenbeschäftigung ist, der Fang wurde im Dorf und in den grösseren Nachbarsiedlungen verwertet.

Das Weltbild der Fischer hat — von der gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Lage bestimmt — dem der Bauerschaft Entsprechen. Die Aberglauben in Verbindung mit der Fischerei sind meistens günstige oder ungünstige „Vorzeichen" zum guten Fang, andererseits analogische Aktionen, die heutzutage als Spass weiterleben. Die mythischen Wesen im Wasser (der Wassermann, ung. *vízimanó*, die Wassernixe, ung. *vízitündér*) leben in den Glaubensgeschichten nicht mehr, einige unvollständigen Aufzeichnungen aus dem vorigen Jahrhundert zeugen noch darüber.

Die Technik der Fischerei: Die unbeweglich liegenden Fische in den Löchern am Ufer (hauptsächlich die Barben) wurden von den Gelegenheitsfishern mit der Hand an der Kiemle ergriffen. Unter den Buschen am Ufer haben auch die Kinder mit einfachem Weidenkorb Fisch gefangen. Beim Winter wurde der Fisch mit einem Schlag auf das Eis betäubt. Der Deckkorb ist ein Weidenkorb, unten und oben offen, stumpfkegelförmig, aus Weidenruten geflochten. Im Überschwemmungsgebiet konnte man waten, so den Fisch zudecken und mit Hand ergreifen. Zur Jahrhundertwende ist noch die Fischerei mit Vergiftung auch bekannt gewesen. Das Fischgift (der Dornapfel — *Anamista cocculus*) wurde im Geschäft gekauft, mit Brot-Schnapsmischung, mit gekochten Kartoffeln, mit Quark und Kleie oder mit menschlichem Kot gemischt wurden Mistpillen geknetet, diese hat man ins Wasser geworfen.

Bei der Überschwemmung, im trüben Wasser wurde das Scharnnetz genutzt. Sein Zangenteil ist ein sackförmiges Netz, auf ein hadbkreisförmig gebeugtes Weidengerüst gezogen. Das Netz wird eigentlich quadratförmig gestrickt, sackförmig wird es erst nach dem Aufziehen auf das Gerüst. Das Netz wird dem Wasserlauf entgegen, zum Ufer in Spitzwinkel eingereicht, dann mit langsamer Bewegung, als ob der Fischer das Flussbett recht, zieht er das Netz auf sich zu (5—6. Bild).

Der Aufbau des Schweifnetzes ist dem des Scharnnetzes ähnlich, aber die Stange wurde senkrecht, in der Ebene der Öffnung eingelegt. Die Grösse des Netzes ist von der Wassertiefe und von der Fischereiart abhängig. Wo man unter dem Eis mit Schweifnetz gefischt hat, dort ist der Durchschnitt des Weidengerüsts 150—250 Zentimeter, und wurde auf eine 5—7 Meter lange Stange befestigt (7—8. Bild). Im seichten Wasser liegt das Schweifnetz zwischen den gegrätschten Beinen des Fischers, so dürfte die Stange nicht länger

als seine Brusthöhe sein (9. Bild). Unter dem Eis und im seichten Wasser haben die Fischer in Aktionsgemeinschaft gearbeitet: einige haben den Fluss mit den Netzen abgesperrt, ihre Mitarbeiter haben die Fische in die Netzenreihe getrieben. Die Beute wurde brüderlich geteilt. Diese Fischereimethode ist zuletzt in den 40-er Jahren üblich gewesen.

Bis heutzutage ist das Hebenetz eine allgemeingebrauchte Netzenart, am Hernád wird es ung. *csempely* genannt. Das Gerüst seiner Konstruktion sind zwei Ruten kreuzförmig gebogen, auf deren unteren vier Enden ein quadratförmiges Netz gespannt wird. Das „*csempely*“ genannte Hebenetz wird mit Hilfe einer Stange ins Wasser getaucht, die an die Kreuzung der Stützenruten gebunden ist (13—15. Bild). Die Hebenetze am Hernád sind auch heute auffällig gross, die Netzenfläche erreicht auch 9 Quadratmeter, deshalb muss man die Stützenruten auch verlängern (12. Bild). Das stetig wiederholende Heben ist sehr anstrengend, deshalb stuft sich der Fischer in die Erde des Ufers einen Sitzplatz (16—17. Bild), und die Stange wird ausgestützt, so funktioniert sie, wie ein einarmiger Hebel. Zum Aufziehen und zum mehrmaligen Zurücklassen wird oft mit einem Strang geholfen (12. Bild). Früher ist es üblich gewesen, zwischen den Stützenruten dünne Faden auszuspannen, woran sich der Fisch stösst, und es der Fischer an einem Seil bemerken konnte (18/a. Bild). Diese Fischerei ist ebenso Treibfischerei, als ob man mit Stielhamen fischt.

Das Zugnetz (ung. *kétközháló*) wurde zur Zwischenkriegszeit in allen Siedlungen angewandt. Die Benennung, ebenso wie die Netzkonstruktion ist einheitlich (19. Bild), aber die Netzengrösse ist je nach Gegend unterschiedlich, 50—60 Meter Länge und 10—20 Meter kommt auch vor. Mit den Grössten hat man in der Nähe der Theiss gearbeitet, wo eine Gruppe von 6 Personen eine ständige Aktionsgemeinschaft ist. Das wertvolle Netz war der Besitz des Mieters, diese Tatsache hat auch beim Anteil an der Beute eine Rolle. Das Zugnetz wurde erst im XX. Jahrhundert von der Organisationsfähigkeit des Mieters abhängig, früher ist das ein Gemeinbesitz Mitarbeiter gleichen Ranges gewesen.

Die hausgemachten Varianten der Anglerausrüstungen von Sportangler wurden von den Fischdieben benutzt. Am Unterlauf des Flusses sind auch solche Anglerausrüstungen bekannt, die von den Bauernfischern an der Theiss gebraucht sind. So zB. ein Einzelangelhaken, wo der Anbiss ein lebender Fisch ist, um Raubfische zu fangen. Der Grundangel ist wesentlich kürzer, als der an der Theiss: auf der Schnurlänge vom 15—18 Meter sind 10—15 Stück Angel nebeneinander (21. Bild).

Überall in Ungarn ist die Flügelreuse heutzutage sehr verbreitet, am Hernád hört man aber nur über gelegentliche Versuche, mit Flügelreuse zu fischen. Die dickbeflochtene Rutenreuse kennt selbst die älteste Generation nur vom Hörensagen. Die Fischerei mit Fischgabel kennt heute niemand. Fremde Fischer von der Theiss haben es versucht, die Varianten des Wurfnetzes im Hernád zu benutzen. Neulich haben es die Fischdiebe geübt, die Laichfische mit einem kleineren Hebenetz zu bedecken, um sie mit der Hand zu ergreifen (22—23. Bild).

Die vergleichende Analyse der Fischereimethoden und der Werkzeugen

Nach der vergleichenden Analyse der charakteristischen Fischereimethoden und der Fischereiwerkzeugen werden folgende zusammenfassende Bestimmungen festgestellt:

a) Obwohl am Fluss Hernád einige archaischen Fischereimethoden noch weiterleben, im ganzen ist aber die hiesige Fischerei nicht „archaischer“, als die Bauernfischerei überall an anderen ungarischen Gewässern. Wie anderswo, so auch am Hernád sind die gelegentlichen Fischer, die Fischdiebe, die die archaischesten Fischereimethoden anwenden müssen. Sie müssen aber diese Methoden den konkreten Möglichkeiten unterwerfen. Einige typisch-archaischen Methoden der ungarischen Bauernfischer sind aber hier völlig unbekannt. Die Unbekanntheit der Fischgabel und der Sperrfischerei ist aber keine Folgerung der Mobilität in der Fischereitechnik der Neuzeit, bezeugt die Empfänglichkeit gegenüber der Neuerungen nicht.

Über die allgemeingebrauchten Werkzeugen, über den Stielhamen und das Hebenetz kann der Verfasser feststellen, dass sie schon früher wichtige, ökonomische Werkzeuge der Bauernfischerei waren. Die wichtige Rolle dieser Werkzeuge ist die Äusserung eines eigenartigen Konservativismus, weil sie unter den heutigen Fischereibedingungen die Möglichkeit haben, auch ökonomischere Werkzeuge zu benutzen. Auffällig ist es, dass die Neuerungsversuche, die man als der Einfluss der Fischerei an der Theiss erklären kann, die inneren Verhältnisse des Werkzeugbestandes kaum verändert haben. Der Grund dieser Tatsache kann auch die Unvollkommenheit der Erzeugungstechnik sein: das verwickelte Netzenstricken ist hier unbekannt, alle Netzenarten sind einfach, quadratförmig. Eine bedeutendere Auswirkung auf die hiesige Praxis haben allein die vereinfachten Methoden der Angelfischerei an der Theiss; nämlich der Übernahme vermutlich keine technischen Hindernisse hatte.

b) Nach der Analyse der Fischereimethoden stellt der Verfasser die sog. „Mittelstellung“ der Fischerei am Hernád fest. Einige hiesigen Elemente der Werkzeuge und Fischereimethoden sind eigentlich bei flachen Bergbächen charakteristisch, wichtiger sind aber die Erscheinungen, die mit der Fischereitechnik der kleineren tiefländischen Flüssen übereinstimmen. An den Nebenflüssen der Theiss sind die charakteristischen Elemente der Fischereitechnik ähnlich, wie an der Theiss. Vor allem sind das Hebenetz, der Stielhamen, weiterhin die Sperr- und Treibfischerei am Hernád und an der Theiss gleichmässig charakteristisch.

Die tiefdringende Analyse der Fischereitechnik am Hernád und die Analogbeispiele von der Fischerei der finnisch-ugrischen und der slawischen Völker können zur besseren Erdeckung der aufeinandererschichteten Kulturauswirkungen helfen.

c) Ein Anteil der Forschungsereignisse ist auf die anderen Nebenflüsse der Theiss gleichmässig gültig und verallgemeinerndbar. Die Kleinnetze haben anderswo eine bestimmendere Rolle gespielt. Es ist auffällig: die sog. „Grossfischerei“ ist auch anderswo mit Kleinnetzen geübt. Weil diese Netze die Werkzeuge der Treibfischerei waren, ihre Wirksamkeit in einer Aktionsgemeinschaft, mit gemeinsamer Fischerei viel grösser sein konnte. Für die Bauernfischer scheint die Gruppierung und Vervielfachung der Werkzeuge vom kleinen Wert ökonomischer zu sein, als „die Inbetriebhaltung“ der wertvollen Zugnetze. Obwohl diese am Hernád ursprünglich üblich waren, zum XX. Jahrhundert haben sich die Fischgabel und Rutenreuse zur Peripherie des Werkzeugbestandes verengert. Sie haben an den ähnlichen Flüssen an ihrer Bedeutung schneller verloren, als an der Theiss und an den Bergbächen. Die Hakenfischerei hat an der Theiss eine bestimmende Bedeutung, anderswo ist sie unbekannt, oder unbedeutend gewesen.

Diese Eigenartigkeiten der Fischereitechnik an den kleinen Flüssen können heutzutage der Erforschungsereignissen nach mit den Naturverhältnissen und mit gessellschaftlichen Gründen nur teilweise erklärt werden.

Miklós Szilágyi

Рыболовство на реке Хернад

— Резюме —

Материал этой статьи был собран в 1959—1961 годах, в результате работы в области Боршод-Абауй-Земплен, проведённой Этнографическим Заведением Дебреценского Университета имени Кошут Лайош. В это время, в деревнях расположенных по течению реки Хернад, жило только несколько так называемых „крестьян рыбаков“. На основании их наблюдений и по воспоминаниям, уходящим в столетие, охарактеризуем технику рыболовства венгерской части это речки, ведя сравнительный анализ рассказам о прошлом крестьянского рыболовства и о тенденции его преобразования XX. го века.

Хернад-приток Тисы. На венгерской территории расположена нижняя часть течения. Средние данные реки: глубина 1—2 м, ширина 30 м. В некоторых местах ширина русла реки достигает 150 метров. После осушения, начавшегося во второй половине XIX. го века, с точки зрения качества и количества рыбная фауна изменилась. Наиболее ценная рыба сом (*Siluris glanis* L.) но уже в конце прошлого века была редкой добычей. По мнению рыбаков усач (*Barbus fluviatilis* Og.) тоже ценная рыба но, самый богатый улов обеспечивают густера (*Squalis dobula* L.) и подуст (*Chondrostoma nasus* L.). Также нередким уловом являются (*Aspius rapax* Ag.) щука (*Esos lucius* L.) и налим (*Lota vulgaris* C.) Ранее богатый улов сазана (*Ciprinus carpio*) в настоящее время быстро снижается.

Арендные отношения: в 1888. году был поставлен первый закон по постановлению которого рыбное хозяйство охранялось государством, но однако закон помог и развитию капиталистической системы наёма. На реке Хернад не возникли существенные наёмы; характернее было то, что арендатор сдавал дальше воду крестьянам-рыбакам. Крестьяне здесь ловили в одиночку, работали с управляемыми одним человеком инструментами. Иногда в очень редких случаях собирались в артели. Профессиональных рыбаков не было. Рыболовство согласовали с сельскохозяйственной рабо-

той: во время сезона полевой работы крестьяне не ловили, часто рыболовством занимались по ночам. Во многих местах зима считалась главным сезоном рыболовства. Хотя рыболовство явилось добавочным занятием, в деревне и окрестностях старались продавать улов.

Мировоззрение рыбаков и крестьян — в соответствии с экономическим и общественным положением — было одиноковым. Поверья, связанные с рыболовством: различные приметы, „предсказания“, от которых зависит удачное или (неудачное) завершение работ — обозначают аналогичные акты.

О мифических жителях реки (водяной, русалка) в наши дни уже невозможно собрать поверья-истории, а можно сделать вывод об их содержаниях только по неполным записям прошлого века.

Техника рыболовства: На мелководье, притаившуюся рыбу (преимущественно усач) случайный рыбак подцеплял за жабры. Под береговыми кустами, дети ловили рыбу простыми плетёными корзинами (илл. 2–3). Зимой оглушали рыбу ударами топора по льду. Использовали плетёную корзину, похожую на обрезанный конус, открытый снизу и сверху (илл. 4). Этим приспособлением ловили рыбу, бродя по воде, оставшейся после спада реки. Если удавалось накрыть рыбу этим приспособлением, то из корзины её ухватывали руками. Одним из способов рыболовства до конца прошлого века считалось отравление рыбы. Отраву (дурман) для рыб-которая по всей вероятности — была одинокова с *Anamita cocculus*, покупали в магазине. Затем делали шарики из смеси с хлебом и водкой, варёной картошкой, творогом, органическими отходами и т. д. Затем отравленные шарики бросали в воду.

В половодье, в мутной воде, использовали сетку-скребок. Захватывающая часть — мешкообразная сетка, которая натянута на полукруг, изготовленный из гнувшегося дерева. Не завязывали, как мешок, а четырёхугольный отрезок сетки крепили к основе, и тогда сетка принимала форму мешка. Рыбак опускал сетку в воду, шёл против течения по береговой линии и, медленными, подгребающими движениями тянул сетку на себя (илл. 5–6).

Сетка-скребок была похожа на сетку „*meriszák*“. Различие между этими сетками было в креплении шеста. У сетки „*meriszák*“ шест крепился вертикально. Размеры сеток зависели от глубины воды и техники ловли. Для подлёдной ловли использовали сетку диаметром 150–250 см, длина шеста 5–7 м (илл. 7–8). На мелководье, броде, использовали сетку такой

величины, чтобы она могла поместиться между ног, а длина шеста не превышала высоты груди (илл. 9). Подлёдной ловлей рыбаки занимались группами: несколько рыбаков загораживали реку сетками, а другая группа рыбаков шла им навстречу, гоня рыбу в сторону сеток. Добычу делили поровну. Рыбаки последний раз использовали этот метод в 1940-ых годах.

В настоящее время используются подъёмные сетки, которые называются на реке Хернад „csempely”. Главное в конструкции два сложенных крестнакрест прута и которых нижние четыре конца образуют форму квадрата, на который натягивают обыкновенную сетку. Рыбак опускает сетку в воду при помощи шеста, укрепленного на месте скрещивания прутьев и поднимает вместе с рыбой, которая проплывала над сеткой (илл. 13–15). Подъёмные сетки на реке Хернад и в настоящее время очень больших размеров. Иногда величина сетки достигает 9 кв. метров и поэтому опорные прутья можно и нужно увеличивать (илл. 12.). Чтобы не уставать от непрерывной работы с такой сеткой, рыбак устраивает себе сидячее место на берегу (илл. 16–17). На иллюстрации 12 показано, как может рыбак облегчить себе работу при помощи троса. Раньше между основой из прутьев натягивали тонкие шнуры, на которые наталкивалась рыба. Это можно было видеть по движению шнура, натянутого на шест (илл. 18 а). Такой сеткой, но с шестом, укрепленным вертикально, ловили зимой (илл. 18 б). Принцип работы с такой сеткой такой же, как и принцип работы с сеткой „meriszák”.

Между двумя мировыми войнами во всех деревнях ловили сеткой-загородкой. Название и конструкция этой сетки единые, но размеры этих сеток в каждой местности были различные: 50–60 м. и 10–15–20 м. Самыми большими сетками ловили в местах, где Хернад впадает в Тису и здесь работали группами по шесть человек. Дорогая сетка принадлежала наёмнику и он получал большую часть улова. Только в XX-ом веке загораживающая сетка стала принадлежностью арендатора, раньше она принадлежала всей артели.

Рыбаки-спортсмены ловили кучком, и рыбаки, у которых не было разрешения на ловлю, ловили крючками домашнего изготовления. Крестьяне, которые жили в местах, где Хернад впадает в Тису, также имели представление о ловле крючком. На берегу укрепляли удилице, к которому прикреплялся шнур с крючком и с рыбкой. Так ловили хищную рыбу. На

рисунке 21 изображена ловля рыбы, где на 15–18 метровом шнуре укреплено 10–15 крючков.

В настоящее время в водах Венгрии наиболее распространён метод ловли сеткой-плетёнкой. На реке Хернад об этих мелкоплетёных корзинах, даже старые рыбаки, знали только по слухам. О рыболовстве гарпуном даже не слышали. Варианты забрасывающей сетки на реке Хернад использовали только рыбаки Тисы. В наши дни рыбаки, которые ловят без разрешения используют подъёмные сетки. Этим облегчают захватывание укрянных рыб руками. (илл. 22–23)

Сравнительный анализ рыболовных приспособлений и способов ловли

Ниже представлены суммарные установления автора:

а) В выше сказанном были примеры архаичной рыбной ловли, но рыболовство на реке Хернад не более архаично, чем крестьянская ловля во всех водах Венгрии. Здесь к архаизму привели рыбаки, которые ловили без разрешения. Они выбирали себе из круга рыбацких приспособлений и способов ловли – самые простые. В крестьянском рыболовстве отсутствуют несколько архаичных приёмов. Отсутствие архаичных систем гарпуна и запруды не доказывает предрасположения к нововведениям. Возможно, что эти приёмы никогда не играли первой роли. По нашим определениям, в недавнем прошлом наиболее важнейшими приёмами ловли являлись приёмы ловли с сеткой „meriszák” „csempely”. и Проявляется консерватизм в том, что эти сетки почти до наших дней остались „важнейшими инструментами” ловли, хотя рыбаки могли бы использовать более экономичные инструменты. Поразительно, что пробы нововведения по примеру техники рыболовства на Тисе, едва изменили внутренние соотношения изготовления приспособлений для рыбной ловли. В производстве приспособлений для рыбной ловли большую роль играло отсутствие совершенств техники. Не было найдено ни одного приспособления, которого не могли бы изготовить из квадратного куска обыкновенной сетки. Из этого следует, что не было ни одного усложнённого варианта приспособлений для рыбной ловли. Использовали примеры рыболовства крючком на Тисе Только потому, что это не создавало технических проблем.

б) Анализируя большинство способов рыболовства на реке Хернад, мы установили, что рыболовство на этой реке занимает среднее место. Анализируя найденные приспособления мы узнали здесь приёмы рыбной ловли на мелких, горных речках. Более определённую, привычную технологию, мы обнаружили на небольших, равнинных речках. На северовенгерских, в большинстве случаев в месте впадения, техника рыболовства была такой же, как и на Тисе. В средних и выше по течению Тисы окрестностях, крестьяне-рыбаки использовали следующие приспособления: во первых-подъёмная сетка, сетка „meriszák”. и выше указанный метод запруды с загонном рыб. Проанализировав технику рыболовства в этом кругу, мы пришли к выводу, что она аналогична финноугорской и ставянской технике рыболовства. Многие аналогичные примеры показали отложение воздействий культурных отношений знакомств, помощи. (На основании своих анализов автор описывает только схему возможностей.)

в) Заключительные анализы относятся не только к реке Хернад, Тисе и её притокам (не только притоки северной Венгрии) а ко всем похожим рекам Венгрии. Определённая роль была отведена небольшим сеткам в других местах, также, как и на Тисе. И, поразительно, что в других местах эти приспособления считались основой богатого улова, так называемого, большого рыболовства. Также были приспособления для загона рыб в сетки (ловля артелью). В этом случае заметно возрастала эффективность ловли. Мы заметили, что для крестьян рыбаков хозяйственное было приобретение недорогих приспособлений для рыбной ловли, чем вводить в эксплуатацию большие и дорогие загораживающие сетки. Если такие и использовали в XX-ом веке, то не только на реке Хернад, а и на многих других похожих реках. Изготовление приспособлений для рыбной ловли было оттеснено на периферию (гарпуны, плетёные из прутьев корзины-сетки). Эти приспособления быстро потеряли свою важность как на Тисе, так и на других реках. В других местах также отсутствовало или не было, важным рыболовство крючком, которое занимало определённое место в рыболовстве на Тисе. Общие черты техники рыболовства на меньших речках в настоящее время, по природным и общественным причинам, можем показать только частично.

Миклош Силади

TARTALOM

ELŐJÁRÓBAN	5
HALÁSZATI LEHETŐSÉGEK	7
A halászóvíz és a halak	7
Bérleti viszonyok	10
HERNÁD MENTI HALÁSZOK	13
A halászok hiedelmei	14
HALÁSZATI TECHNIKA	17
Halfogás kézzel	17
Alkalmi halfogó eszközök	18
Tapogató	20
Mérgezés és robbantás	22
Kaparóháló	22
Meriszák	25
Emelőháló	31
Kétközháló	42
Horgos halászat	45
Kísérletek egyéb halfogó eszközökkel	47
A FOGÁSI MÓDOK ÉS ESZKÖZÖK ÖSSZEHASONLÍTÓ	
ELEMZÉSE	50
IRODALOM	74
NÉMET NYELVŰ KIVONAT	79
OROSZ NYELVŰ KIVONAT	84

A SOROZATBAN EDDIG MEGJELENT MŰVEK:

1. DOBOSY LÁSZLÓ: Váarak, várhelyek és őrhelyek Ózd környékén (1975)
(Elfogyott)
2. BENKŐ SÁMUEL: Miskolc történeti—orvosi helyrajza – 1782. Sajtó alá rendezte Szabadfalvi József, fordította M. Kiss Júlia (1976).
3. BAKÓ FERENC: Bükki barlanglakások (1977)
4. KATONA IMRE: Miskolci kőedénygyárok (1977)
5. VASS TIBOR: Jelbeszéd az ózdi finomhengerműben (1977)
6. PETERCSÁK TIVADAR: Hegyköz (1978)
7. VERES LÁSZLÓ: A Bükk hegység üveghutái (1978)
8. LAJOS ÁRPÁD: Nemesek és partiak Szuhafőn (1979)
(Elfogyott)
9. SZABADFALVI JÓZSEF: Festett asztalosmunkák Megyaszóról (1980)
10. SZILÁGYI MIKLÓS: A Hernád halászata (1980)
Előkészületben:
11. FELD ISTVÁN—JUAN CABELLO: A füzéri vár

**BORSOD-ABAUJ-ZEMPLEN MEGYEI
MÚZEUMI IGAZGATÓSÁG**

15,- Ft BORSODI KISMONOGRÁFIÁK 10